

શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા પુખ્ત રૂપ મું

વીરશૈવ સંસ્કૃતિ

ભાષાંતર કર્તા
શંકર ગોવિંદ સાખરચેકર,
વડોદરા

આવૃત્તિ પંહેલી

સંવત ૧૯૮૮

કિંમત પાકું પૂઠું ૦-૧૩-૦

આચાર્યસુધારક પ્રિ. પ્રેસમાં
મણિલાલ મ. ગુપ્તે
છાપ્યું તથા પ્રકટ કર્યું.

તા. ૨૦-૮-૩૨

વેજાપત્ર

આપણા દેશી લાંબાના સાહિત્યની અભિવૃદ્ધિ કરવાના સદુદ્દેશથી પતિતપાવન શ્રીમંત, સરકાર મહારાજસાહેબ શ્રી સયાજીરાવ ગાયકવાડ, સેનાપ્તાસખેત્ર, સમશેર બહાદુર, જી. સી. એસ. આઈ., જી. સી. આઈ. ઇ., એલ.એલ. ડી. એએઓએ કૃપાવંત થઈને બે લાખ રૂપિયાની જે રકમ અનામત મૂકેલી છે તેના વ્યાજમાંથી, “ શ્રી સયાજી સાહિત્યમાળા ” રૂપે વિવિધ વિષયોને લગતાં પુસ્તકો તૈયાર કરવામાં આવે છે.

તદનુસાર વીરશૈવ સંસ્કૃતિ આ પુસ્તક રા. શંકર ગોવિંદ સાખરપેકરે તૈયાર કર્યું છે તેને ઉક્ત માળામાં ૨૦૫ મા પુષ્પરૂપે આપી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

ભાષાંતર શાખા,
ગ્રામ્ય વિદ્યામંદિર,
વડોદરા
તા. ૩૧-૭-૩૨

મં. ર. મજમુદાર
ભાષાંતર મદદનીશ

લા. કા. ભાટે
વિદ્યાધિકારી,
વડોદરા રાજ્ય

અનુક્રમશિકા.

વિષય	પા.
પ્રસ્તાવના
શિષ્યોદ્દેશ્ય
પ્રકરણ ૧ વીરગૈરમનની પ્રતીતિ ૧-૧૬
૨. વિંધ્યાવન તત્ત્વગ્રાન ૧૭-૩૭
૩. હર્ષ અને રદાચાર... ૩૮-૪૪
૪. વીરગૈરોની પરમનીયો પર છાપ ૪૫-૭૨
૫. મહાનુભાવ બ્રહ્મવૈશ્વર ૭૩-૮૦
૬. અંતમંડન ૮૧-૧૦૭

પ્રસ્તાવના

ગુજરાતી ભાષામાં કેળવણીએ પુસ્તકો લખાયા છે, લખાય છે, અને લખાશે તેમજ બીજી ભાષાઓના અગત્ય ઓળખના ભાષાતરો પણ તેમાં થાય છે, થયા છે અને થશે પણ તેમાં વીરસૈવ વિશે જોઈએ તેવો ક્યાંય પણ ઉમેરો ન હોવાથી, તે સંસ્કૃતિનું એકાદ પુસ્તક હોય તો ગુજરાતી સાહિત્યમાં તે વિશેની ઉણપ ભાગે નહિ અને આ એક હિંદુ સંસ્કૃતિ કે જે એક વખત મર્વ હિંદુસ્થાનમાં વ્યાપી રહી હતી અને પરદેશમાં પણ પ્રસરી હતી, તેની પૂર્ણ માહિતી દુકમાં સર્વેને માનુષ થાય એકાદ બે પુસ્તકોમાં એકાદ બે લીગીઓ છે તે પણ નહિ જેવી જ છે તેના સંપૂર્ણ માહિતીનું એકાદ પુસ્તક હોય તો તત્ત્વજ્ઞોને તેનું સ્વચ્છ જાણવાને સાધનરૂપ થાય અને વળી ગુજરાતી સાહિત્યને પણ શોભારૂપ થઈ પડે, એમ જાણી આ પ્રયત્ન આદર્યો છે અત્યાર સુધી વીરસૈવ વિશે ગુજરાતી ભાષામાં કંઈ લખાયું ન હોય, તો તેમાં આશ્ચર્યનું કંઈ કારણ નથી કારણ કે તેના અનુયાયીઓ દક્ષિણ મહારાષ્ટ્રના એટલે કેર્નાટક અને આંધ્ર પ્રાંતના નિવાસી છે તેમની ભાષા તામીલ, તેનું અને કાનડી છે મરાઠી બોલનાર વીરસૈવની સખ્યા સારી છે. પરંતુ તે વર્ગ વેપારી હોવાને લીધે સાહિત્યને રમ આખવાને તેમને કૂરસદ નથી તો પછી સ્વમસ્કૃતિ બદલ રાત્રી ગેરસમજ દૂર કરવાને વખત તો આવ્યા હોય । તેમાં ગુજરાતી જાણનાર વીરસૈવ તો આગળાને ટેરવે ગણી શકાય તેવા છે એટલે એક દરે આવી સ્થિતિ હોવાને લીધે એકાદ પુસ્તક પણ વીરસૈવ વિશે લખાયું ન હોય તો તેમાં કંઈ નવાખ નથી આવું એકાદ પુસ્તક હોય તો કેટલીક ગેરસમજ દૂર થાય, જે વાત સાચી પરંતુ દીકરાકારની તો જીતિજ તેવી હોવાથી ગમે તેટલા પુસ્તકો લખાય તોપણ તેમનો સ્વભાવ

કંઈ થોડો જ બદલાવાનો છે ? પણ આવા ટીકાકાર તરફ લક્ષ ન દેતાં, સવિસ્તર હકીકતનું જે એકાદ પુસ્તક જનસમાજને આપવામાં આવે તો સૂઝ અને વિદ્વાનને સત્ય જાણવા સાધન થાય અને સામાન્ય લોકો પર કાણુ રાખી ખોટા આક્ષેપો મૂકતાં અટકાવી શકે, તેમ જણાવાયી આ કામ હાથમાં લીધું છે.

ભાષાંતર કરવાને ક્યાંથી પ્રેરણા થઈ તે વિષે જે થોડીક લીટીઓ લખવામાં આવે, તો તે અસ્થાને નહિ ગણાય. હું સ્વસંસ્કૃતિ બદલ પુસ્તકો લખવાના વિચારમાં છું. પણ તે કામ પાર પાડવા નોંધએ તેટલી માહિતી આજ ન હોવાથી, તે કામ હાથમાં કરવું અયોગ્ય જણાયું. તેજ વિચારને જાણે કે પૃષ્ઠિ આપવાને વીરશૈવ કેસરી નિષ્કળ્યું ન હોય, તેમ જ્યાં વર્ષમાં ઐગદ માસમાં પુનામાં શરૂ થયેલ વીરશૈવ પાક્ષિકમાં આવતી વીરશૈવ સંસ્કૃતિ નામની લેખમાળા વાંચી ધણેજ આનંદ થયો. તે “વીરશૈવ કેસરી” કેસરી સિંહની મારફત ગર્જના કરતી, વીરશૈવ સમાજને નિઘ્રવરધમાંથી જાગૃત કરી, સામાજિક, નૈતિક, અને ઔદ્યોગિક એમ મને રીને ઉદ્ધારના માર્ગે પ્રેરી રહી છે. તેના તંત્રી સ્વામી રામધિંગ કરમાજેકર છે. તેઓએ વીરશૈવ સમાજમાં મુદારણા કરવા માટે જુદી જુદી સંસ્થાઓ પુનામાં સ્થાપીને અથાગ પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. તેને માટે ખરેખર તેમને ધન્યવાદ થયે છે. તેઓશ્રી સોલાપુર જિલ્લામાં આવેલા કરમાજે ગામના મહાધીય છે, અને તેમનો શિષ્ય વર્ત્ત દર્નાટક અને મહારાષ્ટ્રના એક જે જિલ્લામાં છે. તેઓએ કાશી ક્ષેત્રમાં આકલ્પ વર્ષ અધ્યયન કરી, સંસ્કૃત ભાષામાં વિચારદત્તી પદવી મેળવી છે. કાનડી અને મરાઠી ભાષાઓ પર સારો કાણુ ધરાવે છે. વળી વીરશૈવ ધર્મ પ્રચોત્ત અધ્યયન સારું થયું છે. તેમજ અન્ય ધર્મોના મુખ્ય મુખ્ય પ્રચોત્ત નિષ્કણાત રીતે અધ્યયન થયું છે. તેથીજ તેઓએ જ્યાં વર્ષમાં લેખમાળાના રૂપમાં વીરશૈવ સંસ્કૃતિ વિષે વીરશૈવ કેસરીમાં લેખ લખવા શરૂ કર્યા હતા તેઓની લેખન શૈલી અને વિવેચન પદ્ધતિ

તદન આધુનિક છે. તેથી વાચકો પર મારી અસર થાય છે. આધુનિક દેવીથી અને સાધકઆત્મક પુણ્ય સદીન સેખમાથા સખેવી દેવાથી યોગેના આમદને સતને તેને પુણ્યક રૂપમાં છાપી ચાંગરેવ મમાનને મળી ક્યોં છે. આ પુણ્યક પ્રમિદ થવા બાદ મારી પખુ ઇચ્છા તેનું આર્થનગ કચાની યદ્ય. તેથી ગુનગની અનુરાદ કરી તેમની મંગ્દૂરી માટે તે મોકવાનો આપ્યો. તેઓએ તે પ્રમિદ કરવાને મંગ્દૂરી આપી છે, તે બદલ હું તેમને અન્યન આભારી છું.

પદેનાં પ્રકરણમાં સ્વામીશ્રીએ વીરગૈવમનની પ્રાચીનતા વેદ, સ્મૃતિ, શ્રુતિ, પુરાણો વિગેરેના મયોદ આધારો આપી મિદ કરી છે. અને બીજા પ્રકરણમાં વિંગાયત અગવા વિંગાંગી તત્વગાનની જગ ચાય તે માટે તેઓએ તે મજાથી દુઠાં અને દયમા આજના બુદ્ધિવાદને મદ્દવ આપી, પોતાની વિવેચક બુદ્ધિથી આધુનિક ચિદિત્મકોના બુદ્ધિને પખુ મંમન ચાય એવી જગની પુનક રચના કરવામાં વિગેય પ્યાન આધુ છે તેના અનુસધાનમાં વીરશંકરોને કહેવો ? દાસ વિંગાયત કેમ કહેવામાં આવે છે ? તેમ કહેવાને આધાર છે કે ? આ વીરગૈવમન કાણે ગ્યાપ્યો ? આવા પ્રશ્નો ઉદ્ભવે છે

યોશસ્વૈનોચયતે ધિષા શિષર્જાયૈકયયોધિની ।

તસ્યાં ગ્મંતે ચે શૈયાઃ યોરશૈયાસ્તુ તે મતા ॥

વીએ શબ્દનો અર્થ સિ ગામમામરસ્ય કરનારી વિદ્યા છે, એવી વિદ્યા-મા જે સૈન સ્ત થાય છે, તે વીરસૌવ છે

યો દક્ષતવીટે નીજમોટલિંગં યિમ્યસ્ય તદ્દોનમનઃ પ્રચારઃ ।

માદ્ય ક્રિયાસકુનિ સ્પૃદાત્મા સપૂજ્યત્યગ સ યોરશૈયઃ ॥

જે મનુષ્ય દક્ષતવીટે પર પોતાનું ઇષ્ટલિંગ મૂકી તેના પર મન આસ-કત કરી, આજુબાજુના વિષયો માટે નિરપૂક રહી ઇષ્ટલિંગની પૂજા કરે

છે, તે વીરશૈવ છે. આવી બીજી કેટલીક વીરશૈવની વ્યાખ્યાઓ છે તેથી ખરીરીતે વીરશૈવજ કહેવું જોઈએ પરંતુ હાલમા લિગાયત કેમ કહેવામા આવે છે ? લિગાયત નામથી હિંદુમતના કોષપણુ શાસ્ત્રમા ક્યાય વિવેચન કરેલું નથી. જ્યા ત્યા વીરશૈવ નામથી વિવેચન થયેલું છે પણ લિગાયત એ નામ મુસલમાની અમનમા રૂઢ થયું છે. શાસ્ત્રીય દ્રષ્ટિએ જોતા અષ્ટાવરણ, પચાસાર અને પટસ્થય વિગેરે જેવા અગત્યના વિષયો કે જે આજના નિગાયતોના પણ તેજ છે; તે પ્રમાણે આચરણ કરનારને વીરશૈવ એવું નામ આપેલું છે. તેથી લિગાયત બદને વીરશૈવ એજ શાસ્ત્રીય નામ યથાર્થ છે આ મત શૈવમતમાના મતોમાનું એક છે શૈવ મતના મુખ્ય ચાર પ્રકાર છે, જેવા કે સામાન્યશૈવ, મિશ્રશૈવ, શુદ્ધશૈવ અને વીરશૈવ એમા એકથી એક ચલતા છે આઠમે વર્ષે દીધેની દીક્ષા મુખ્ય દીક્ષા છે તેને લિગસ્વાયત દીક્ષા કહેવામા આવે છે. તે દીક્ષા એટને પડખ શોધ-નથી સરખાર કરેન પચસ્રત ધર્મીત શિવનિંગ, પોતાના ડાના હાથમા મૂકી, ઘોડશોપચાર પૂજા કરી, તેના પર શિખની દ્રષ્ટિ પાડવી તેને લિગાયતદીક્ષા કહેવામા આવે છે આના પરથી કોષને લિગાયત કહી શકાય કે ? તો અલ-બત ન જ કહી શકાય. લિગાયતદીક્ષા થયા પછી ગુરૂએ પુજેલું ઇષ્ટનિગ-પુરાણો, તાત્રપટ, શિનાનેખ, વિગેરેમા ક્યાંય લિગાયત નામથી હકીકત નથી. તેથી લિગધારણ કરેલ લોકોને વીરશૈવ મતરથ એમ કહેવુંજ યોગ્ય છે. અને તેજ શબ્દ શાસ્ત્રમા વપરાયેલ છે લિગાયત જેમ કહેવાનું હાલમા રૂઢ થયું છે, તેમ કહેવું કેટલું ગેરબ્યાજબી છે, તે ઉપલી હકીકત પરથી જણાશે તેથી અમે તેમ જોડું કહી વીરશૈવ મત પ્રાચીન નથી અને અર્વાચીન છે, વિગેરે વાદ કરવાને સ્થાન નથી.

વેદાત મતો મુખ્ય ચારજ છે તે મતો વ્યાસકૃત ઉત્તરમીમાસા નામના બ્રહ્મસુત્ર પરથી ઉપસ્થિત થયા તેમા દ્વિત મધ્વાચાર્યે ૮૦૦ વર્ષો પહેલા સ્થાપ્યો અંત મત શંકરાચાર્યે ૧૩૦૦ વર્ષો પહેલા સ્થાપન કર્યો વિશ્વિષ્ણુ-દ્વૈતને ૮૦૦ વર્ષો થયા છે. તેના સ્થાપક રામાનુજનચાર્ય છે. શ્રી. વલ્લભાચાર્યે

પુષ્ટિમાર્ગ કે શુદ્ધાદ્વૈત મત સ્થાપ્યો અને તેનો પ્રસાર ગુજરાતમાં છે. પણ તે હમણાનોજ છે. આઘ નિલકંઠ શિવાચાર્યે ૧૩૨૦ વર્ષો પહેલા સક્રિય નિશિષ્ટાદ્વૈતમત સ્થાપન કર્યો. દરેક મત પ્રમાણેજ કંઈ આચરણુ તેના અનુયાયીઓનું આજ છે, એમખાત્રીપૂર્વક કોઈપણ કહી શકશે નહિ. કારણ કે દેશમનાનુસાર અનેક રીતરીવાજો ઓછાવત્તા પ્રમાણુમાં શાસ્ત્ર વિરુદ્ધ નવીન ઘાખન થયા છે. તોપણ દરેકના અનુયાયીઓ તેના તેજ નામથી ઓળખાયા છે. તેમજ એક મતના આચાર્યો અને અનુયાયીઓ બીજા મતના આચાર્યો સાથે ન ભજતા જુદા જ રહ્યા છે, અને એક આચાર્યો લખેના પુસ્તકો બીજા મતના આચાર્યો પ્રમાણુભૂત માનતા નથી તેજ પ્રમાણુ વીરશૈવ મતના અનુયાયીઓ અન્ય મતના પુસ્તકોને આધાર માને નહિ, તો તેમાં શું અવળું છે ? આમ જ દરેક મતનું વર્તન ધણા લાજ સમયથી ચાલુ આવે છે. સમયાનુસાર વીરશૈવોમાં કંઈ ફેરફાર થયે હોય, તેથી વીરશૈવ મત પ્રાચીન નથી, એમ કહેવું એ કેટલું બૂલભરેલું છે, એ ઉપરી હમીકત પરથી સિદ્ધ થાય છે.

તેમજ ઋગ્વેદ, યજુર્વેદ, હસોપનિષદ, ઇશાવાસ્થોપનિષદ, વાત્સાગમ, વીરાગમ, કારણાગમ, મકુટાગમ, ગૌતમસ્મૃતિ, તૈત્તરીય શાખા, લિંગપુરાણ, સ્કંદપુરાણ, મહાભારત વિગેરેમાં વીરશૈવોના કેટલાક પારિભાષિત શબ્દો તેજ તેજ અર્થમાં વપરાયેલ છે અને કેટલેક કેટલાં વીરશૈવોનું અસ્તિત્વ પણ માખીત થાય છે તો પછી વીરશૈવ સસ્કૃતિ હોવા વગર, તેજ સબધના શબ્દો તેના તેજ અર્થમાં કેવી રીતે આવી શકે ! અતઃજ સસ્કૃતિનું અસ્તિત્વ હોવા શિવાય અને તેના તેટલા પ્રભાવ વગર અથવા બની શકેજ નહિ એ નિર્વિવાદ છે આમ હોવા છતાં, આ મત પ્રાચીન નથી, અથવા પ્રાચીન નિશ્ચિત થયું નથી, એમ કહેનારાઓને શું કહેવું ? મહાભારતમાં ત્રિગી અને અલિગી એમ બે જાતના શબ્દોનું અસ્તિત્વ ચોક્કસી રીતે જણાવ્યું છે. તે મહાભારતના કર્ત

જ્ઞાનમુનિને થયાને લગભગ ૫૦૦૦ વર્ષો થયા. તેમજ વીરશૈવ સિદ્ધાંત
 ક્ષિપ્રામણીમા પણ અગત્ય અને રેણુકાચાર્યનો સવાદ છે. અને તેમા
 હેતુકાચાર્યે વીરશૈવ સિદ્ધાંતના તત્ત્વો સારી રીતે સમજાવ્યા છે. તે
 અગત્ય નકપિ લગભગ ઇ. સ. પૂર્વે ૨૨૦૦ માં હતા. તેા જે નકપીઓ
 જ્ઞાનના બ્રાહ્મણોના નકપીઓ છે, તેના સમકાલીન શિવાચાર્યો વીરશૈવોના
 અચાર્યો અથવા નકપીઓ છે; તેા તે મત પ્રાચીન નથી એમ કહેનારા-
 એને હજી વિચાર કરવા જેવો છે કે નહિ ? તેથી આ પુસ્તકમા જે
 ક્ષિદ્ધ કર્યું છે કે વીરશૈવ સંસ્કૃતિ વેદપૂર્વેની ભારતીય કે હિંદુ સંસ્કૃતિ
 છે, તેજ યોગ્ય છે

ત્રીજા અને ચોથા પ્રકરણમા સ્વામીજીએ ધર્મ અને શ્રદ્ધાચાર, અને
 ક્રમતીઓ પર છાપ, એ એ અગત્ય વિષયોનું બારીકાઈથી નિરીક્ષણ
 કરી, તેઓએ અરસપરસના ગુણદોષનું ઘુનનાત્મક દ્રષ્ટિએ વિવેચન કરી,
 તેથી યોગ્ય અયોગ્યતાનું નિરાકરણ ત્યાંને ત્યાં કરેલું છે અને પાંચમા
 પ્રકરણમા તેા તેઓએ હલવાળી છે. કારણ કે તે પ્રકરણ એટલે આજના
 શ્રીરશૈવ અને વીરશૈવતરોને વાદવિવાદ કરવાનું સ્થાન તે સ્થાન એટલે
 જગતમા બસવેશ્વરનું જીવન ચરિત્ર મહાત્મા બસવેશ્વરના જીવન ચરિત્રમા
 મહેા જ ગેરસમજ થયો છે. તે દૂર થાય તે માટે સ્વામીજીએ હુમમા પણ
 કહ્યું જ ઉત્તમ રીતે, એમનું જીવન ચરિત્ર, ઐતિહાસિક અને પૌરાણિક
 ગ્રંથોને બાજુ મૂકી, યોગ્ય જગ્યાએ અનુમાન પણ કાઢી જે વર્ણવ્યું છે,
 તે બદલ ખરેખર તેમને ખન્યવાદ ઘટે છે છતાં પ્રકરણમા ખડનમન
 કર્યું હોવાથી, તે વિષે કંઈ લખવાની જરૂર જ નથી કારણ કે બોની
 અધીને તે ખડનમડન !

આવી રીતે આ પુસ્તક આધુનિક ધર્મતી પર લખેનું હોવાથી અને
 તેમાં આજના વાદમત્ત મુદ્દાઓનું નિરાકરણ થવું હોવાથી, આ એક
 કુસ્તક દરેક વીરશૈવને તો સમઢણીય છેજ. પરંતુ વીરશૈવતરોને આ

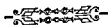
મહાન સંસ્કૃતિની મહત્તા જાણવા આ એક અમુલ્ય રત્ન રૂપી પુસ્તક છે, એમ કહીએ તો કંઈ વાણે નથી. આવી તેની કિંમત હોવાથી તેનું ભાષાંતર તેની તેજ વાક્ય રચનામાં અને શબ્દોમાં બહુ ફેરફાર કર્યા વગર, અને તેની મૂળ ભાષામાં અને ભાષાંતરમાં ભાષાંતરાભાસ ભાસે નહિ તેવી અમરદારી લખ આ પ્રથમ પ્રયત્ન કર્યો છે. અને તે કેટલેક સાધ્ય થયો છે, તેનો વાચકવર્ગ વિચાર કરશે. આ પ્રયત્નને જો પ્રોત્સાહન મળશે તો હજી આ સંસ્કૃતિના મહાન પુરુષો બદલ કંઈક લખાશે. **इति शिवम् ।**

નારકરના વાણમાં,
ઉચ્ચાણ, વડોદરા.
તા. ૬-૧૨-૩૦

શંકર જોવિંદ સામરપેકર

ઉપોદ્ધાત.

વીરશૈવ સંસ્કૃતિ એ શબ્દસમુચ્ચય વાંચતાંજ આ નવીન શું ગૌડ-
ખંગાલ છે, એમ કેટલાકના મનમાં વિચાર ઉદ્ભવવાનો સંભવ છે. એકાદ
પંથને સંસ્કૃતિ એવું મોડું નામ દેવું તે તેની ખોટી મહત્તા દેખાડવા
પ્રયત્ન થાય છે, એવો આક્ષેપ સામાન્ય લોક મૂકશે. વીરશૈવ એટલે લિંગાયત
એ જેને માલુમ છે તે તો ખરેખર આ શબ્દ સમુચ્ચયને હાસ્યજનક
કરાવશે. આવી બાબતોમાં ઉપર ઉપરથી વિચાર કરી મત દેવો એ ચોખ્ખ
કહેવાય નહિ. આવા કામમાં નિઃપક્ષપાતી સંશોધનની અને ચિકિત્સક
શુદ્ધિની જરૂરી છે. અને આવી નિઃપક્ષપાતી અને પૂર્ણ ચિકિત્સા કર્યાથી,
ઉપસૌ શબ્દ સમુચ્ચય કાઢીને પણ માન્ય થયા વગર રહેશે નહિ, એવી
અમારી ખાત્રી છે. જૈન, યશમાર્ગી વૈદિક, બૌદ્ધ, ઇસ્લામ, ક્રિશ્ચન, એવી
જે પાંચ છ સંસ્કૃતિ હયાત છે, તેમાંની જ વીરશૈવ સંસ્કૃતિ આ
એક સંસ્કૃતિ છે. એજ હકીકત અમે આવતા પ્રકરણોમાં સિદ્ધ
કરવાના છીએ.

સંસ્કૃતિની વ્યાખ્યા.

કોઈ પણ મત અથવા પંથને સંસ્કૃતિ કહેવી હોય તો, તે પંથને
વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાન, વિશિષ્ટ ઐતિહાસિક પરંપરા, અને વિશિષ્ટ સંસ્કાર
અથવા રીઝવાર હોવા જોઈએ. આવી બાબતો કોઈપણ પંથની દેખાડવામાં
આવે તો તે પંથને સંસ્કૃતિ કહેવાને કોઈપણ જાતની હરકત નહિ. વીર-
શૈવોની બાબતમાં આ ઉપથી સર્વે હકીકત દેખાડતા આવડશે. વીરશૈવ
તત્ત્વજ્ઞાન યશમાર્ગી વૈદિકજ્ઞાને મળ્યું છે, તો પણ ઘણું ઠેકાણું બિન્ન છે.
વીરશૈવોને યશમાર્ગી કરતાં પ્રાચીન પરંપરા અને ઇતિહાસ છે. તેજ પ્રમાણે

વીરસેવોના વિશિષ્ટ સંસ્કારો છે. આ બાબન આવના વિવેચન પરથી કોઇના પણ ધ્યાનમાં આવશે.

સંખ્યા અને સંસ્કૃતિનો સંગ્રંધ.

સિંઘાવેલોની કોઈ સંખ્યા ૪૫ લાખની જ છે. તેથી યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક, બૌદ્ધ, ઇસ્લામ, ક્રિશ્ચન વિગેરેની સંસ્કૃતિ પ્રમાણે આ એક મહાન સંસ્કૃતિ છે, એમ કહેવાય નહિ, એવો આક્ષેપ કોઈ મૂકશે. પણ લોકોની સંખ્યા પરથી સંસ્કૃતિનું બજાવન નક્કી થતું હોય, તોપણ સંસ્કૃતિની ચોખ્ખા-ચોખ્ખા અથવા મંડુકિત એ નામ પાત્રતા તે તેના અનુયાયીઓની થોડી ઝાઝી સંખ્યા ઉપર નથી. ધારણ કે જૈન મંડુકિતને વીરસેવ સંસ્કૃતિ કરતાં ઓછા અનુયાયીઓ છે. તો પણ જૈનોનું વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાન, તેમનો પ્રાચીન ઇતિહાસ અથવા તેમનો વિશિષ્ટ આચાર ધર્મ કંઈ કોઈ ખોટો ઠરાવતા નથી. જૈન તત્ત્વજ્ઞાન, પરંપરા, અને આચાર એક વિશિષ્ટ પ્રકારનો હોવાથી, તેમની સંખ્યા થોડી હોવા છતાં, એક મહાન સંસ્કૃતિના વારસ છે, એમ પાર્વત્ય અને પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનો કબુલ કરે છે. તેથી થોડા અનુયાયીઓ એ કંઈ કોઈપણ પંથ અથવા મતને સંસ્કૃતિ ન કહેવડાવવા કારણ થઈ શકતું નથી.

અનુયાયીઓની ઉદાસીનતા.

હવે એકાદ સંસ્કૃતિને અનુયાયીઓની સંખ્યા થોડી હોય અને તે થોડા અનુયાયીઓ પણ પોતાની સંસ્કૃતિ માટે ઉદાસીન હોય તો તે સંસ્કૃતિ પર ધણા હુમલાઓ થાય છે, અને તેનો વિપર્યાસ કરવામાં આવે છે, એ વાત માત્ર ખરી છે. આ જ દુર્ભાગ્ય જૈન અને વીરસેવ એ બંને સંસ્કૃતિ પર આવ્યું છે. જૈન ધર્મ જૈનસ નામના એક ગ્રીક દેવનાના ઉપાસકે રચાણે અંધર્વા તો તે બૌદ્ધ ધર્મની શાખા છે, એવી દલીલોતો અત્યારસુધી તે સંસ્કૃતિ બદલ પાશ્ચિમાત્ય વિદ્વાનોના મુખેથી કહેવાતી હતી, અને તે જ

પૌર્વાત્ય સંયોગે સંમત હતી. તે જ પ્રમાણે વીરશૈવ સંસ્કૃતિ એ એક
 યસમાર્ગી વૈદિક સંસ્કૃતિની શાખા છે અને બસવેશ્વર તેના સ્થાપક હતા.
 વિગેરે હકીકતો મી. બિન્સેન્ટસ્મીથ, મી. બર્થ, મી. હાપકીન્સ વિગેરે પાશ્ચિમાન્ય
 વિદ્વાનોએ લખી, અને તેનું રૂપાંતર ડૉ. ભાંડારકર જેવાઓએ કર્યું. એટલું જ
 નહિ પણ લો. ટીળક જેવાઓએ પણ ગીતા રહસ્યના વિષય પ્રવેશમાં કપીલ
 ગીતા બદલ લખતાં તેમાં જેવ અને જંગમ શબ્દો આભ્યાથી એ ગીતા મુસલ-
 માની અમલ પછીની હોવી જોઈએ એવું ચોકખું લખ્યું છે. એટલે જિંગાયત
 મત મુસલમાની અમલ પછીનો એ એવો તેનો આશય છે. પણ આગળ
 વાદવિવાદ થયા પછી જિંગાયત મત વિષે પોતે કાંઈ વાંચ્યું નથી એમ લોક
 માને કણુક કર્યું એ વાત જુદી. પણ સારાસારાનો અંદાજ સંખ્યાંક અને
 ઉદાસીન અનુયાયીઓની સંસ્કૃતિ બદલ ઘણો ગેરસમજ થાય છે, એ
 આનાં પરથી સિદ્ધ થાય છે. ઉપર પ્રમાણે કેટલાક અજ્ઞાનપણાને
 લક્ષને અને કેટલાક તો દ્વેષ જુદિયા વીરશૈવ સંસ્કૃતિની
 નિંદા કરે છે. હાલના વૈદિકામાં વિગેરે કરીને કેટલાક બ્રાહ્મણોમાં આ
 વૃત્તિ ઘણી પ્રબળ થઈ છે, એમ પણ દુઃખથી પ્રદર્શિત કરવું પડે છે.
 હાલમાં તેમની જે ધર્મ કલ્પનાઓ છે, તેની વિરુદ્ધ જે વર્ગ હોય, તેમના
 આચારવિચારની નિંદા કરી વખોડવો એજ એક ધર્મ કર્તાનું એમ
 ઉપર જણાવેલા ધર્મમાર્તંડા માનવા લાગ્યા છે, એવું દેખાય છે.
 સ્વમતને સ્થાપન કરવા વાસ્તે પરમતનું ખંડન કરવાનો પ્રસંગ આવે તો
 તે કરવું એ શિષ્ટ સંમત છે, અને તે પ્રમાણે અનાદિ કાલથી થતું
 આવ્યું છે ખરું; પરંતુ એ વાદ તાર્કિક થયો અને અરસપરમના તત્ત્વ-
 જ્ઞાનની અવજેજના કરવામાં આવતી ન હતી. પણ જ્યારે પરમતનો
 વિષયાસ કરી તેની નિંદા કરવામાં આવે ત્યારે ત્યાં દ્વેષજુદિ વસે છે
 અથવા તો કોઈ પણ પ્રકારે પોતાના મતની સ્થાપના કરવા ઉતાવળ થાય
 છે. એમ કહેવામાં ગંધપણ વાંધો નહિ. પહેલા પ્રકારના ઉદાહરણ માટે
 પ્રસિદ્ધ લેખક શ્રી. સી. મ. ફડકે અને બીજા પ્રકારના દાખલા વાસ્તે

સ્વામી દયાનંદ સરસ્વતિ આપી શકાય. સગુણોપાસના અથવા મૂર્તિ-
પૂજા નામના પુસ્તકમાં બેજવાબદાર રીતે “ લિંગાયત હિંદુ ધર્મમાં દાખલ
યવા છયે છે. મૃત માનવીને શિવનિવાસ મળે એવા હેતુથી ગુરૂની ચિત્રી
શખના ગંગામાં બાંધવામાં આવે છે. ” એવી ફડકેએ ખોટી હકીકત લખી
છે. યસમાર્ગી બ્રાહ્મણોના વિચારોની વિરુદ્ધ જે જે કાષ્ટ છે તેમના
વિચારો તરફ સારી દ્રષ્ટિએ જોવું નહિ એવા તેનો હેતુ છે. આ
હકીકત બ્રહ્મસમાજ, આર્યસમાજ વિગેરે પંથો ઉપર હાલની તેમની
ટીકાથી ચોકખું દેખાય છે. વીરશૈવ મત પાખંડી છે, જંગલી છે, વેદ
વિરુદ્ધ છે, એટલું જ શું પણ અનાચાર પ્રવર્તક છે, એવી ટીકા મોટા
મોટા અલિંગી વૈદિક ધર્મપરાયણોના મુખેથી યોગમયી સંભળાય છે.
તેવું કારણ વીરશૈવોની ઉદાસીનતા જ છે.

વીરશૈવ ટીકાકાર.

ટીકાકારો વીરશૈવોમાં પણ છે. પણ તેમની ટીકા કરવામાં અથવા
લિખ્ત મત સ્થાપન કરવામાં હેતુ ખરાબ હોતો નથી. બેજગાંમના શ્રી.
સાખરે એમ.એ. જેવા કેટલાક વિદ્વાનો વીરશૈવ હિંદુ નથી એમ કહ્યા
કરે છે. તો ખીચ બાળુએ મૈસુરના કાશીનાથ શાસ્ત્રી જેવા કેટલાક
વિદ્વાનો વીરશૈવ હિંદુ તો શું પણ યસમાર્ગી વૈદિક પણ છે, વાસ્તે
લિંગની સાથે યજ્ઞોપરીત પણ ધારણ કરવું એમ લખે છે. કાષ્ટ કહે છે
કે વીરશૈવ સંસ્કૃતિને વર્ણાશ્રમ માન્ય નથી અને ભક્ત માહેશ્વર એવા
ભેદ નથી. તો કાષ્ટ કહે છે કે ધંધાપરથી પડેલી જાતો અને, ખીજા અનેક
કારણો પરથી પડેલી જાતો યોગ્ય છે; કાષ્ટ કહે છે કે વીરશૈવ મૂર્તિપૂજક
છે તો કાષ્ટ કહે છે કે નિર્ગુણોપાસક છે. કાષ્ટ કહે છે કે પંચાચાર્ય પ્રણીત
વીરશૈવ ધર્મ જુદો અને જસવેશ્વર પ્રણીત ધર્મ જુદો. કાષ્ટ કહે છે કે
શૈવ અને લિંગાયતમાં કંઈ ભેદ જ નથી. ઉપર પ્રમાણે વીરશૈવ મત વિષે,

જુદી જુદી જ્ઞાનના અનેક વિચારો પ્રગટ થવાનું કારણ વીરશૈવ મતની નિમિત્ત હકીકત પ્રમિદ થઈ નથી એજ છે.

વીરશૈવોની હકીકત.

વાસ્તે વીરશૈવ અને વીરશૈવેતરો જે અગ્નિધારક અને ખોટા આરોપો વીરશૈવ મંત્રકૃતિ પર મૂકે છે, તેનું ખંડન કરી વીરશૈવ સંસ્કૃતિની આધાર મહીન માદિની આપના અંગે ધારાએ છીએ. વેદના જેટલું પ્રાચીન માંદિત્ય મળી શકે તેમ નથી. તોપણ તત્ત્વજ્ઞાનમાં વાપરેલા સ્વતંત્ર અને જુદા જુદા પારિભાષિક શબ્દો પરથી વૈદિક તત્ત્વજ્ઞાન કરતાં વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાન ધણું પ્રાચીન છે એમ બનાવી શકાય તેમ છે. શૈવ અને વીરશૈવની ધણી ખગી બાનતોની બેગસેગ થવાથી તે પ્રાચીન હકીકતમાંથી શૈવ અને વીરશૈવ શોધી કાઢવો ધણો મુશ્કેલ થયો છે. તોપણ મુશ્કેલને લાંબને ઉપનિષદો, પુરાણો, સ્મૃતિગ્રંથો, મહાભારત અને બીજા અંતિદામિક પુરાણ પગથો યત્નમાંથી વૈદિકની મધે વીરશૈવોનો સ્વતંત્ર ઉદ્ભવેજ હોવાથી વીરશૈવોનો પ્રાચીન હિતદામ પણ મળવો શક્ય છે. વિગાથનોમા જે આચારવિચાર એવામાં આવે છે તેના પરથી પણ ધણું અનુમાન થઈ શકે તેમ છે. આવા આધારે વીરશૈવ સંસ્કૃતિની ખરી કદપના આપી શકાય. તેમજ વીરશૈવ સંસ્કૃતિ એક મહાન સંસ્કૃતિ હોઈ તેનો સર્વ સાધરણ હિતદામ પણ મળી શકે તેમ છે. આ મહાન સંસ્કૃતિના તત્ત્વજ્ઞાનની અને આચાર ધર્મની ગમે તેમ અવલેખના કરવામાં આવે, તો પણ તેની મહત્તા કદમ જોઈ શકાય તેમ નથી. વીરશૈવ સંસ્કૃતિનો સંબંધ અન્ય સંસ્કૃતિ સાથે આવવાથી તેમની સાગપણાની છાપ જેમ બીજી સંસ્કૃતિ પર પડી છે, તેવી જ રીતે અન્ય સંસ્કૃતિનો ખરાબ અમરપણ વીરશૈવ સંસ્કૃતિ પર થઈ છે. આમ ધણા પ્રાચીન મમથથી થતુ હોવાથી વીરશૈવ સંસ્કૃતિ વિષે ધણો જ ગેરસમજ સ્વકીય અને પરકીય એમ બન્નેમાં થયો છે. તે દૂર થાય તે વાસ્તે જ આ પ્રકરણો લખવામાં આવે છે.

વાચકોને વિનંતિ.

આવતા પ્રકરણોમાં પરકીયોની માફક સ્વકીયોની કાંઈ રૂઠ ભાવના કદાચ દુઃખવાય તેવી દ્રષ્ટીકત આવવાનો સંભવ છે. પણ સંશોધનના કામમાં લેખકે જે પ્રમાણે નિઃપક્ષપાતપણું અને થોડુંક નિષ્કુરપણું ધારણ કરવું જોઈએ, તેજ પ્રમાણે વાચકોએ નિર્વિકારપણું સ્વિકારવું જોઈએ. મળી શકે તેટલી પૂર્ણ માહિતી મેળવ્યા પછી જ અમે આવતા પ્રકરણો લખવાના છીએ, તો પણ જૂલ થવા સંભવ છે. તે ઉપર અંતઃકરણથી સ્ત્રોતોએ ફરસ્ટ કરવી. સ્વમનીયોમાંના કોઈપણ પક્ષની ભાવના દુઃખવાના હેતુથી કાંઈપણ મન અમે જેમ પ્રતિપાદન કરવા નથી તેમજ પરમતીયોનું મન અસહ્ય ભાવનાથી દુઃખવા સાર અમે કંઈ વિધાનો કરવાના નથી. સત્યકથન શિવત્વ અમે કાંઈપણ કરવાના નથી. અમારી પહેલા આચ પ્રવલ્નો ફેટલાક વીરલેવ વિદ્વાનોએ કર્યા છે. પણ તે ધણું કરીને પરમતીયોના આરોપોને જવાબ તરીકે અમવા પોતાના જિન મતના ખંડન તરીકે કર્યા છે આ પુસ્તકની રૂપરેખા તે કરતા તદ્દન જુદી છે, એ સદેજ આત્મમા આવશે. આ પુસ્તક વીરલેવ સમાજના ઉદ્ધારને કારણીમૂલ થ.ય એજ અમારી ઇચ્છા છે.

વીરશૈવ સંસ્કૃતિ.

પ્રકરણ ૧ હું.

વીરશૈવ મતની પ્રાચીનતા.

કેઇપણ મત ઘણો પ્રાચીન છે, તેથી તે ગ્રાહ્ય અને શ્રેષ્ઠ થતો નથી. તો પણ સ્વમત શ્રેષ્ઠ ઠરાવવાને કાળે અને સર્વને ગ્રાહ્ય થવા સાફ તે ઘણો પ્રાચીન તો થું પણ અનાદિ છે, એમ સિદ્ધ કરવા જુદા જુદા મતના વિદ્વાનોની ધાધલ ચાલુ છે, એ કંઈ ખોટું નથી. એનું કારણ સત્ય એ સનાતન હોય છે, એ સિદ્ધાંત છે. જે વાસ્તે અમારો ધર્મ સનાતન અથવા પ્રાચીન છે તે વાસ્તે તેજ સત્ય હોવો જોઈએ એમ પોતાનો ધર્મ ઘણો પ્રાચીન ઠરાવનાર વિદ્વાનોનો સિદ્ધ કરવાનો હેતુ હોય છે, એ દેખીતું છે. જે જે ધર્મ અથવા પંથ પ્રાચીન ઠરતા નથી, તે ધર્મના લોકો, અમારા પથે અથવા ધર્મે તેના પૂર્વેના ધર્મોમાં રહેલા હોવો સુધાર્યા એમ દેખાડવા પ્રયત્ન કરે છે. પણ આ બાબતમાં હંમેશાં મતભેદ હોય છે. કારણ જુના પંથ અથવા ધર્મ પોતાના દોષ કબુલ ન કરતાં તેની વિરૂદ્ધ નવા ધર્મ અથવા મતને પાખંડી, નાસ્તિક, વામમાર્ગી, બ્રહ્મ વિગેરે દોષો દે છે.

એટલે પ્રાચીન મત સારો કે નવોમત સારો એ એક નક્કી કરવામાં મુશીબત પડે છે. આવે વખતે ‘ પુરાણમિત્યેષ ન સાધુ સર્વમ્ । ન ચાપિ કાવ્યં નયમિત્યયયમ્ । ’ (ઘણું પ્રાચીન હોય છે તે બધું સાચું હોતું નથી તેમજ નવું હોય છે તે બધું નિંદાને પાત્ર હોતું નથી) આ વચનનો અર્થ સાચો લાગે છે. સત્ય અને શુદ્ધ મત જેવો પ્રાચીન કાલમાં હતો તેવો જ તે કાલમાં છે; તેમજ અસત્ય અને અશુદ્ધનો પ્રસાર પણ અનાદિ કાલથી થતો આવ્યો છે એમ દેખાય છે. આ બાબત સમજ્યાથી આપણા પૂર્વજો સ્વમત ઘણો પ્રાચીન છે એમ ઠરાવવાના ફંદમાં ન પડતાં તે સત્ય અને શુદ્ધ છે એમ સિદ્ધ કરવાને વાસ્તે તે પરમેશ્વરના મુખમાંથી નિકળ્યો છે; તેટલાજ માટે તે અપૌરુષેય છે અને તે માટે તે સત્ય, શુદ્ધ અને ગ્રાહ્ય છે એમ કહેતા આવ્યા છે. એટલે વીરશૈવ મતની પ્રાચીનતા સિદ્ધ કરવામાં અમારો હેતુ આ મતની શુદ્ધતા, શ્રેષ્ઠતા, અને ગ્રાહ્યતા બતાડવા પુરતી જ નથી પણ તે મતનો ઇતિહાસ કથન કરવાનો પણ અમારો હેતુ છે. અતિહાસિક દૃષ્ટિએ જોતાં વીરશૈવ મતનું અસ્તિત્વજ પ્રાચીન કાળમાં નહતું એમ કહેનારાઓને આધાર સહીત જવાબ આપવો એટલો જ આ પ્રકરણમાંના વિવેચનનો હેતુ છે.

વેદપૂર્વે વીરશૈવ.

યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોના ધર્મશ્રંથના જેટલા પ્રાચીન ધર્મશ્રંથ બીજી કોઈપણ સંસ્કૃતિના હજી મુધી મળી શક્યા નથી, તેજ પ્રમાણે વીરશૈવ સંસ્કૃતિના તેટલા પ્રાચીન શ્રંથ જડ્યા નથી એ

ઘણું દુઃખદાયક છે. તો પણ વૈદિકોના અથો પરથી જેમ જેન
 સંસ્કૃતિનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવામાં આવે છે, તેમજ વીરશૈવ
 સંસ્કૃતિનું પણ કરી શકાય તેમ છે. યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોને વેદ
 અથોનું જતન કરવાનો જેમ જરૂરીયાત જણાઈ તેમ જેન અને
 લિંગાયતોને પોતાના દેવતાક ધર્મ પુસ્તકોનું જતન કરવાની
 જરૂરીયાત જણાઈ નહિ; તો પણ તેઓએ પોતાની સંસ્કૃતિનું
 ઉત્તણ રક્ષણ કર્યું અને તેમ કર્યાથી બીજી સંસ્કૃતિના અથો
 પરથી તેમનું પોતાનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ કરવું શક્ય થયું છે. તેથી
 વેદકાલમાં તો શું પણ તેની પહેલાં પણ વીરશૈવ સંસ્કૃતિનો
 પ્રસાર ભરતખંડમાં હતો એમ આધાર સહીત નક્કી કહી શકાય
 છે. કારણ વેદની રચના આર્યોએ કરી તે પહેલાં અને આર્યો
 ભરતખંડમાં આવ્યા તે પહેલાં, ભરતખંડમાં થોડી ઝાઝી વસ્તી
 હોવી જોઈએ. તે માનવવસ્તિને પણ કાંઈ વિશિષ્ટ તત્ત્વજ્ઞાન,
 ઐતિહાસિક પરંપરા, વિશિષ્ટ રીતરીવાજો હોવાનું સ્વાભાવિક
 છે અને તે સંસ્કૃતિ જેન અથવા તો વીરશૈવ હોવી જોઈએ એમ
 સંશોધકોનો મત થવા લાગ્યો છે. આર્ય લોકો ભરતખંડમાં
 બહારથી આવ્યા નથી તેમ પણ એક મત છે. તેમ માનીએ
 તોપણ વેદ અથોમાંની જે વિચારસરણી છે, તે સાદા સરળ
 અર્થથી જોતાં તે એક ઉચ્ચ ન હોઈ એક નવા, ચઢી આવેલા,
 સ્થિરસ્થાવર ન થયેલા, પણ તે થવાની ઇચ્છાવાળા લોકોની તે
 વિચારસરણી છે, એમ એકબુદ્ધિ દેખાય છે. ‘મારા શત્રુઓનો
 નાશ થવા દે, મારી ગાયોનું રક્ષણ થવા દે, હે, ! ઇંદ્ર અથવા
 વરુણ ! મને પુષ્કળ સંપત્તિ અને આયુષ્ય દે;’ આજ વેદોની
 વિચારસરણી છે. આ ઉપરથી વેદકાલમાં આર્યો ગાયો પાળીને,

શિકાર કરીને, અથવા લૂંટ કરીને ઉપજવિકા કરનારો સઘ હોવો જોઈએ, એમ દેખાય છે તેમને કોઈપણ પ્રમાણિક ધંધો કરતા આવડતો નહતો માટે જ “ મિક્ષા દેહિ । ” કરવાવાળો અથવા તો શુભેચ્છા પ્રગટ કરનારો અને પ્રાર્થના કરનારો એક વર્ણ અથવા વર્ગ તે કાળમા આર્યોને ણનાવવો પડ્યો. શિકાર અથવા તો લૂંટ કરીને, ઉપજવિકાનું માધન લેશું કરનારો એક વર્ગ અથવા તો વર્ણ આર્યોમા હતો અને પશુપાલન કરનારો પણ એક વર્ગ હતો. આ લોકોની ણજનજીવીને લઈને અને બચને લઈને આ દેશના લોકો તેમને મળ્યા તેમની ખેતી અને એવા ખીન ધંધાપર આગળ જતા ઉપલા ત્રણ વર્ગ ઉપજવિકા કરવા લાગ્યા અને આ દાસોને ચોથા વર્ગના ગણવા લાગ્યા હોવા જોઈએ, એમ લાગે છે આજ મિથિતિ આર્યોની જે ખીન શાખાઓ ખીન ખડોમા ગઈ તેમની હતી પણ ખીન ખડોના આર્યો કરતા ભરતખડના આર્યો એકદમ મુધર્યા આ હકીકત વેદશ્રેયને જોડેલા ઉપનિષદો અને અમૃતિ વિગેરે શ્રેયોપગથી એકબી દેખાય છે મૂળ વેદશ્રેયોમા ઠાઈ ન હોવા છતાં તત્ત્વ જ્ઞાનની કેટલીક મીમાસા એકદમ ઠયાથી આવી ? આ મીમાસા જેન અને વીરશૈવના તત્ત્વજ્ઞાનના સહવાસથી આર્યોપર પડેલા પ્રભાવનું પરિણામ છે, એવો વિદ્વાનોનો મત છે આ પ્રમાણે યજમાર્ગી વૈદિકોની પહેલા વીરશૈવ આ ભરતખડમા હતા એમ સૂક્ષ્મ દંષ્ટિથી જોતા માલૂમ થાય તેમ છે

વૈદિકોમા જેમ ઉપજવિકા માટે ચાર વર્ગ થયા, તેમ કરવાની જૈન અને વીરશૈવોને જરૂરીયાત ન જણાયાથી તેમનામા

અનુક્રમે યુનિ અને શ્રાવક માહેશ્વર અને બક્ષા એટલાજ ભેદ પડ્યા. યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોની પ્રતિભાથી બધાપરથી જાતો પડી, અને લિંગાયતોમાં પણ જાતિભેદ નિર્માણ થયો, પણ તે ધર્મ-વિહીત માનવામાં આવ્યો; એ વાત જુદી. એકંદરે સૂક્ષ્મ વિચારથી જોતાં અનુમાનથી વીરશૈવ સંસ્કૃતિ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક સંસ્કૃતિ કરતાં ઘણી પ્રાચીન છે, એમ કહેવાને ઘણા આધાર છે. તે દ્રષ્ટિએ તપાસ કર્યાથી મૂળ વેદ વેદગ્રંથોમાં અને યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોપર વીરશૈવોની છાપ પડ્યા પછી જે ઉપનિષદો અને ગ્રંથો તૈયાર થયા તેમાં વીરશૈવ વિષે ઘણા જ ઉલ્લેખો મળે તેમ છે. માટે વેદમાંના કેટલાક આધાર અને ઉપનિષદો વિગેરે ગ્રંથોમાં વીરશૈવ વિષે જે ઉલ્લેખો મળે છે, તેમાંના કેટલાક આપવાનો વિચાર છે.

વીરશૈવ વિષે શ્રુતિમાં આધાર.

વેદાગમનો સાર જે ગાયત્રી મંત્ર તેનો અર્થ જુદા જુદા તત્ત્વજ્ઞાનીઓ જેમ્નીતાણીને સ્વમતને મળતો કરે છે. પણ એકદમ સરળ અર્થ કરવાથી તે લિંગવાચક થાય છે. ‘તત્સવિતુર્વરેણ્યં ભર્ગો દેવસ્ય ધીમહિ’ (તે ઉત્પન્ન કર્તા એવા દેહી-પ્રમાન લિંગનું હું ધ્યાન કરું છું) ઉપલા ભર્ગ શબ્દના લિંગ વાચક અર્થ માટે અમરકોશનો પણ આધાર છે. ‘હરઃસ્મર-હરોમંગલ્યંબકસ્ત્રિપુરાંતકઃ ॥ ૬૬ ॥ આવા શિવેના નામ દ્વીધાં છે. લિંગપુરાણમાં બ્યાસે પણ ભર્ગ શબ્દ લિંગ અથવા શિવ માટે યોજ્યો છે. ‘સર્વેભર્ગીશજાનૂર્નંગતિસ્તેષાંસપથૈઃ’ સર્વે ભર્ગનાં જ (શિવનાજ) અંશ છે. ભર્ગજ (શિવલિંગજ)

તેનું ઉત્પત્તિનું કારણ છે અને લર્ગજ (શિવલિંગજ) સર્વને
 જાતિ છે. તે શિવાય ઉપલા ખુલાગાથી રહેવોનો લય અથવા
 મહાર કર્તા શિવલિંગ જુદું છે એમ ચોકખું દેખાય છે.
 સર્વેદના “ પરિગ્ર તે ચિત્તં દ્રાક્ષ્યસ્યતે ! ” આ ઋચામાનો
 પવિત્ર શબ્દ લિંગવાચક છે. તેજ પ્રમાણે ‘ દ્રાક્ષ્યે દ્રાક્ષ્યા-
 તમેત્ ’ એટલે પરમાત્માને ઠેકાણે (દ્રાક્ષ્યે) તત્ત્વન્ય ઇદ્રલિંગને
 જીવાત્માને (દ્રાક્ષ્યમ) લીન કરો એવો પણ લિંગાગ સામર-
 મ્યવાચક અર્થ કરવામા આવે છે. યજુર્વેદમા ‘ સર્વં વૈ લિંગ
 મ્યાપયતિ ” લિંગજ સર્વનો આધાર છે એમ કહ્યું છે.
 તૈત્તિરીય શાખામા નિચે પ્રમાણે ઋચાઓ છે.

‘ ચચ્છદસામૃષર્ષો વિશ્વરૂપ ’ । હંદેમ્યોઽધ્યમૃતાત્સયમૂવ ।
 મર્મેદ્રામેઘયાસ્તુણોતુ । અમૃતસ્ય લેઘધારણો મૃયાસમ્ ॥ ’

આમાનો છેવટના ભાગનો અર્થ મોક્ષ માટે લિંગાત્મક
 શિવને ધારણ કરતા હું હોઉં છું એવો કે. એટલે વેદકાલમા
 મોક્ષ માટે લિંગધારણનો માર્ગ રૂઢ હતો, એમ દેખાય છે.
 હ સોપનિષદમા નિચે પ્રમાણે વચન છે

‘ લિંગાગશોભા પ્રાક્ષમાર્ગેકનિષ્ઠા લિંગાગસામરસ્યશ્ચ શરીરે ।
 લિંગધારણાન્નિયમેનૈવઘૃત્વાત્તે મુક્ત્ સસારવધનાત્ ॥

જેનો દેહ લિંગધારણાથી સુશોભિત થયો છે જે મોક્ષમાર્ગેક
 નિષ્ઠ છે એવો જીવ લિંગાગ સામરસ્યને લઈને નિયમપૂર્વક લિંગ
 ધારણા કર્યાથી સ સાર બંધનમાથી મુક્ત થાય છે.

વીરશૈવ વિષે સ્મૃતિમાંના આધાર

‘શિષ્યધ્યાનરતો મૃત્યા શિર્ષલિંગાંગસંયુતઃ’ આવો શ્લોક મનુસ્મૃતિમાં છે. તેમાંનો છેવટનો શબ્દ વીરશૈવ વાચક છે. ‘લિંગધારણમારબ્યાત દ્વિધા સર્વાયંમાર્થકૈ.’ આવું લિંગધારણનું મહાત્મ્ય કૌપીતકી સ્મૃતિમાં કહેલું છે. શાંતાતપ સ્મૃતિમાં નિચે પ્રમાણે વચન છે. યાનપ્રસ્યં યાગિતં ચ લિંગેક્ષ્ય મિશ્નુરુ યતિમ્ । ’ આમાંનો લિંગેક્ષ્ય શબ્દ વીરશૈવ વાચક છે. ગૌતમ સ્મૃતિમાં જે બ્રાહ્મણોનું લક્ષણ દીધું છે, તેના પરથી લિંગી બ્રાહ્મણોનું અસ્તિત્વ સિદ્ધ થાય છે.

‘મુગ્ધે મત્રો હૃદિ ધ્યાન મસ્તકે લિંગધારણમ્ ।
શિશ્વાદદ્રાક્ષમન્માનીતિ દ્વાદશલક્ષણમ્ । ’

વીરશૈવ વિષે પુરાણોમાં આધાર.

દાન દેવા યોગ્ય કેણ ? આવો જ્યારે સવાત્ર ધર્મ રાજાએ ભીષ્મપિતામહને કર્યો તે વખતે મહાભારતના અનુશાસન પર્વમાં ભીષ્મપિતામહે નિચે પ્રમાણે જવાબ આપ્યો છે.

‘ક્રિમાદુર્ભંતશ્ચેષ્ઠ યિજ્ઞઃ પાત્ર સનાતન । લિંગિન દ્વાદશં
ચૈવ દ્વાદશો ચાપ્યલિંગિનમ્ ॥

સદ્વૃત્તિમપિવિજ્ઞાય લિંગિનેત્તેતરાય ચ । દેવમાદુ
ર્મદારાજં હમાચેતો તપાશ્ચિત્રૌ, ॥ ’

ઉપલા શ્લોકનો અર્થ એટલોજ કે લિંગધારી અને અલિંગી એવા બે પ્રકારના બ્રાહ્મણ હોઈ બન્ને તપસ્વી છે! વન પર્વમાં ખીન્ને ઠેકાણે નિચે પ્રમાણે આધાર છે.

‘ જન્મકર્મતપોયોગસ્તયોસ્ત્ય ચ પુષ્કલાઃ આમ્યાં લિંગાચિતો
દેવસ્ત્વયાચર્યોઽયં યુગે યુગે । ’

આ શ્લોકમાં લિંગપુજનનું મહાત્મ્ય કહેલું છે. અનુશાસન
પર્વમાં શિવપુજનનું નિચે પ્રમાણે મહાત્મ્ય વર્ણવ્યું છે.

ब्रह्मणःसृष्टिकर्तृत्वं विष्णोर्दानयमर्दनम् । स्यर्गाधिपत्य-
मिन्द्रस्य शिवपूजाविधेःफलम् ।

કર્મપુરાણમાં નિચે પ્રમાણે વચન છે.

“ यज्ञकर्ता च देवेन्द्रः सृष्टिकर्ता च वाक्यति- ।
अहमेषजगत्कर्ता मम कर्ता महेश्वरः ॥ ”

આમાં કુર્માવતારી વિષ્ણુએ મહેશ્વર આપણે ઉત્પન્ન કર્તા
છે એમ કહ્યું છે. અને તેથી રામ, કૃષ્ણ, હનુમાન, નંદી વિગેરે
સર્વ દેવોનાં ગળામાં અથવા મસ્તકે લિંગ બાધવાની પદ્ધત છે.
પંડરપુરના વિકૃલના મસ્તકપર, ગાશીમાંના ભગવંત દેવના
શિરપર, કોલ્હાપુરની અંબાળાઈ, તુલનાપુરની ભવાની, કાશ્મીરની
શારદાદેવી, કાચીની કામાક્ષી, વિગેરે દેવીઓના મસ્તકપર પણ
લિંગ છે.

આદિત્ય પુરાણમાં લિંગપુજનનું મહાત્મ્ય વર્ણવેલું છે.

‘ रौद्रं लिङ्गं महाविष्णुर्भक्त्यांशुद्धं शिलामयम् ।
चाकचित्रं समभ्यर्च्य लब्धवान्परम पदम् ॥ ’

ભગવાન વિષ્ણુ પણ શિવલિંગ પૂજન કરી પરમપદને પહોં-
ચ્યા છે. લિંગપુરાણમાં તે લિંગનું મહાત્મ્ય ચોકળી રીતે કહ્યું છે.

‘ લિંગધારી સદા શુદ્ધો નિર્જલિંગમનોદરમ્ ।
 વેદેષુ શાસ્ત્રસંઘેષુ પુરાણેષ્વાગમેષુ ચ ।
 ઘાઘ્ણસ્ય સમાલ્યાતં લિંગધારણમુત્તમમ્ ॥ ’

૨૬૬ પુરાણુમાં શંકર સંહિતામાં નિચે પ્રમાણે વચન છે.
 ઘાઘ્ણપીઠાર્ચનાદેતત્કરણીટાર્ચનં ઘરમ્ । સર્વેષાં વીરશૈવોના-
 મુમુક્ષાર્ણા નિરંતરમ્ ॥
 શિવમક્તાન્સદાચાર નિરતાન્ધૃતલિંગકાન્ વિપ્રાનારાઘય સદા
 ભસ્મરુદ્રાક્ષધારિણઃ ॥
 ઇષ્ટલિંગમિદં સાક્ષાદનિષ્ઠપરિહારકમ્ । ધારયેદવધાનેન
 શરીરે સર્વદા યુધઃ ॥
 લિંગધારણકં નામ ઘૃત માદેશ્વરાભિધમ્ । યાવજ્જીવમિદં
 દત્તમિષ્ટલિંગંસમચંચેત્ ॥

બ્રાહ્મપીઠપર, મંદિરમાં વિગેરે પૂજન કરવાં કરતાં, ઇષ્ટલિંગ
 હાથમાં મૂકીને પૂજન કરવું શ્રેષ્ઠ છે. મોક્ષેચ્છુ વીરશૈવોમાં
 સદાચારમાં રત થએલા, લિંગધારણ કરેલા, શિવભક્ત, ભસ્મ
 રુદ્રાક્ષધારી એવાજ બ્રાહ્મણોની સદા ભક્તિ કર. ઇષ્ટલિંગ એ
 સાક્ષાત અનિષ્ઠ પરિહાર કરનાર છે. જાની માણસે હંમેશાં
 સાવચેતીથી શરીર પર ઇષ્ટલિંગધારણ કરવું. માદેશ્વર નામનું આ
 ઇષ્ટલિંગધારણ ત્રત યાવત્ જીવ ચલાવવાનું છે.

૨૬૭ પુરાણુમાં નિચે પ્રમાણે વચન છે.

“ ઘંશાવલી પ્રયતાનીં લિંગધારણમાલિનમ્ ।
 જ્ઞાતિનાં શિવમક્તાનાંશુદ્રત્વત્રૈવવિષયતે ॥ ”

શ્રુતિસ્મૃતિ પુરાણોમાં કહેલું વીરશૈવ મત.

ઉપવા આધારો પરથી એમ નક્કી થાય છે કે વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાન શ્રુતિ-સ્મૃતિપુરાણોમા કહેલું હોય તે વેદગ્રંથમા તો શુ પણ તેનાથી પણ પ્રાચીન છે. યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોનું જેમ જેમ આ ભરતખંડમા વજન પડવા લાગ્યું અને આ દેશના પુરૂષોના તત્ત્વજ્ઞાનની ચિકીત્સા કરવાની ઇચ્છા થઈ, તેમ તેમ કરી પોતાની મૂળ પરપરા કાયમ રાખી જૈન અને વીરશૈવ વિગેરે આ દેશનું તત્ત્વજ્ઞાન ગ્રહણ કર્યું જૈન સંસ્કૃતિની ઘણીજ છાપ પ્રાદ્યલુધ્ધર્મ પર પડી છે એમ વડોદરામા આપેલા એક ભાષણમા લો ટીળકે કહ્યું છે. તેમજ વીરશૈવ સંસ્કૃતિની જો તેમને ખબર પાત તો તેની ખાખતમા પણ તેમણે તેમ કહ્યું હોત આ ખાખત ઉપર આપેલા આધારો પરથી સામાન્ય વાચકોના નજરમા પણ આવે તેમ છે પોતાની મૂળ વૃત્તિ ન હોડતા યજ્ઞમાર્ગી પ્રાદ્યલુધ્ધે વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાનનો સ્વીકાર જુદા રૂપમા અને જુદા શબ્દોમા કર્યો અને તેથી શવ, વીરગૈવ વિગેરે ભેદ નિર્માણ થયા દેખાતો શત્રુ પોસાય પણ દાવધરી ગળનાર શત્રુ ઘણો ધાનક હોય છે કારણ તે શત્રુ તરીકે દેખાતો નથી પણ છેવટે શત્રુ જ હોય છે આવું જ પરિણામ શૈવમતનું વીરશૈવ સંસ્કૃતિપર થયું છે યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોએ વેદમાના રૂદ્ર દેવતાનો આરોપ વીરશૈવોના શિવપર મૂકી તે તત્ત્વજ્ઞાનનો સ્વિકાર કર્યો શિવપૂજા, રૂદ્રાક્ષધારણ, ભસ્મલેપન વિગેરે બાહ્ય દેખાવ તેમણે ઉડાવી દીધો, તેથી ચઢતી, યજ્ઞમાર્ગીનીજ થઈ અને વીરશૈવ સંસ્કૃતિ પછાત પડી આ પ્રેમાણે જે સંસ્કૃતિ એક વખતે આખા ભરતખંડમા ગાજી રહી હતી તેને શુભ્ત પણ જળગઈ ગયું યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક થયા તોપણ આમના હુમલાઓમાથી

અનેક શિવયોગીઓએ અને આચાર્યોએ વીરશવ તત્ત્વજ્ઞાન અત્યારમુધી કાયમ રાખ્યું એજ અમારું સદ્ભાગ્ય છે.

વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાનનો સાચવણ પાંચ પીઠોએ અને તેમના હાથ નિચેના મઠોએ કેવી રીતે કરી તેનું વર્ણન આગમોપનિષદોમાં છે. શ્રીમન્નગતગુરુ એકોરામાચાર્યે રામનાથ લિંગમાંથી અવતાર લઈ હિમાલયમાં કેદારપીઠ સ્થાપન કર્યું. તે પીઠપર હાલમાં નિલકંઠલિંગ શિવાચાર્ય છે. આ પીઠના આચાર્ય પાસેથી વ્યાસ મહર્ષિ, શંકરાચાર્ય વિગેરે અનેક મહાન પુરૂષોએ, જુદે જુદે વખતે બ્રહ્મજ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું. ગૌતમેન્દ્ર ચક્રવર્તિ દેવયક્ષ મહુપરાક્રમશાળી ક્ષત્રિયરાજાઓને પણ આ મહાધિપતીએ બોધ કર્યો છે. આ પીઠની ઉપજ પોણા લાખ હોઈ કેદારેશ્વરની પૂજા તેમના હાથમાં છે. અગીયાર સંસ્થાનોના આ પીઠને ઇનામો છે. શ્રીમન્નગત ગુરુ વિશ્વારાધ્યાચાર્યે વિશ્વનાથ લિંગમાંથી અવતાર લઈ જંગમ વાટિકામાં ભૂકેલાસ પાઠ સ્થાપન કર્યું, અને આ પીઠ પણ ધર્મ પ્રસારનું કામ ધણું કર્યું છે. કાશીના આ મઠને પ્રાચીન રાજાઓએ આપેલા ઇનામોના તામ્રપટ્ટો હજી જોવા મળે છે. તેમાં કાશી નરેશ જયનંદદેવનો એક તામ્રપટ છે અને, હુમાયુન, અકબર, ઔરંગઝેબ બહાદુરશાહોની સનંદો છે. નેપાળેશ્વર પણ આ પીઠના ભક્ત છે. હાલમાં આ પીઠને ૫૦-૬૦ હજારની ઉપજ છે. અને શિવલિંગ શિવાચાર્ય મહાધિપતિ છે.

૫૫

શ્રીમન્નગતગુરુ દાઝકાચાર્યે વટશેત્ર સિદ્ધેશ્વર લિંગમાંથી અવતાર લઈ ઉજ્જયિનીમાં પાઠ સ્થાપન કર્યું. દિધિચી ઋષિ

અને દેવનંદ ચક્રવર્તિને આ પીઠ તરફ દીક્ષા મળી. આ મઠમાં પશુ ધણા પ્રાચીન શિલાલેખો છે. ઇ. સ. ૧-૨ સૈકામાં એક રાજાએ સિદ્ધેશ્વર દેવાલય બાંધ્યું, એ મતલબનો શિલાલેખ ત્યાં છે. હાલમાં મહાધિપતિ સિદ્ધલિંગ શિવાચાર્ય છે, શ્રીમન્નગત-ગુરૂ રેણુકાચાર્યે સોમેશ્વર લિંગમાંથી અવતાર લઈ મૃદુર હૃદમાં રંભાપૂરી (બાળેહળી)માં એક પીઠ સ્થાપન કર્યું. તેમણે અગત્ય નાપિને દીક્ષા આપી. શંકરાચાર્યને આજ પીઠમાંથી ચંદ્રમૌળીલિંગ મળ્યું. આ પીઠમાંથી દક્ષિણનો ધણોજ ઇતિહાસ મળે છે. હાલમાં મહાધિપતિ શિવાનંદ શિવાચાર્ય છે. શ્રીમન્નગતગુરૂ પંડિતારાધ્યાચાર્યે મલ્લિકાર્જુન લિંગમાંથી અવતાર લઈ, શ્રી શૈલ ક્ષેત્રમાં એક પીઠ સ્થાપન કર્યું. આ પ્રમાણે આ પાંચ પીઠો ધણા પ્રાચીન સમયથી ચાલે છે અને ગામેગામ આવેલા મઠો મારફત વીરશય તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રસાર કરતા આવ્યા છે.

વીરશૈવ વિષે ઐતિહાસિક પુરાવા

પંચાચાર્ય અને બીજા મહાધિશોની કૃપાથી પરમતવાળા-ઓના હુમલાઓમાંથી વીરશૈવ મત ટકી રહ્યો છે અને તેનો ઇતિહાસ પણ મળી શકે તેમ છે. ઇ. સ. પૂર્વે ૩ જી સદ્કામાં તામીલપ્રાંતમાં તિરૂવલ્લુવર નામના એક વીરશૈવ સાધુ ઘઈ ગયા. અને તેમનો તિરૂકુરૂળ નામનો ગ્રંથ હાલમાં મળે છે. તેજ પ્રાંતમાં ઇ. સ. ના ૧ લા સદ્કામાં તકકીરર નામના કવિ થઈ ગયા. એ વીરશૈવ મતના હતા. ઇ. સ. ના ૩ જી સદ્કામાં માણિક્ય વાચકર નામના વીરશૈવ પંડિત ઘઈ ગયા અને તેમનો તિરૂવાચકમ નામનો

અંચ હાલમાં મળી શકે છે. તાર્મીલ પ્રાંત પ્રમાણે કર્નાટકમાં પણ વીરશૈવોનો ઘણો જુનો ઇતિહાસ મળવો શક્ય છે. પણ હજી તેવા પ્રયત્ન થવાના બાકી છે. બેળગામ જિલ્લામાં હુલીગ્રામી મદનાસૂર અને કેરે સિદ્ધેશ્વર આ બંન્ને પ્રાચીન દેવાલયમાં બે શિલાલેખ છે, તે ઉપરથી એમ અનુમાન થાય છે કે ત્યાંના લિંગાયત મઠમાં શ્રી સિદ્ધચંતન્ય શિવાચાર્ય સ્વામી ઇ. સ. પૂર્વે ૨૯૨ માં મઠપતિ હતા, તેમણે યોગબળથી દોઢસો વર્ષો આયુષ્ય ભોગવ્યું આ મઠ પણ ઘણો જ જુનો છે. વીરશંવતને પ્રમાણુ ભૂત એવું લાખ્ય શ્રીકર પંડીતે લખ્યું છે. શંકરાચાર્યના સમયમાં નીલકંઠનામના મહાન વીરશૈવ પંડીત થઈ ગયા. તેમણે વેદપર લિંગાયતમતાનુસાર લાખ્ય લખ્યું છે. આમણે જ શંકરાચાર્યને ચંદ્રમૌળીશ્વરલિંગપ્રદાન કરવાથી આચાર્યે તેમની ઘણી સ્તુતિ કરી છે. ઇ. સ. ૪-૫ સૈકામાં થઈ ગયેલા પલ્લવ રાજકુટુંબના નામો બેવાથી તે નંદીવર્મા, વીરવર્મા, સ્કંદવર્મા, વિગેરે છે. તે વીરશૈવોના ગોત્રોના નામ છે. આજ કાળમાં પાંડય વંશમાં જે રાજાઓ થઈ ગયા તેઓ પણ વીરશૈવ હતા. એમ કર્નાટક કોનોલોજીકાર મી. ફીલીપ્સ બ્રાઉન લખે છે, આ સર્વ રાજાઓને શવચ્રમજી હિંદુ ઇતિહાસકાર મમાધાન માને છે, પણ તેઓ વીરશૈવ ધર્મના અનુયાયીઓ હતા. પાંડય વંશના એકવિસમા રાજાએ તો લિંગાયતમતના પ્રસાર માટે અતિશય પ્રયત્ન કર્યો. સુલબુર્ગમાં ઇ. સ. ૮-૯ સૈકામાં શિવ વંશના રાજા થઈ ગયા. તેમણે ઇનામો વીરશૈવ મઠને દીધેલો હજી ચાલુ છે. મહિસૂર શીલાલેખ નામના પુસ્તકમાં રાઈસ સાહેબે એમ સિદ્ધ કર્યું છે કે ઇ. સ. ૯-૧૦ સૈકામાં રાજ્ય કરતા ગંગવંશના રાજા વીરશૈવ

હતા. તે વખતના શિલાલેખપર વીરશૈવ ઐનિદ્રાના ચિત્રો કોતર્યા છે. તેમનાં ગળામાં રહેલું લિંગ ચોકષુ દેખાય છે. આજ સમયમાં જહામી પાસે એહોળી મઠમાં એકાંત રામચ્યા નામના સ્વામી સેંકડે જંગમો સહીત રહેતા હતા અને તે લિંગાયત-મતનો પ્રસાર કરતા એવો ઉદ્ધેખ કાગળ પત્રોપરથી જણાય છે. શંકર દિગ્વિજયમાં જંગમોની સાથે શંકરાચાર્યે વાદવિવાદ કર્યોનો ઉદ્ધેખ છે. દક્ષિણમાંનું જનનું પ્રસિદ્ધ તીર્થ શ્રમણ બેળગોળમાં મળતાં કાગળ પત્રોપરથી એમ ચોકષુ દેખાય છે કે ઇ. સ. ના ૯ માં સૈકામાં વીરશૈવોની બાબુ લઈને જૈન મુનિ અલંકાર્ય પદ્મમાં વાદવિવાદ કર્યો. ઇ. સ. ૧૧ માં સૈકામાં ચાલુક્ય વંશના જયસિદ્ધિ દેખર દાસીમચ્યા નામના વીરશૈવ ગુરૂ પાસેથી દીક્ષા લીધાનો દાખલો છે. ૧૩ માં સૈકામાં મહાનુભાવ બસવેશ્વર અને બીજા અનેક વીરશૈવ મતોદ્ધારક અવતર્યા. અને લિંગાયત ધર્મનો પ્રસાર દક્ષિણમાં આરા પ્રમાણમાં કર્યો. ઇ. સ. ના ૧૨/૧૫ માં સૈકામાં ઘણાજ વીર-શૈવ વેપારી પરદેશમાં વેપાર સાડ જતા હતા અને તેમણે પરદેશમાં લિંગપૂજનો પ્રસાર કર્યો અને પોતપોતાના ગામોમાં શિનાવચો બાંધ્યા એવો ઉદ્ધેખ જડેલા શિલાલેખોમાં છે.

વિરૂદ્ધ અભિપ્રાયોનું ખંડન.

ઉપલી ઐતિહાસિક હકીકત પરથી એટલું દેખાય છે કે મહાનુભાવ બસવેશ્વરની પહેલાંથી જ સર્વ હિંદુસ્થાનમાં વીર-શૈવમત પ્રચલિત હતો. અને તેનો પ્રચાર પરદેશમાં પણ થયો હતો, તેથી શ્રીમદ્ બસવેશ્વર જ વીરશૈવ મતના સ્થાપક છે

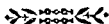
એવી જે નિરાધાર હકીકત મિ. વિહ્નસેન્ટ સ્મીથે
 “Ancient History of India” નામના પુસ્તકમાં ૪૩૨
 પાનાપર, મી. એ. બર્થે એમના ‘આસ્તિકમત’ નામના પુસ્ત-
 કમાં ૨૦૮ પાનાપર, મી. હાપકીન્સે તેજ નામના પુસ્તકમાં
 ૪૮ પાના પર, ડૉ. લાન્ડારકે ‘ભરતખંડનો પ્રાચીન ઇતિહાસ’
 નામના પુસ્તકમાં ૨૦૬ પાના પર, મી. રા. હ. દેશપાંડે ભરત-
 ખંડના ધર્મસંસ્થાપક અને ધર્મસુધારક’ નામના પુસ્તકમાં
 ૪૬ પાનાપર, પંડિત શિવશંકર મિશ્રે ભારતકા ધાર્મિક ઇતિહાસ,
 નામના પુસ્તકમાં અને હાલમાં મહારાષ્ટ્ર જ્ઞાનકોષકાર જેવા
 વિદ્વાનોએ પણ જ્ઞાનકોષમાં અને પ્રસિદ્ધ ઇતિહાસકાર શ્રી. ચિ.
 વિ. વેદે ‘મધ્ય યુગીની ભારત ભાગ ત્રીજા’ નામના ગ્રંથમાં
 અને સત્યવાતીકાર રા. બાળાસાહેબ પાટીલે જ્ઞાનપ્રકાશમાં લખેલ
 છે તે તમામ પૂર્ણ માહિતી મેળવ્યા શિવાય લખી છે, તેમ
 ચોકપુ’ દેખાય છે. મહાનુભાવ ણસવેશ્વર વીરશૈવ મત સંસ્થા-
 પક ન હોઈ મતોદ્ધારક હતા. તેમના કાળમાં તથા ત્યાર પછી
 દક્ષિણમાં વીરશૈવ મતનો પ્રચાર ઘણા સારા પ્રમાણમાં થયો છે,
 ખરો. પણ તેની પહેલાં પણ વીરશૈવ મતના બે પીઠો અને
 અનેક મંડો દક્ષિણમાં હતા એ અમે સિદ્ધ કર્યું. તેજ પ્રમાણે
 લિંગાયત પંથ મુસલમાની અમલ પછી નિકળ્યો હોવો જોઈએ
 એવી જે અટકળ લો. ટીળકે કરી છે તે કેટલી ભ્રમભરેલી છે
 એ ઉપલા વિવેચન પરથી સાબીત થાય તેમ છે. પાશ્વમાત્ર્ય
 લોકોને જે હકીકત મળે તે ખરી છે કે નહિ એટલું નક્કી કરી
 તે ઇતિહાસ તરીકે પ્રસિદ્ધ કરે છે. તેમને વધારે હકીકત
 મળવી અશક્ય હોય છે. પણ પૌર્વાત્ર્ય વિદ્વાનોને ઘણી હકીકત

મળવી શક્ય હોય છે, તોપણ તે ન મેળવતાં એકદમ બે જવાબ-
દાર રીતે ગમે તેમ લખે છે. અને કેટલાક તો પાશ્વિમાત્ય
વિદ્વાનોના કહેવાને આધાર માને છે, એ ઘણી દુઃખની વાત છે.
આ વૃત્તિ સંશોધક બુદ્ધિની ખોટ અને સત્ય જાણવાનો ધગસનો
અભાવ દેખાડે છે.

વીરશૈવ મત પ્રાચીન છે એવું આધાર મહીત નક્કી થયું,
છતાં કંઈ તે મત ગ્રાહ્ય અને શુદ્ધ કહેવાય નહિ, એ અમે પહેલાં
જ કહ્યું છે તે કેમ સત્ય અને શુદ્ધ છે એ હકીકત આવતા
પ્રકરણોમાં તુલના કરીને દેખાડવાના છીએ. આ પ્રકરણમાં
વીરશૈવ મત સ્મૃતિ શ્રુતિ પુરાણોક્ત છે એટલુંજ નહિ પણ તે
વેદકાલની પહેલાનું છે, આ જાખત પ્રમાણસહીત દેખાડી છે.
સંપ્રદાયના અભિમાનથી અથવા તો શબ્દની ખેંચતાણ કરીને
કંઈ અમે પ્રાચીનતા સિદ્ધ કરી નથી. ખરી રીતે પ્રાચીનતાનું
અમને એટલું મહત્વ લાગતું નથી. તોપણ વીરશૈવ મત
સર્વેમાં પ્રાચીન છે. એ સત્ય જાખત ટીકાકાર લોકોના આશ્વેષો
દૂર કરવા સારૂ અને સ્વમતના લોકોને જાણ થાય માટે અમે
આધાર સહીત સિદ્ધ કરી છે इति शिवम् ।

પ્રકરણ ૨ જી.

લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાન.

કોઇ પણ સંસ્કૃતિનો મુખ્ય પાયો તત્ત્વજ્ઞાનનોજ હોય છે. મંદકૃતિનું શાસનરસાપણું તેની અત્યંત પ્રાચીનતા અથવા અનુ-યાયીઓની બહુ સંખ્યાપર હોતું નથી. એ અમે ગયા પ્રકરણમાં કહ્યું છે. પણ મંદકૃતિનું શ્રેષ્ઠપણું તેના તત્ત્વજ્ઞાનપર આધાર રાખે છે, એ બાબત નિર્વિવાદ છે. વીરશૈવોનું તત્ત્વજ્ઞાન વૈદિક છે તો પણ તે સ્વતંત્ર છે. વેદગ્રંથમાં એક એવું નિશ્ચિત તત્ત્વજ્ઞાન ન હોવાથી, કોઇપણ વૈદિક કહેવડાવી શકે. કોઇ પણ ધર્મગ્રંથને જે મહત્ત્વ હોય છે તે તેના જ્ઞાન વિષેની ચૂચાણે લઈને હોય છે. અને તેથી યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકો દરતાં વીરશૈવ જેવા જ્ઞાન અને યોગમાર્ગી વૈદિકોનો વેદપર વધારે હુકમ બતાવતાં આવડશે, તો પણ વીરશૈવોનું તત્ત્વજ્ઞાન શવ, વૈષ્ણવ, ગાણપત્ય, શાકત અને સાંખ્ય ઇત્યાદિ પદ્ધતિન પ્રણીત તત્ત્વજ્ઞાન પ્રમાણે કેવળ વેદપર અવલંબીને નથી; અને જેન, જોદ્ધ, ચાર્વાકની જેમ વેદબાહ્ય પણ નથી, તે સ્વતંત્ર રીતે ઘણુંજ વધેલું છે. અને તેની પરિભાષા પણ ઘણીજ ભિન્ન છે. ગયા પ્રકરણમાં લખ્યા પ્રમાણે વેદોપ-નિષ્ઠોમાંની પરિભાષા જેઓતાણીને બનાવેલી બાસે છે અને વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાનની પરિભાષા એટલી સહજમુલલ અને વ્યુત્પત્તિને અનુસરીને છે કે તત્ત્વજ્ઞાનની જ્યારે શબ્દમાંડણી થવા

૦ વીરશૈવ સંસ્કૃતિ.

લાગી ત્યારે જ તે સ્ફૂરી હોય તેમ જણાય છે. ઇશ્વરપ્રણીત તત્ત્વજ્ઞાન એમ કોઈપણ પરિભાષાને કહેવું હોય તો તે આવી જ પરિભાષાને કહી શકાય. વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાનને જેવી સ્વતંત્ર અને સહેજ અર્થબોધક પરિભાષા છે તેવી જ રીતે તેની માંડણી પણ નિશ્ચિત અને સર્વગ્રાહ્ય છે. આવતા વિવેચનપરથી ઉપલી જાળ-તને ટેકો મળશે અને વીરશૈવ સંસ્કૃતિની મહત્તા પણ માલુમ થશે.

તત્ત્વજ્ઞાનના વિષયો.

તત્ત્વજ્ઞાન વિષેના ગ્રંથોમાં મુખ્યત્વે કરીને ચાર વિષયોપર વિવેચન કરેલું હોય છે. ઇશ્વર અને સૃષ્ટિનો સંબંધ, ઇશ્વર અને મનુષ્યનો સંબંધ, માણસ માણસનો સંબંધ, અને માનવીનો માનવેતર સૃષ્ટિ સાથે સંબંધ, આ જ તે ચાર વિષયો છે. આ ચાર જાળતમાં પણ ઇશ્વર, સૃષ્ટિ અને માનવજીવન આ ત્રણ વિષયો શિવાય તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચા જ થઈ શકતી નથી. આર્વાક, જૈન, જૌહ, સાંખ્ય, નૈયાયિક, વૈશેષિક અને થોડેક અંશે પૂર્વ-મીમાંસક આ તત્ત્વજ્ઞાનો નિરીશ્વર મનાય છે. પણ એક આર્વાક શિવાય ઇશ્વરી સત્તા ન માનનારો બીજો કોઈ મત નથી; અને તેથી જ તેઓને તત્ત્વજ્ઞાનનો હક્ક પ્રાપ્ત થયો છે, પણ તે આર્વાક મતને નહિ. જૌહ, સાંખ્ય, નૈયાયિક અને વૈશેષિક ઇશ્વર માનતા નથી પણ આત્મતત્ત્વ માને છે. પૂર્વમીમાંસક અનેક દેવતા માને છે. અને જૈન સુદ્યુત્તિલ્લયકર્તા ઇશ્વર માનતા નથી. પણ વીતરાગ, ઉપાધિ રહીત સ્વયંભૂ અને અનંતજ્ઞાન ચૈતન્ય-

શાળી ઇશ્વર માને છે. તેથી કોઇ પણ રીતે એક શ્રેષ્ઠ સત્તા માન્યા વગર તત્ત્વજ્ઞાન વિષે ચર્ચા જ થઇ શકતી નથી. ખીજો વિષય સૃષ્ટિનો; તેને મિથ્યા ન માનનારા શૂન્યવાદી બૌદ્ધ અને શાંકર મતના અદ્વૈતીજ છે. તેમણે સૃષ્ટિને મિથ્યા ઠરાવી, તેથી તેમને પણ સૃષ્ટિનો વિચાર કરવો પડ્યો એ બાબત દેખીતી છે. સૃષ્ટિ દેખાય છે તેવી નથી એવો તેમનો અભિપ્રાય હોય તો તેમાં કાંઇ આશ્ચર્ય નથી. પણ સૃષ્ટિનું અસ્તિત્વજ ના કબુલ કરીને કોઇને પણ તત્ત્વજ્ઞાન વિષે ચર્ચા કરતાં આવડશે નહિ. ત્રીજો વિષય મનુષ્ય; જે મનુષ્યને ચોતાના અસ્તિત્વનું ભાન નથી, તે તત્ત્વજ્ઞાન વિષે શું વિચાર કરી શકે એ દેખીતું છે. એકંદરે પરમેશ્વર, સૃષ્ટિ અને માનવજીવ એમાંના ચાર બાબતના સંબંધપર જ તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચા કરેલી હોય છે એમ કહી શકાય.

નામ મીમાંસા.

વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાનને તાત્ત્વિક પરિભાષામાં શક્તિવિશિષ્ટાદ્વૈત અથવા વિશેષાદ્વૈત એવું નામ છે. કારણ તત્ત્વજ્ઞાન અદ્વૈતમત પ્રતિપાદન કરે છે છતાં તે શક્તિને માયા પ્રમાણે જોટી અથવા પ્રકૃતિ પ્રમાણે પરાવલંબી ન માની, તેને પરમેશ્વરના જેટલી સામર્થ્યવાન માની છે. આ જ તેનું વિશેષ છે. તત્ત્વજ્ઞાનને વીરશૈવ એ જે નામ આપવામાં આવ્યું છે તે યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોથી જુદા-પણું કરવા માટે જ છે. યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોએ લિંગાયતના શિવશક્તિનો જ્યારે સ્વિકાર કર્યો ત્યારે લિંગોપાસક શવ નિર્માણ ચયા. પણ તેમણે રૂદ્ર સાથે શિવની ભેળસેળ કરી અને બીજા

વૈદિક અને પુરાણીક દેવતાઓની પુજાઓ ચાલુ રાખી, અને યજ્ઞમાર્ગ છોડ્યો નહિ. તેથી લિંગાયતોને તેમનાથી દ્વરં રહેવું પડ્યું અને તેથી તેમને વીરશૈવ કહેવા લાગ્યા. તેથી જ વીરશૈવની નીચે પ્રમાણે વ્યાખ્યા પણ થઇ.

“ વીરત્વ નામ દેવેશ યથા વીરો રણે મટઃ ।

તથામતે ચ સદ્ગુણા વીરો વૈરાગ્યતો દદાત્ ॥ ”

ઉપલા વચનમાં મહેશ દેવશને કહે છે કે મનુષ્યોમાં જે પ્રમાણે રણમેદાનમાં બહાદુરી ગજવ્યાથા વીર કહેવાય છે, તે પ્રમાણે શિવલક્ષ્મીમાં અથવા શૈવમતમાં જે વિશેષ લક્ષિતમાન અને વૈરાગ્યશાળી હોય છે, તેને વીરશૈવ કહે છે. આ પરથી લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાનનો સ્વિકાર કરેલ સ્માર્ત, શૈવ ઇત્યાદિ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોને પણ વીરશૈવોને શ્રેષ્ઠ સ્થાન દેવું પડ્યું, એ ચોક્કસ દેખાય છે. તાત્ત્વિક પરિભાષામાં રૂઢ થયેલું શક્તિવિશિષ્ટાદૈત અથવા વિશેષાદૈત અને બીજાઓએ આપેલું વીરશૈવ નામ કરતાં, વ્યવહારમાં રૂઢ થયેલું લિંગાયત નામ તેમના તત્ત્વજ્ઞાનને વધારે યોગ્ય થયે, એમ ખાત્રીપૂર્વક લાગે છે. કારણ શિવ અને શક્તિના સરખા દરજ્જા કરતાં અને શિવની વૈરાગ્યમુક્ત ઉચ્ચ લક્ષિત કરતાં લિંગાંગસામરસ્ય એજ પરમધ્યેય કોઇ પણ લિંગાયતને ઇષ્ટ લાગે છે. વાસ્તે અમારી સંસ્કૃતિને વીરશૈવ એજ નામ પસંદ કરીને પણ આ પ્રકરણને મથાળે અમે લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાન એજ નામ દીધું છે. હવે પછી તાત્ત્વિક વિવેચન માટે અમે લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન એજ શબ્દ વાપરવાના છીએ.

લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનના પ્રમાણુ ગ્રંથ.

વેદોપનિષદોમાંની જ્ઞાનચર્યા લિંગાયતોને માન્ય જ છે. પણ તેમના તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્યા અકુપીત શૈવાગમોમાં કરેલી છે. કામિક યોગજ, ચિત્ત, કારણ, અણુત, દીપ્ત, સૂક્ષ્મ, સહસ્ર, અંશુમત, સુપ્રભેદ, વિજય, નિશ્વાસ, સ્વાયંભૂવ, અનિલ, વીર, રૈન્વ, સુકુટ, વિમલ, અંદ્રજ્ઞાન, ણિળ, પ્રોદ્ધીત, લલિત, સિદ્ધ, સંતાન, સર્વોક્તિ, પરમેશ્વર, કિરણ, અને વાતુલ આવાં શૈવાગમોનાં નામો છે. શિવાય સિદ્ધાંત શિખામણી, શિવાદૈતમંજરી, પદ્મસ્થલ અંદ્રિકા, શ્રુતિસારભાષ્ય, ક્રિયાસાર, નીલકંઠભાષ્ય, વીરશૈવ રત્નાકર, લિંગધારણુ અંદ્રિકા, વીરશૈવાચાર પ્રદિપીકા, વિગેરે અસંખ્ય તાત્ત્વિક ગ્રંથ મહાન પંડિતોએ લખ્યા છે. આ શિવાય પુનાણાદિગ્રંથો તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્યા કરનારા છે. આ જુદા જુદા ગ્રંથો ક્યારે થયા, આ પ્રશ્નને તાત્ત્વિક ચર્યાની દૃષ્ટિએ જોતાં વિશેષ મહત્ત્વ નથી જસવેશ્વરની પૂર્વેના ગ્રંથોમાં પદ્મસ્થલ જેવાં લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનનાં મહત્ત્વના ભાગનું પણ વર્ણન કોઈમાં નથી એમ કેટલાક સંશોધકો કહેવા લાગ્યા છે. પણ દરેક દીક્ષા પ્રસંગે ગુરુએ પદ્મસ્થલોપદેશ કરવાની ન્યાય પદ્ધત રૂઢ છે ત્યાં કેટલાક ગ્રંથોમાં તે વિષયોનું વર્ણન નથી વાસ્તે તે કલ્પના અર્વાચીન છે એમ કહેવાની હિમંત ધરવી એ જરોખર નથી. ખુદ મહર્ષિ વ્યાસે વેદોપનિષદોની પછીના વર્ગમાં આગમોને મહત્તા આપી છે અને તેના આધારપર પુરાણો લખ્યા એમ કહ્યું છે. વાસ્તે આગમોક્ત તત્ત્વજ્ઞાન વેદોપનિષદ પછીનું છે એમ કહેવું એ પણ વ્યાજબી નથી. લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન પરંમ

શુદ્ધ અને સહજગમ્ય છે, તેનાથી તેનું મહત્વ શાખીત થવાનું છે. પંચાચાર્ય, અનેક તત્ત્વજ્ઞ માહેશ્વરો અને મહાનુભાવ બસવેશ્વર વિગેરે શિવૈક્ય પામેલા મહાત્માઓએ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન પોતાના અનુભવથી ઉપદેશ્યું છે.

ઇશ્વર અને સૃષ્ટિ

તત્ત્વજ્ઞાન વિષેની ચર્ચામાં પહેલો વિષય ઇશ્વર અને સૃષ્ટિનો સંબંધ એ છે. એટલે ઇશ્વર એ સૃષ્ટ્યુત્પત્તિસ્થિતિલયકર્તા છે કે નહિ એ જ નક્કી કરવાનું છે. આ બાબતમાં પ્રાચીન વદ્દર્શન શું કહે છે, તે જોઈએ. પરમાત્મા કેવળ સાક્ષી હોઈ પ્રકૃતિજ સૃષ્ટ્યુત્પત્તિસ્થિતિલયકર્તા છે, એવો સાખ્યોનો મત છે. તો ઉત્તર મીમાંસાકાર અથવા વેદાંતી એકમેવ બ્રહ્મ છે અને દેખાતી સૃષ્ટિ જોટી છે એમ કહે છે. બૌદ્ધમાંનો એક પંથ આવોજ શૂન્યવાદી એટલે માયાવાદી છે. નૈયાયિક અને વૈશેષિકોએ કેટલાક તત્ત્વોજ સૃષ્ટ્યુત્પત્તિસ્થિતિલયકર્તા છે એવું માન્યું છે, અને જૈનોનો પણ લગલગ આવોજ મત છે. પૂર્વ મીમાંસાકાર યજ્ઞને લઈને સૃષ્ટિની ઉત્પત્તિસ્થિતિલય થાય છે એમ કહે છે. તો યોગ દર્શનકાર ઇશ્વરને ફક્ત કારણજ માને છે. ત્યાર પછીના રામાનુજ, વલ્લભ, માધ્વ વિગેરે આચાર્ય, શૈવ વૈષ્ણવ, શાકત, ગાણપત્ય વિગેરે પંથ, નાનક, ગોરખ, કબીર, રામાનંદ, ચૈતન્ય, વારકરી વિગેરે સંપ્રદાય, અને પારસી, મહમદી, ખ્રિસ્તિ વિગેરે પરધર્મીય ઇશ્વરનેજ સૃષ્ટ્યુત્પત્તિસ્થિતિલયકર્તા માને છે. પરમશિવે સઘોળત મુખમાંથી પૃથિવ, વામ-

દેવ મુખમાંથી આપ, અઘોર મુખમાંથી તેજ, તત્પુરૂષ મુખમાંથી વાયુ, અને ઇશાન મુખમાંથી આદ્રશ ઉત્પન્ન કર્યું. અને આ પાંચ મહાભૂતોની ઘટરચનાને લઇનેજ સૃષ્ટયુત્પત્તિસ્થિતિલય ચાલુ છે, એમ સુપ્રભોધાગમમાં કહ્યું છે. તેજ પ્રમાણે પુરાણોમાં જુદી જુદી અજળ વાર્તાઓ છે અને આ કલ્પનાઓ વીરશૈવોમાં ધણીજ રૂઢ છે. પણ લિંગાંગીતત્ત્વજ્ઞાનનો વિચાર કરતી વખતે તેને આધાર માનીને ચાલશે નહિ. તેને માટે વિશેષ ખારીક તપાસ કરવો જોઇએ. લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનની પરિભાષામાં સૃષ્ટયુત્પત્તિસ્થિતિલયના ઉગમ સ્થાનને “ સ્થલ ” એવું નામ આપવામાં આવ્યું છે. જે સ્થિતિને અને લયને આધાર ભૂત છે તેજ સ્થલ. આ સ્થલના આધારથીજ જગત ઉત્પત્તિ થાય છે.

“ सर्वेषाम् स्यानभूतत्वाद्भूत तत्पतस्ततः ।

तस्यानां महदादોनां स्यलमित्यभिधीयते ॥ ”

આ પ્રમાણે સ્થલની ઉત્પત્તિ કહેલી છે. સૃષ્ટયુત્પત્તિસ્થિતિ લયના મૂળ કારણની આ પ્રમાણેની વ્યુત્પત્તિ લિંગાયત શિવાય કોઇપણ તત્ત્વજ્ઞાનમાં નથી. ઉપનિષદપ્રણીત “ બ્રહ્મ ” એ ‘સ્થલ’ શબ્દનો વાચક છે. પણ ‘બ્રહ્મ’ એ શબ્દ ‘સ્થલ’ શબ્દ જેવો અર્થસૂચક નથી, એ કોઇ પણ કહી શકશે. તત્ત્વજ્ઞાનની પ્રાચિનતા તવારોખ પરથી ઠરાવી શકાય નહિ. તે ઠરાવવું શક્ય હોય તો પારિભાષિક શબ્દો પરથી ઠરાવાય. ‘બ્રહ્મ’ એ શબ્દ કંઈ ઠરેલ અર્થપર નાખ્યો જણાય છે, પણ ‘સ્થલ’ એ શબ્દ તે અર્થનો જ સૂચક છે, તે અર્થને પ્રસવનાર છે. માટે ‘સ્થલ’

એ શબ્દ ઉત્પત્તિસ્થિતિલયના મૂળ અધારને દેખાડનાર તત્ત્વ જ્ઞાનને પ્રાચીન ઠરાવવાની અમે હિંમત કરી છે. બ્રહ્મ, બ્રહ્મા, વિષ્ણુ, શિવ, શક્તિ, ગણપતિ, અહુરમજ્દ, અલ્લા, આકાશ-માનો બાપ, વિગેરે સૃષ્ટ્યુત્પત્તિલય સૂચક કોઈ પણ શબ્દો કરતાં 'સ્થલ' એ શબ્દ નૈસર્ગિક રીતે વધારે સૂચક દેખાય છે, એ કોઈને પણ ઠણુલ કરવું પડશે. લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનપ્રણીત ઉત્પત્તિસ્થિતિલયની ક્રિયાની કલ્પના પણ તેવીજ ઘણી રહસ્ય પૂર્ણ છે. સાંખ્ય પ્રમાણે સૃષ્ટિની ઘટરચના એટલે ત્રિગુણાત્મક પ્રકૃતિની રમત છે અને પરમાત્મા માત્ર સાક્ષી છે, એમ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન કહેતું નથી. નૈઋત્યિક વશેષિક, અને જૈન પ્રમાણે તે ઘટરચના કાંઈ જડતત્ત્વોની ઉલટપાલટ છે એવું પણ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન કહેતું નથી. પાતંજલી પ્રમાણે તે ઘટરચનાને કારણ માત્ર તેટલોજ ઇશ્વર છે, એવો વિચિત્ર જવાબ પણ તે તત્ત્વજ્ઞાન આપતું નથી. અને ઉત્તર મીમાંસાકાર પ્રમાણે એક-એવ બ્રહ્મપર સોપીને 'અરે જે થયુંજ નથી તેનો વાદ શું કામે' એવા વિરૂદ્ધ પ્રશ્ન સૃષ્ટ્યુત્પત્તિલયની સંબંધે પ્રશ્ન કરનારને સામે કરીને આ તત્ત્વજ્ઞાન ચક્રીત પણ કરતું નથી. કારણ તત્ત્વજ્ઞાનનું કામ ચક્રીત કરવાનું નથી, અથવાતો કાંઈ પણ જવાબ દઈને શાંત બેસાડવાનું અથવા તો ઘોટાળામાં નાખવાનું ન હોઈ યોગ્ય તે જવાબ દઈ સામાધાન કરવાનું છે. પૂર્વ મીમાંસાકારો પ્રમાણે યજ્ઞોને લઈને સર્વ ઘટરચના થાય છે એટલો જવાબ દઈને ચાલશે નહિ. કારણ જેને લઈને આ યજ્ઞો થાય છે, અને જે દેવતાઓ માટે તે કરવામાં આવે છે, તે પદાર્થ અને તે દેવતાઓ કયાંથી આવ્યા આ પ્રશ્ન અધુરો રહ્યો જ. બુદ્ધ પ્રમાણે આ

આગતમાં મૌન ધારણ દરીને ચાલશે નહિ. કારણ આ વિચાર દરેક મનુષ્યના મનમાં ઘોળાયા વગર રહેતો નથી. શિવ અથવા આપણો ઇષ્ટ દેવ સર્વ કર્તા છે. આટલા જવાળથી પણ તાત્ત્વિક માણસોનું મમાધાન થશે નહિ. કારણ તે ઇશ્વરને દ્રાણે નિર્માણ કર્યો અને તે ક્યાંથી આવ્યો અને આ સૃષ્ટિને તેણે શેમાંથી ઉત્પન્ન કરી એવા પ્રશ્નો માનવબુદ્ધિને ઉદ્ભવ્યા વગર રહેશે નહિ. “અસ્ત્રાને સગકુચ બનાયા હું” એ જવાબ સમાધાનકારક નથી; અને અજવાળું થવા દે કે થયું, વનસ્પતિ ઉત્પન્ન થાયો, કીધું કે તરતજ તેમ થયું. આપણા રૂપ પ્રમાણે માનવી ઉત્પન્ન કર્યો. અને આ સર્વ છ દિવસની અંદર આકાશમાંના બાપાએ કયું અને સાતમે દિવસે તેણે વિશ્રાન્તિ લીધી! આવા જવાબ સાંભળીને નાના છોકરા પણ હસે છે. ઉપલા જવાબ ક્યાં? અને લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનનો નિચેનો મુસંગત અને ચોખ્ખો જવાબ ક્યાં? ‘તે વાંચકોએ જોઈ લેવું. ઉપર વર્ણવેલા સ્થલમાં જે શક્તિ છે, તે ખરી છે. તે સ્વતંત્ર રીતે સ્ફૂરીને આ ત્રિવિધ જગ ઉત્પન્ન કરતી થઈ. સ્થલ તેને આધાર છે. પણ તેણી શિવાય કાર્ય કંઈ થતું નથી. માટે તેને મિથ્યા કહી શકાય નહિ. જડ દેહ કરતાં આત્મા શ્રેષ્ઠ હશે. પણ જીવાત્મામાં આત્મા અને દેહ જેમ સરખા મહત્વનાં છે, તેજ પ્રમાણે સ્થલ અને શક્તિ આ બંને સમાન મહત્વના છે. તે શક્તિ સ્વતંત્ર કર્તૃતવાન છે. સ્થલની તે આશ્રિત ન હોઈ, સ્થલ તેને આધાર છે. આ માહેશ્વરી શક્તિને લઈને સૃષ્ટ્યુત્પત્તિસ્થિતિલય ચાલુ છે. એકંદરે સ્થલ અને તેમાંની સ્વતંત્ર શક્તિ એ બંને સૃષ્ટ્યુત્પત્તિલયને કારણ છે. એમ લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે.

પણ એટલું ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે જગતું મૂલ કારણ એક જ છે અને તે સ્થલ છે, એમ લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે, અને તેથી જ તે અદ્વૈત છે. પણ બ્રહ્મપરતી માયા સમુદ્રના ક્ષીણ પ્રમાણે છે, એમ કહીને ક્ષીણરૂપી માયા જોડી હોઈ, બ્રહ્મસાગર એક જ ખરું છે એમ કહેવરાવવું લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાનને માન્ય નથી. ઉપલી ઉપમા દેતી વખતે અદ્વૈતી લોક સમુદ્ર પર ક્ષીણ ઉત્પન્ન કરનારી શક્તિ એક બીજી છે, એ ભૂતી જાય છે. મૂલ સ્થાન એકજ હોય તોપણ ક્રિયા દ્વિધાજ હોય છે, એ ભૂલીને ચાલશે નહિ. એકમાંથી અનેક થયા તે ખરું; પણ ત્યાર પછીનું બધું જોડું કહેવું જમોખ્તાદક છે. અને અહીંઆ જ માયાવાદી અદ્વૈતો સાથે લિંગાયતોનો મતભેદ છે, અમારો મતભેદ સ્પષ્ટ કરવાને ખાતર લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનને શક્તિવિશિષ્ટાદ્વૈત કહેવરાવવું પડ્યું. બ્રહ્મ અથવા સ્થલ અનાદ્યનંત છે, ત્યાં એકમત; પણ માયા અને માયાજન્ય જગ નાશવંત છે અને શક્તિ અને શક્તિજન્ય સૃષ્ટિપણ સ્થલ પ્રમાણે છે, અહીંઆ શાંકરમતવાલા સાથે લિંગાયતોનો મદભેદ થયો. અનાદ્યનંત વસ્તુ બે હોઈ શકે નહિ. આ સિદ્ધાંત નૈયાયિક, વૈશેષિક અને જૈન વિગેરે તત્ત્વજ્ઞાનો માનતા નથી પણ તે વિચાર કરવા જેવું છે એમાં કંઈ શંકા નહિ; અને લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન અનાદ્યનંત વસ્તુ એકજ માને છે, માટે તે અદ્વૈતમતવાદી છે, પણ શક્તિ અને જગ એ સ્થલ પ્રમાણે ખરું માનવાથી અનેક અનાદ્યનંત વસ્તુ માની એમ કહી શકાય નહિ. કારણ શક્તિ અને શક્તિજન્ય સૃષ્ટિ, આ બંન્ને સ્થલોત્પન્ન છે એમ લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાન ખાત્રીપૂર્વક કહે છે. જે પ્રમાણે આત્મા અને દેહ, આ બંન્ને સ્વતંત્ર રીતે હોઈ શકે છે; તે

પ્રમાણે સ્થલ અને શક્તિ સ્વતંત્ર રીતે હોઈ શકે છે. અને ફરીથી તેને અદિતીય અને એક દહી શકાય છે. આ લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાને ઇશ્વર અને શક્તિ આ બંનેને સ્પષ્ટયુક્તિસ્થિતિલયકર્તા માની શક્તિને સ્વતંત્ર કર્તૃત્વ દઈ ઇશ્વરનું નિરૂપાધિક અને શુદ્ધ સ્વરૂપ કાયમ રાખ્યું છે, તેથી આ તત્ત્વજ્ઞાનને શક્તિવિશિષ્ટાદૈત કહેવામાં આવે છે.

જીવેશ્વર સંબંધ.

તત્ત્વજ્ઞાન વિષેનો બીજો મહત્વનો વિષય એટલે જીવ અને ઇશ્વરનો સંબંધ છે. જે સ્થલ સ્પષ્ટયુક્તિસ્થિતિલયકર્તા શક્તિને આધારભૂત છે, તેજ સ્થલ દ્વિધા થઈને જીવેશ્વર બેઠ ઉત્પન્ન થયો. એમ લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાન કહે છે. અર્થાત ‘બ્રહ્મસતયં જગન્મિથ્યા જીવો મદ્યૈયનાપરઃ ।’ આ વેદાન્ત વચન લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનને અનુસરીને છે.

“સ્વશક્તિર્ભોમમાત્રેણ સ્થલંતદ્વિવિધોમયેત્ ।

પર્કં લિંગસ્થલં પ્રોક્તમન્યદ્વગસ્થલં સ્મૃતમ્ ॥ ”

સ્વશક્તિ શોભથી દ્વિધા થયેલા સ્થલના એક ભાગને લિંગ કહે છે અને બીજાને અંગ કહે છે.

“લીનં ગચ્છતિ ચસ્મિન્સા માયા દુર્ઘટકારિણી ।

તદ્લિઙ્ગમોત્તિસન્માત્ર કૃપ્યસે પારમાર્થિકૈઃ ॥ ”

જેમાં માહેશ્વરી શક્તિ (માયા) વિલીન થાય છે તેને લિંગ કહે છે. અને

“ અમિતિશ્વસન્માત્રં ગચ્છતીત્યદ્ગમુચ્યતે ।
તસ્માદંગસ્વરુપોઽસૌ જીવસ્સસારવૃત્તિભાક્ ॥ ”

“અ” એટલે બ્રહ્મ અથવા સ્થલ અને “ગ” એટલે કાર્ય કરે છે તે; વાસ્તે કર્મબદ્ધ અથવા ક્રિયાશીલ ‘ બ્રહ્મ ’ એટલે જ અંગ છે. આ પ્રમાણે સ્થલમાંથી લિંગ અને અંગ અથવા જીવ અને ઇશ્વર એવા બે ભેદ થયેલા હોવાથી; ખરેખરી રીતે તે એક જ છે. કર્મબંધનથી જ તે ભેદ થયા છે આ કર્મ પણ માહેશ્વરી શક્તિને લઈને જ જીવને જખડી નાખે છે.

“ સાક્ષિણીસત્યસમ્પૂર્ણા નિર્વિકલ્પા મહેશ્વરી ।
સા શક્તિદ્વિવિધામૃતાસ્વસ્વાત્મ્યા બલેનતુ ॥ ”

સર્વસાક્ષીણી, સત્યસંપૂર્ણ, મિથ્યા નથી પણ નિર્વિકલ્પ એવી તે માહેશ્વરી શક્તિ સ્વતંત્ર બળથી દ્વિધા થઈ, તેના તે બે ભાગ નીચે પ્રમાણે છે.

“ લિંગસ્યલાઘ્વયાશક્તિઃ કલારુપા પ્રકીર્તિતા ।
અદ્ભુસ્યલાઘ્વયાશક્તિઃ ભક્તિરુપા ભવાપહા ॥ ”

લિંગસ્થલાશ્રયભૂત શક્તિને કલા કહે છે અને અંગસ્થલાશ્રયભૂત શક્તિને ભવતારક શક્તિ કહે છે. લિંગ, કલા, અંગ અને ભક્તિ, આ ચાર દરેકના છ ભાગ છે. અને આને જ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનમાં પદ્મસ્થલ કહે છે. લિંગના ભાવલિંગ, ઇદ્રિયલિંગ અને પ્રાણુલિંગ, અને અંગના યોગાંગ, ભોગાંગ, અને ત્યાગાંગ એવા ભેદ હોઈ, તે દરેકના બે ભાગ પડ્યા છે. મહાલિંગ, પ્રસાદીલિંગ, શુરૂલિંગ,

આચારલિંગ, જગમલિંગ અને શિવલિંગ, અને ઐક્યાગ, શરણાગ, પ્રાણાગ, પ્રસાદાગ, મહેશાગ અને ભક્તાગ આજ તે પૂરેદ છે. છ વિગની છ શક્તિ અને કલા છે મહાલિંગની ચિત્કલા, પ્રસાદી લિંગની પરાકલા, ગુરૂલિંગની જ્ઞાનકલા, આચારલિંગની ક્રિયાકલા, જગમલિંગની આદિકલા, અને શિવલિંગની ઈચ્છાકલા, એવી તે કલા છે છ અગની છ ભક્તિ છે ઐક્યાગની સમરસ ભક્તિ, શરણાગની આનંદભક્તિ, પ્રાણાગની અનુભવભક્તિ, પ્રસાદાગની અવધાનભક્તિ, મહેશાગની નૈષ્ઠિકભક્તિ, અને ભક્તાગની સદ્ભક્તિ, આવી તે ભક્તિ છે આ છ ભક્તિના સાધનથી છ જાતના જીવોએ, છ પ્રકારના વિગની પૂજલાનું જ્ઞાન કરી લેવાનું, અને જ્ઞાનપ્રયોગથી લિંગાગ સામરસ્ય સાધવું એજ લિંગાગી ધર્મનો સાર છે. અગ મ્થલના જે છ લેદ ઉપર કહ્યા છે, તેનો અનુક્રમ નિચે પ્રમાણે છે ભક્ત, મહેશ્વર, પ્રસાદી, પ્રાણ, શરણ અને ઐક્ય, આ ક્રમ પ્રમાણે જ લિંગાગ સામરસ્ય સાધતા આવડશે તમામ જીવ શિવરૂપ છે, પણ શિવમાયુજ્ઞતા પામવા વાન્તે ભક્ત થવું જોઈએ ત્યાગુધી ભક્તસ્થલ પ્રાપ્ત થઈ નથી ત્યાગુધી મનુષ્ય પણ પશુવત જ છે “ત્યક્તામિમાનોદેહાદો મક્ત્ત્વમ્મુચ્યતે વુધે ।” દેહ વિગેરેનું અભિમાન એટલે આહાર નિદ્રા ભય મૈથુન ઈત્યાદિની આસન્નિ હોડી પશુતાનો ત્યાગ કર્યા શિવાય ભક્તસ્થલ પ્રાપ્ત થતું નથી વિદેહી બનીને શિવ જેવામા રત થવું એજ ભક્તની કનોટી છે “તદ્વિત્તમમલ્લ યસ્ય મયૈ માહેશ્વર સ્મૃત ।” શિવભક્તિથી જેનું ચિત્ત નિષ્કલ ક થયું તે માહેશ્વર છે “ચિત્તશુદ્ધ મયેશ્વરસ્ય સ પ્રસાદો મયત્યસૌ”

જેની ચિત્તશુદ્ધિ પૂર્ણપણે થઈ તે પ્રસાદી છે. શિવરૂપની કલ્પના આવવા સાડે જીવ પ્રસાદી બન્યા શિવાય પાત્ર થતો નથી. ભક્ત કેવળ આત્મશુદ્ધિના માર્ગ પર હોય છે. માહેશ્વરનું મન અકલંક થયેલું હોય છે, અને પ્રસાદી જીવનું મન દ્વંદ્વાતીત બનેલું હોય છે, એમ કહી શકાય. આવા સ્થિતપ્રજ્ઞ મનુષ્યને કર્મબંધન થશે નહિ, એ દેખીતું છે. અને તેથી “ત્યક્ત્વા જીવપ્રભવઙ્ચાય લિંગાત્મા પ્રાણલિંગકઃ ।” જીવ શુદ્ધિનો પ્રભવ જેણે છોડ્યો તેજ પ્રાણાંગ છે, એમ કહ્યું છે. જીવ પ્રભવ ત્યાગ એટલે ભવ-પાશમુક્તિ અથવા પૂનર્જન્મનો અભાવ; આ અવસ્થા પ્રાપ્ત થવાને હજી બે સ્થલો જીવને પ્રાપ્ત કરવાના હોય છે; “શિવનિત્યત્વ નિશ્ચિન્તસ્તાનદઃ શરણો મધેત્ ।” જીવનું નાશ-વંતપણું અને શિવનિત્યત્વની ખાત્રી થયાથી, જે સૃષ્ટિના વ્યવહાર વિષે નિશ્ચિન્ત હોય છે અને આત્માનંદમાં નિમગ્ન રહે છે, તે જ શરણ છે. વીરશૈવ સાધુસંતોને શરણ કહે છે. છંદો “શિવજ્ઞો ઘોમયધ્રાન્તિરહિતઞ્ચૈક્ય ઉચ્યતે ।” જીવશિવભેદની જેની બ્રાન્તિ દૂર થઈ, તે એક્ય છે. આ જીવનમુક્તની સ્થિતિ છે. તે જીવાત્માને ધન્ય છે । ભક્તને સદ્ભક્તિને લઈને લિંગની ક્રિયાકલા માણમ થાય છે. માહેશ્વરને નૈષ્ઠિકભક્તિને લઈને જ્ઞાન-કલા માણમ થાય છે. પ્રસાદીને અવધાનભક્તિને લીધે આદિકલા માણમ થાય છે. પ્રાણને અનુભવ ભક્તિને લઈને ઇચ્છાકલા માણમ થાય છે. શરણને આનંદ ભક્તિને લીધે ચિત્કલા સમન્વય છે, અને એક્યને સમરસભક્તિને લીધે પરકલા પ્રાપ્ત થાય છે. આ ભક્તિ થવી એટલે જ યોગમાર્ગ છે. અને આ માર્ગથી જ્ઞાન

પ્રાપ્ત થયા પછી લિંગાંગ સામરસ્ય સાધાય છે. અને માટે જ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન જ્ઞાન અને યોગપ્રધાન છે. એમ કહેવાય છે.

હવે અને ઇશ્વર આ બંનેના સંબંધ વિષે ઉપર પ્રમાણે લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાનના ઉચ્ચ વિચારો છે. હવે એ ઇશ્વરે ઉત્પન્ન કરેલા સૃષ્ટિમાંના ળીજત પદાર્થોની જેમ એક પદાર્થ છે, એમ કિશ્વન, મહામદી, અને પારમ્પરી તત્ત્વજ્ઞાન પ્રમાણે લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાન કહેતું નથી. સમાનુક્તચાર્ય અને માધવાચાર્ય પ્રમાણે “ હવેને ઇશ્વર સ્ત્રીપતા છે પણ સાચુત્ત્વતા નથી, માટે તે ઇશ્વર સ્વરૂપ નથી. ઇશ્વરલકત અથવા દામ અથવા પુત્રજ છે ” એમ પણ લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાન કહેતું નથી. હવે એ ઇશ્વરનોજ અંગ છે, તેને માયાને લીધે પશુપદ પ્રાપ્ત થયું છે. તોપણ તેને પશુપતિપદ પ્રાપ્ત કરવું અશક્ય નથી. આ બાગતનું એકદમ સ્પષ્ટતાથી લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાને નિરૂપણ કર્યું છે હવેની મંસાર-વૃત્તિ છટી કે તે શિવ થાય છે અને તે વૃત્તિ પગલે પગલે છટીને અનુક્રમે શિવપદ કેમ પ્રાપ્ત થાય છે, તે અહીંઆ વિસ્તારથી લખેલું છે. મોક્ષને લક્ષિતમાર્ગ અને જ્ઞાનમાર્ગ સાધન છે, કે કર્મ પણ સાધન છે; આ બાગતનો નકામો વાદ લમવાને લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનમાં અવકાશ નથી. લિંગાંગી મત જ્ઞાન અને યોગ-માર્ગ પર છે. અને યોગમાં લક્ષિત અને કર્મ આ બંનેનો સમાવેશ થાય છે. કર્મ એટલે વઢિક ક્રિયાકાંડ હોય તો તે વીર-શૈવોને નિષિદ્ધ છે. ઐહિક વ્યવહાર છેવટે છેવટે છૂટતો જવો જોઈએ. જ્ઞાન અને યોગ સાધનથી લિંગાંગી સામરસ્ય સાધવું શક્ય છે, અને આજ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનનો સારસર્વસ્વ છે

માનવ કેર્તવ્ય.

તત્ત્વજ્ઞાન વિષેની ચર્ચામાં ત્રીજો અને ચોથો વિષય માણસ માણસનો સંબંધ અને મનુષ્યનો સૃષ્ટિ સાથે સંબંધ, આજ અનુક્રમ છે. આ બંનેનો વિચાર એક સાથે કરીએ. સર્વસૃષ્ટિ ઉપલોગવા માટે ઇશ્વરે નિર્માણ કરી, એ કલ્પના લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાનને એકદમ અમાન્ય છે. પંચમહાભૂતો અને ચૈતન્ય એનું મિશ્રણ એટલે જીવ છે, અને આ જીવસૃષ્ટિમાં લિંગાયત તત્ત્વજ્ઞાને વનસ્પતિનો પણ સમાવેશ કર્યો છે. કૃષ્ણ અને મહામત્તી તત્ત્વજ્ઞાનીઓ પશુને આત્મા નથી એમ કહે છે. તો વેદાંતી તત્ત્વજ્ઞાન પૃથ્થરમાં પણ જીવ છે એમ કહે છે. પરંતુ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન ઉપલા બંને મતોથી જુદું છે. જડસૃષ્ટિને જડ કહેવાની દૃષ્ટિ જેમ આ તત્ત્વજ્ઞાને રાખી છે, તેમ જડ અને નિષ્કૃદ્ધ લાગનાર માનવેતર પશુસૃષ્ટિમાંનો જીવ જોખખવાની ખુદ્ધિ પણ દેખાડી છે. એટલે સૃષ્ટિમાંના પદાર્થનો વગર વિચારે ઉપલોગ કરવો એ જેમ ત્યાજ્ય છે. તેજ પ્રમાણે સૃષ્ટિક્રમાનુસાર વર્તવું એ પણ જરૂરીનું છે. આ સૃષ્ટિક્રમાનુસાર એક માનવીનો અન્ય માનવીઓ સાથે અને માનવેતર સૃષ્ટિ સાથે કેવો આચાર હોવો જોઈએ, તે કસવેલું છે.

માનવ માનવોનું જે આચારોનું વિવેચન અહીંઆ કરવાનું છે, તે આચાર મોક્ષ સાર કે ધાર્મિક છે. રાજકીય, સામાજિક, નૈતિક, વિગેરે અન્ય વ્યવહારનું વિવેચન કરવાનું આ સ્થાન નથી. એ જાણતમાં આટલુંજ લખવું બસ છે કે લિંગાંગી તત્ત્વ-

જ્ઞાન અહિંસા, સત્ય અને સમતા, એ મહાન તત્ત્વોપર ઉભારેલું હોવાથી લિંગાયત સમાજનું રાજકારણ, સમાજકારણ, અર્થશાસ્ત્ર અને નિતિબંધારણ પણ ઉપરના ત્રણ તત્ત્વોને વિરોધી હોઈ શકે નહિ. એટલા માટે, શાક્ય, કૌટીલ્ય, અસવ્યવહાર, કૃત્રિમ અને નિરાધાર ભેદ વિગેરે પ્રકાર વીરશૈવ રાજકીય, સામાજિક, આર્થિક, વિગેરે બાબતમાં દેખાઈ આવશે નહિ. લિંગાયત સમાજમાં જે આવા બનાવ જોવામાં આવતા હોય તેા તે બીજા સમાજના સહવાસને લઈને થયું હશે તેમ સમજવું. તેવા બનાવ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનને અમાન્ય છે. એ બાબતમાં મતભેદને પણ સ્થાન નથી.

માનવજાતિ પુરતું વિશ્વબંધુત્વ એ ખ્રિસ્તિ ધર્મને દંડક છે. મહંમદ પેગંબરને માનનારા તેટલાજ આપણા ભાઈ એમ માણસ માણસના વ્યવહારનો મહંમદી હુકમ છે. પારસી શિવાય સર્વ માનવીઓ ઝોરાસ્તર પંથને અસ્પૃશ્ય છે. યજ્ઞ-માર્ગી વૈદિકોમાં તેા આતુર્વંશ્યપદ્ધતિથી અરસપરસ વ્યવહારમાં લગભગ અમાનુષતા ઉત્પન્ન કરી છે. જૈન અને બૌદ્ધ મતાનુસાર માત્ર મનુષ્યનો અરસપરસ વ્યવહાર તેા શું પણ મનુષ્યનો માનવેતર ચેતન સૃષ્ટિ સાથેનો વ્યવહાર પણ સમાન ઠરાવેલો છે. લિંગાંગી ધર્મની પણ તેજ દૃષ્ટિ છે. સર્વ વસ્તુ લિંગાંકિત કરવાની જે પદ્ધતિ છે, તેનો હેતુ આજ છે. સર્વ પ્રાણિ અથવા પશુ સરખાજ છે. આ સર્વ પશુ પશુપતિ બની શકે છે. આજ બાબત સર્વને લિંગધારણ કરવામાં તત્ત્વજ્ઞાનીઓએ કલ્પેલી છે. અન્ય માનવો અને માનવેતર સૃષ્ટિ સાથે

વીરશૈવોનો કેવો વ્યવહાર હોયો જોઈએ, એ બાબત અણ્ણવરણ અને પંચાચાર એ બન્ને પરથી સ્પષ્ટ થાય છે.

ગુરૂ, લિંગ, જંગમ, પાદોદક, પ્રસાદ, શિવમંત્ર, લક્ષ્મ અને રૂદ્રાક્ષ, એ આઠ આવરણો જેને છે તે લિંગાંગી છે; અને અણ્ણવરણનો સર્વેને અધિકાર સરખો છે. સદાચાર, નિયતાચાર, ગણુચાર, ભૂત્યાચાર, અને લિંગાચાર એ પંચાચાર છે. માહેશ્વર ગુરૂ પાસેથી વીરશૈવદીક્ષા લઈ લિંગ ધારણ કરવું, નિત્ય ઇંદ્રલિંગનું પૂજન કરવું. સ્વયં એટલે નિરીચ જંગમનો સત્કાર કરવો, ગુરૂ આહાર લેવો, અને શરીર પરના લિંગ નીજ મૂળ એટલે પિંડપૂજ કરવી એ સદાચાર છે. મોક્ષ દૃષ્ટિએ જોતાં મદાચારી લિંગાયતોનું ઉપર પ્રમાણે લક્ષણ છે. જે ગંગામાંના લિંગ શિવાય બીજી કોઈપણ મૂર્તિનું પૂજન કરતા નથી, જે માહેશ્વર ગુરૂ અથવા અઘ્યા જંગમનો સત્કાર અને ઇંદ્રલિંગ પૂજન વગર ચૂકે નિત્ય કરે છે, તેજ ખરેખરો વીરશૈવ છે. નિયતાચારના લક્ષણો નિચે પ્રમાણે છે. લિંગાંગ સામરસ્યનો અનુભવ લેવો, ભાવલિંગ પૂજન કરવું, પર એટલે કર્માકર્માતીત વૃત્તિના ગુરૂની સેવા કરવી, જંગમને પોતાની સાથે જમવા બેસાડ્યા શિવાય આહાર ન લેવો, અને માનસપૂજન-પદ્ધતિનો રિવકાર કરવો, એજ નિયતાચાર છે. જીવશિવૈક્ય સાધવા સાડૂ આ નિયતાચાર કરાવવામાં આવેલો છે. આગમોનો અભ્યાસ કરવો, ગ્રાણુલિંગનું પૂજન કરવું, જંગમોની સેવા કરવી, જંગમ શિવાય આહાર ન રૂચવો, અને સર્વ ઠેકાણે શિવને કથપવા એ ગણુચાર છે. ભક્તથી અકથસુધી જે અગ્નોના

પટસ્થલો કહ્યા છે તેમાંથી પસાર થવું તે ભૂત્યાચાર છે. શિવાચારનું પાલન, ગુરૂ લક્ષિત, લિંગધારણ, જંગમસેવા, શિવપ્રસાદ શ્રદ્ધા અને મહાલિંગપૂજા એ લિંગાચારનું લક્ષણ છે. આ પ્રમાણે પંચાચાર છે.

ઇશ્વર વિષે કલ્પના, ઇશ્વર અને સૃષ્ટિનો સંબંધ, માણુમ માણુમનો મંબંધ, માનવીનો ઇતર સૃષ્ટિ આથે મંબંધ; એવા તત્ત્વજ્ઞાન વિષેના ચાર વિષયોનો વિચાર અત્યાર સુધી કરવામા આવ્યો. એ ઉપરથી લિંગાયતોની ઇશ્વર વિષે શું કલ્પના હોવી જોઈએ ? સપ્તયુગ્મત્તિ બદલ તેમનો અભિપ્રાય શું ? માણુમ માણુમના વ્યવહારમાં ધોરણ કયું, અને માનવેતર સૃષ્ટિ વિષે તેમની કલ્પના શું ? આ ચાર મહત્વના પ્રશ્નોનો ખુલાસો થઈ શકે તેમ છે.

ઉપસંહાર

ઉપલા સર્વ વિવેચનના ઉપસંહાર તરીકે લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાનનો નિચે પ્રમાણે ટુંકમા ચાર થશે.

૧ લિંગાંગી તત્ત્વજ્ઞાન એ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક તત્ત્વજ્ઞાન કરતાં અથવા બ્રહ્મવિદ્યા કરતાં ઘણું પ્રાચીન છે. લિંગાંગી એજ તેનું જુનું નામ હોઈ વિશેષાદૈત, વીરશવ, લિંગાયત વિગેરે હાલના એટલે યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોનું પ્રાબલ્ય થયા પછી જુદે જુદે વખતે કારણને લઈને, રૂઢ થયેલા નામો છે.

૨ સચ્ચિદાનંદ, નિત્યનિરંજન, નિર્ગુણ અને સદાપરીપૂર્ણ એવં એક જ સ્થલ છે.

- ૩ સર્વ સાક્ષિણી, સત્યસંપૂર્ણ, નિર્વિકલ્પ, એવી સ્થલનિર્દિષ્ટ માહેશ્વરી શક્તિ ને લઈને વિશ્વનું ચક્ર ચાલુ છે. વાસ્તે માહેશ્વરી શક્તિ મિથ્યા ન હોઈ, સત્યપૂર્ણ છે અને ભુદી ન હોઈ સ્થલનિર્દિષ્ટ હોવાથી શિવશક્તિને અદ્વૈતજ કલ્પી છે.
- ૪ સર્વ પ્રાણિમાત્ર પશુ અવસ્થામાં હોય તો તે પણ પશુપતિનો અંશ છે. એ અંગનું (ભવનું) લિંગ સાથે સામરસ્ય થવું એજ વીરશૈવોનું ધ્યેય છે.
- ૫ લિંગાંગી ધર્મને વેદાગમોપનિષદો પ્રમાણભૂત છે. આ તત્ત્વજ્ઞાન યોગ અને જ્ઞાન પ્રધાન છે. સ્મૃત્યુક્ત ચર વિગેદે ક્રિયાકાંડ આ ધર્મને માન્ય નથી.
- ૬ લિંગધારી ભવમાં સ્ત્રીપુરુષ એ લિંગલેહ નથી અને વર્ણ ઇત્યાદિ જાતિલેહ નથી. સર્વ ભવ સમાન છે.
- ૭ લિંગાયતોએ અઘ્ટાવરણ અને પંચાચાર પાળવા. ગુરૂ, લિંગ અને જંગમની પૂજા કરી તેમનો સમતાથી પ્રસાદ ગ્રહણ કરવો. રૂદ્રાક્ષધારણ અને ભસ્મલેપન કરવું. ઇષ્ટલિંગ શિવાય બીજાલિંગની પૂજા કરવાની જરૂર નથી. બીજા મૂર્તિઓનો પૂજા તો શાસ્ત્ર નિષિદ્ધ છે.
- ૮ વીરશૈવોએ એકટાણુ કરવું નહિ અને મધમાંજ તેમને ત્યાજ્ય છે.

૯ ‘ ॐ નમઃ શિવાય ’ । અથવા ‘ નમઃ શિવાય । ’ એ મંત્ર જપવો.

ઉપલા ઉપસંહારમાં તત્ત્વજ્ઞાનની સાથે કેટલાક ધાર્મિક આચાર પણ દીધા છે. આવતા પ્રકરણમાં ધર્મ્ય અને ૩૬ આચારોનું અને તેની યોગ્યાયોગ્યતાનું વિવેચન કરશું.

પ્રકરણ ૩ જી.

ધર્મ અને રૂઢાચાર

કોઈપણ સંસ્કૃતિની પારખ સામાન્ય લોક બાહ્યદૃશ્ય પરથી જોટલી જલદી કરી શકે છે તેટલી ધીલ કોઈપણ બાબત પરથી કરી શકતા નથી. એકાદી સંસ્કૃતિનું તત્ત્વજ્ઞાન સર્વોત્કૃષ્ટ હોય, પણ જો તે સંસ્કૃતિના લોકોમાં તે તત્ત્વજ્ઞાન દેખાઈ આવે નહિ તો સામાન્ય લોકના ધ્યાનમાં તે ધીલકુલ આવશે નહિ. યજ્ઞમાર્ગિઓનો વેદાંત સમજતો નથી, તેનું કારણ આજ છે. તત્ત્વજ્ઞાન અદ્વૈતપર, વ્યવહારમાં માત્ર પ્રત્યેક બાબતમાં ઘણાજ લેદ. આવી સ્થિતિ હોઈ બાહ્ય વ્યવહાર પરથી તત્ત્વજ્ઞાનની કલ્પના કેમ થાય ? પણ તત્ત્વજ્ઞાન અને વ્યવહારમાં આટલો ફેર હોય તો તે અપવાદ છે. ઘણે ભાગે દરેક સંસ્કૃતિનું તત્ત્વજ્ઞાન તે સંસ્કૃતિના અનુયાયીઓના આચારમાં નજરે પડે છે. અન્ય સંસ્કૃતિના પ્રભાવથી રૂઢ આચાર જો કેટલીક બાબતમાં ઘણાજ ભિન્ન થયા હોય, તોપણ ધાર્મિક આચાર તો સંસ્કૃતિ નિદર્શક હોય છે. દાખલા તરીકે લિંગાંગી અને નિર્ગૂંથ સંસ્કૃતિના પ્રભાવથી હિંસાત્મક યજ્ઞ નામશેષ થયા, તો પણ ધર્મના નામપર હિંસા કરવાનું કામ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક હજી ચલાવે છે. આ પ્રમાણે ધર્મ અને રૂઢ એમ બે જાતના આચારો હોય છે. એ બંને જાતના આચારોનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કર્યાથી સંસ્કૃતિનાં તત્ત્વજ્ઞાનની પરીક્ષા થઈ શકે છે. ગયા પ્રકરણમાં અમે લિંગાયત

તત્ત્વજ્ઞાનનું વિવેચન કરેલું છે. હવે લિંગાયતોનાં ધર્મ્ય અને ૩૯ આચારોનું નિરીક્ષણ આ પ્રકરણમાં કરી વીરશૈવ મંદકૃતિ પર વધારે પ્રકાશ પાડવાનો વિચાર છે.

લિંગધારણ અને ગર્ભાદીક્ષા.

વીરશૈવ માનવીને જોતાંજ તે માણસ પાસે ઇષ્ટલિંગ છે, એમ એકદમ અન્તર્યા માણસને પણ ધ્યાનમાં આવશે. આ પરથી લિંગાંગ આમરસ્યને વીરશૈવ સંસ્કૃતિની દૃષ્ટિએ કેટલું મહત્વ છે, તે બાહ્ય આચારો પરથી કોઈને પણ ધ્યાનમાં આવશે. પુરૂષો પ્રમાણે સ્ત્રીઓ અને છોકરા તો શું પણ પાળેલા પશુ, પક્ષી અને બીજા નિત્ય ઉપયોગી અને પવિત્ર વસ્તુને પણ ઇષ્ટલિંગ બાંધેલું હોય છે. એ ઉપરથી લિંગેક્ય સાધવાને બાહ્ય લેદ આડા આવતા નથી એવી માન્યતા હોવી જોઈએ, એમ દેખાય છે. લિંગધારણાની દીક્ષા જીવ ગર્ભાવસ્થામાં હોય તે વખતે એટલે આઠમે મહિને કરવામા આવે છે. એ પરથી વીરશૈવોએ અલિંગી પ્રાણી જન્મેલો જોવો એ અપવિત્ર મનાય છે, એમ ચોક્કસ જણાય છે. આટલી ધ્યેય નિષ્ઠા બીજા કોઈપણ સમાજમાં જોવા મળશે નહિ. અન્ય ધર્મના બાલકો અમુક માળાપને પેટે જન્મ લીધાથી તે ધર્મના ગણાય છે. સુન્નત થઈ એટલે મુસલમાન અને જંઝિટસ્મા દીધો એટલે ક્રિશ્ચન કહેવાનો. યજ્ઞમાર્ગી બ્રાહ્મણોને ઉપનયન સંસ્કાર થતાં મુધી ધર્મ હોતો નથી અને તેજ સ્થિતિ ત્રણ વર્ષોની છે. એવા હિંદુ અસંખ્ય છે કે જેમના પર ધાર્મિક સંસ્કાર કોઈકજ વખતે થાય છે. પણ વીરશૈવોની તેવી સ્થિતિ નથી. વીરશવ

ખાલક જન્મથીજ લિંગી જન્મે છે. અને પાંચમે દિવસે તેને લિંગાંગી કરવામાં આવે છે. આગળ સાતમે વયે તે સમજવા લાગ્યા પછી ગુરૂ પાસેથી પટસ્થલ, અષ્ટાવરણ, પંચાચાર, વિગેરે તાત્ત્વિક સુદાનું જ્ઞાન કરાવવામાં આવે છે. એ ઇંટલિંગ તે જીવ છોડી લિંગીકય પામ્યા પછી તે દેહ સાથે જડવત્ ભૂમિગત કરવામાં આવે છે, એટલે તે જેવટ સુધી તેની સાથે હોય છે. આ પ્રમાણે વીરશૈવોની ગર્ભદીક્ષા અને લિંગાંગીપણું એ બે ધર્મ અને ૩૬ આચાર પરથી વીરશૈવ સંસ્કૃતિની ઘણીજ હકીકત માલુમ થાય છે. ઇંટલિંગ બે ખોવાય અથવા તો તેનું અપમાન થાય, તો દેહાન્ત પ્રાપ્તિ થવાની આજ્ઞા વીરશૈવ ધર્મ ગ્રંથમાં છે, અને તે આજ્ઞા આજ સુધી અનેક મહાન શિવયોગીઓએ પાળેલી છે. આ ઉપરથી લિંગાંગીપણાને કેટલું મહત્વ છે, એ દેખાય છે. પારસીઓના કુસ્તી પ્રમાણે અથવા યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોના જનોઈ પ્રમાણે ઇંટલિંગ એ કોઈપણ કાર્યનું નિર્દર્શક ન હોઈ ધ્યેયનું ચિન્હ છે. વાસ્તેજ તેને એટલું મહત્વ છે. લિંગધારણાની ગર્ભદીક્ષા એ લિંગાયતોના અદ્વિતીય આચાર પરથી લિંગાંગીપણાનું મહત્વ દેખાય છે.

દશ કર્મ અથવા સંસ્કાર

આર્યોના સોળ સંસ્કાર પ્રસિદ્ધ છે. એ સર્વ સંસ્કારો જેના ઉપર થાય છે તેવા યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક ઘણાજ થોડા મળશે. તોપણ તેમનામાં સોળ સંસ્કાર માન્યા છે. વીરશૈવોમાં દશ કર્મો છે. તે દશ કર્મો નિચેના દશ સંસ્કાર સાથે મળે છે. ગર્ભાધાન,

પુંસવન, સ્ત્રીમન્તોન્નયન, જાતકર્મ, નામકરણ, નિષ્ક્રમણ, ચૌલ, વિદ્યારંભ, દીક્ષા અને વિવાહ; જે છ સંસ્કાર વીરશૈવોમાં નથી તે નિચે પ્રમાણે છે. અનવલોભન, આદિભારોહણ, દુગ્ધ-પ્રાશન, સૂર્યઅંદ્રાવલોકન, કર્ણુવેધ અને અંત્યેષ્ઠિ. જીવ શિવૈક્ય પામ્યા પછી જડદેહને કંઈપણ મહત્ત્વ નથી. શિવાય લિંગ-દીક્ષાનો સંસ્કાર તે દેહને થયેલો હોવાથી મૃત શરીરને અંત્યેષ્ઠિ સંસ્કારની જરૂર નથી. ખ્રિસ્તિ અને મુસલમાનોના આત્માને હુમ્સડે અને કયામત દિવસ સુધી કબરમાં પડી રહેવાનું હોય છે, તેથી તેમના શબો પર સંસ્કાર કરવા પડે છે. પુત્રે અગ્નિ અથવા માટી દીધા શિવાય ગતિ નથી એવી યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોમાં માન્યતા હોવાને લીધે તેમનામાં અંત્યેષ્ઠિ છે. પણ વીરશૈવોમાં તેવી કોઈ જાતની કલ્પના ન હોવાથી અંત્યેષ્ઠિનો સંસ્કાર તેમનામાં નથી. શિવૈક્ય પામ્યા પછી મૃત દેહને કંઈજ મહત્ત્વ નથી. તેજ પ્રમાણે લિંગભૂષીત શરીર હોવાથી બીજા ભુષણોની જરૂર નથી. તેથીજ વીરશૈવોમાં કર્ણુવેધ સંસ્કાર નથી; તોપણ કેટલાક વીરશૈવો કાન ટોચાવી રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરે છે. એ કંઈ ધર્મ વિરૂદ્ધ નથી. પણ કર્ણુવેધ સંસ્કાર ધર્મ્ય નથી. બીજા ચાર સંસ્કારો કેવળ દેખાદેખીના છે. તે કોઈ દેખાદેખીથી કરે છે તો કોઈ કરતા નથી. હવે દશ કર્મોનો વિચાર કરીએ. ગર્ભાધાન અને પુંસવન વિધિ ધર્મ્ય માન્યા છે. સ્ત્રીમન્તોન્નયન અને જાતકર્મ લૌકિક છે, કોઈ કરે છે તો કોઈ કરતા નથી. નામકરણ અને નિષ્ક્રમણ પાળવામાં આવે છે. ચૌલ સંસ્કાર ગેરસમજને લઈને કર્નાટકમાં કેટલેક ઠેકાણે કોઈ કરતા નથી. તે સંસ્કાર વીરશૈવ ધર્મ વિરૂદ્ધ છે, એવી તેમની

માન્યતા થઈ છે. પણ ચૌલ સંસ્કાર વીરશંવાગમ પ્રણીત છે. તે બદલ શંકાજ નહિ. અલણની સંખ્યા વીરશૈવોમાં વધારે હોવાથી વિધારંભ સંસ્કાર ઘણા જ થોડાને થાય છે. દીક્ષા અને વિવાહ એ બંને સંસ્કાર માત્ર દરેક વીરશૈવને થાય છે.

મઠ સંસ્થા અને ગુરૂપૂજા

દરેક આસ્તિક માણસ પોતપોતાના ધર્મ પ્રમાણે દેવાલયમાં, અર્થમાં અથવા મશીદમાં જાય છે. લિંગભક્ત આસ્તિક વીર-શૈવોના શરીર પર ઇષ્ટલિંગ હોવાને લીધે તેને ખીજે કોઈ ઠેકાણે જવાની જરૂર નથી. તોપણ વીરશૈવ મઠમાં જતો દેખાય છે. એનું કારણ તેની ગુરૂભક્તિ છે. વીરશૈવ સમાજમાં ગુરૂભક્તિના જેટલી તિવ્રતા દેખાય છે તેટલી તો ખીજા કોઈપણ સમાજમાં નથી એમ કહ્યાથી અતિશયોક્તિ થશે નહિ. દરરોજ ગુરૂ, લિંગ અને જંગમનું પૂજન કરવું એ વીરશૈવોની નિત્ય ધાર્મિક વિધિ છે. ગુરૂનું પાદોદક, ઇષ્ટલિંગનું તિર્થ, અને જંગમનો પ્રસાદ, લીધાં શિવાય વીરશૈવ એક દિવસ પણ પસાર કરશે નહિ. ઇષ્ટલિંગને અને ગુરૂજંગમને અર્પણ કર્યા શિવાય કોઈપણ વસ્તુનો સ્વિકાર કરવો નહિ અને ઇષ્ટલિંગ અને ગુરૂનું સ્મરણ કર્યા વગર કોઈપણ કામનો શરૂઆત કરવી નહિ એવો વીરશૈવોમાં રીવાજ છે. એ રૂઢાચારથી દરેક વીરશૈવની ધર્મનિષ્ઠા તો દેખાય છે; અને તે શિવાય ધર્મ પ્રચારક ગુરૂ વર્ગને વીરશૈવ ભક્ત વર્ગની દેટલી મદદ થાય છે, તે પણ દેખાય છે. કુરાનમાં અથવા મનુસ્મૃતિમાં પ્રાપ્તિનો દેટલોદક

ભાગ ધર્મ ગુરુને દેવાની આજ્ઞા છે, તે આજ્ઞા કેટલાક માને છે, તો કેટલાક માનતા નથી પણ વોગૈવોમા ઉપલા પ્રતારનો ધાર્મિક કર ન હોઈ, ધર્મગુરુ એ પોતાના દુકુળનો એક માણુમ છે, એવી ભાનનાવી ગુરુ વર્ગને દરેક વીરશવના મિત્રતનો ભાગીદાર બનાવનામા આવ્યો છે. ધર્મચૂન લોક આવો કર દેવા ના કરી શકે પણ ધનના માણુસને-ગમે તેટલો નાપસદ હોય તો પણ-તે ઠાઠી શકતા નથી વાતને ઉપર પ્રમાણેની ચોજના કરવાની કુશળતા અને બુદ્ધિ ચાતુર્ય અપૂર્વ છે, એમ તહ્યા વગર રહે વાતુ નથી પણ કુલગુરુ પ્રમાણે અથવા ઘરના પુત્રરી પ્રમાણે મારેશ્વર ગુરુ વર્ગ ઘરમા વામ કરી રહેતા નથી તેમજ ઉપાધ્યાય પ્રમાણે ગૃહસ્થના તે આશ્રિત પણ માનવામા આવતા નથી તેમને પવિત્ર અને પુન્ય ધર્મગુરુ માનવાના આવે છે અને તેનુ રહેવાનુ ઠેઠાણુ મઠમાજ હોય છે કર્નાટકના કેટલાક ગામોમા પચાચાર્ય મઠના (હીરેમં) કેટલા- ગુરુ વિવાહીત હોય છે તોપણ તેમના માન મગ્તબામા કંઈ ફરક પડતો નથી બ્રહ્મચારી ગુરુનો પ્રભાવ વિવાહીત ગુરુ કરતા કેટલીક બ્રાણતોમા વધારે હોય, તે સ્વાભાવિક છે એક દરે વીરસૈયોની ગુરુભક્તિ ઘણા કડકરૂપમા દેખાય છે અને ગુરુ વર્ગને લઈને વીજગવોમા ધર્મભક્તિ પણ તેવી જ છે

શ્રમજીવનની મહત્તા

વીરસૈયોમા લિશ્કાવૃત્તિને ધાર્મિક સ્વરૂપ ન ટોવાથી શ્રમ જીવીને ઘણુંજ મહત્વ છે “ બ્રાહ્મણની મુખ્ય દીક્ષા માગવી જોઈએ લિશ્કા ” એવી આજ્ઞા વીરસૈયોમા નથી બૌદ્ધ અને

જૈન ગુરૂને તો શિક્ષાવૃત્તિ અનિવાર્ય છે. તેમના ધર્મગુરૂને શિક્ષુ જ નામ છે. યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોમાં શિક્ષાવૃત્તિ ગુરૂવર્ગને અવશ્યની માનેલી ન હોય તો પણ તેને ભૂષણભૂત માનવામાં આવી છે. અને તેથી હિંદુસ્થામાં ૬૦/૭૦ લાખ બાવા વેરાગી કેવળ શિક્ષા ઉપર જીવન ગાળે છે. અને આવો વર્ગ તેમને ગમતો ન હોય, તો પણ સમાજ તેને પોષે છે. કાંચદાથી ઘેરઘેર લીખ માગવાની મનાઈ કરવાનું હાથમાં લીધાથી પંડીત માલવીયા જેવા વિદ્વાન વિરોધ કરવા ઉભા રહે છે, એટલું તેને ધાર્મિક મહત્વ છે. મુસલમાનોમાં પણ લગભગ તેવીજ મનોવૃત્તિ છે. લિંગાયતોમાં ઘેર ઘેર ફરીને લીખ માગનારો વર્ગ ખીલકુલ નથી એમ નથી. પણ શિક્ષાવૃત્તિને ધર્મ માની નથી. જે દ્વેરાન્ન અને રાંધેલી શિક્ષા માંગવામાં આવે છે અથવા આવતી હતી, તે પણ મુસાફરો સાફ, વિદ્યાર્થીઓ સાફ, અને અનાથ અળલા સાફ હોય છે, માત્ર પોતાનું પેટ ભરવાં સાફ હોતી નથી. એ બાબત ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. વીરશૈવ સંસ્કૃતિએ શિક્ષાવૃત્તિથી થતી તુકસાની ઝાળખી એજ તેની વિશેષતા છે. આજમુખી જેટલા વીરશૈવ સંતો થઈ ગયા તેમાંના ઘણાખરાએ પ્રમાણિક ધંધો કરીને ઉપજવિકા કરી હતી, એવું વાંચવામાં આવે છે. ઘણાજ અલ્પ સંખ્યાંક ગુરૂવર્ગ ધંધો વગર હતો, અને છે. આવો વર્ગ નિરીચ વૃત્તિનો અથવા ધર્મકાર્યમાં ગરક થવાથી તેમને ધંધો કરવો અશક્ય હતો અને એમનો સત્કાર વીરશૈવ ગૃહસ્થ તેમને સાથે બેસાડી કરતા હતા અને કરે છે. શિક્ષાવૃત્તિ ધર્મ માનનારો વર્ગ પણ શિક્ષાવૃત્તિવાળાઓની અવહેલના રૂઢવાયા કુત્રાની જેમ કરે છે. પણ વીરશૈવ ગુરૂવર્ગ મુખ્યત્વે

કરીને શ્રમજીવી હોવાથી ભિક્ષાવૃત્તિથી રહેનાર થોડાક શુરવર્ગની. બરદાસ્ત વીરશૈવ સમાજ સારી રીતે કરી શકે છે. પ્રમાણિક-ધંધા પર ઉપજીવિકા ચલાવવાનું વિશેષ મહત્ત્વ વીરશૈવ સમાજમાં હોવાને લીધે કાર્યક્ષમ અને કલાવંત લોકો વીરશૈવ સમાજમાં વધારે જન્મે છે, એમ કહેવાને કંઈ વાંધો નથી. કલાકૌશલ્ય, વેપાર, કાવ્યલેખન વિગેરે સર્વ ધંધામાં અત્યંત નિપુણ એવા લોક વીરશૈવ સમાજમાં પહેલો ધણા થઈ ગયા છે. અને હાલમાં પણ કોઈપણ ધંધામાં વીરશૈવ જલદી તૈયાર થાય છે, એમ નજરે પડ્યું છે. કર્નાટકમાં હજી પણ ધણા જ ધંધા અને કલાકૌશલ્ય ઉચ્ચ પ્રકારના જેવામાં આવે છે. એનું કારણ લિંગાયતની કુશળ બુદ્ધિ છે. તાત્ત્વિક ચિકિત્સામાં પણ લિંગાયતોએ નામ રાખ્યું છે. લિંગાયત ખેડુત હિંદુસ્થાનના કોઈપણ ભાગના ખેડુત કરતાં વધારે હુશિયાર અને કાર્યક્ષમ હોય છે, એવો યુરોપીયન તરોએ મત દીધો છે. અને લિંગાયતોના ખેતીવાડીનું કામ અને ઓળરો જેઠ, ઉપલી સત્યતાની કોઈને પણ ખાતરી થયા વગર રહેશે નહિ.

દયાભાવ અને શીલ.

અહિંસા વૃત્તિ માટે જૈન અને લિંગાયત આ બેજ સમાજ પ્રસિદ્ધ છે. કારણ આ બે વર્ગ જેટલો બીજો કોઈપણ વર્ગ અહિંસક નથી. જનવરો પર ખેડુતનું પ્રેમ પુત્ર જેવું હોય છે, એ પ્રસિદ્ધ છે. પણ લિંગાયત ખેડુતની દયાભાવને તો સીમાજ નહિ. ધણા લિંગાયત ખેડુતો ચાબકા વાપરતા નથી. જનવરોને નાથ નાખતા નથી. ગાડીમાં ઘણા બોળે

લાઠતા નથી. સોમનારે ઘણી જરૂરી હોય તો પણ જનાવરોને કામમાં લગાડતા નથી; આવી સ્થિતિ કર્નાટકમાં ચારેબાજુ જોવામાં આવે છે. ગુજરાત દેશ અહિંસા પ્રધાન માનવામાં આવે છે, પણ ત્યાંના ખેડુતની રીત સિંગાયત ખેડુતની જેવી ન હોઈ ખીજ લાગના ખેડુત જેવી જ છે. વીરશૈવોમાં વેપારી અને ખેડુત વર્ગના ઘણાખરા લોક છે. ખેડુત વર્ગનું વર્ણન ઉપર ક્યું છે. વેપારી વર્ગની બાળતમાં પણ એજ નજરે પડશે. કચ્છી, ગુજરાતી, મારવાડી અને તેલંગી વિગેરે ખીજ કોઈ પણ વેપારી વર્ગની સાથે સરખાવતા વીરશૈવ વેપારી વધારે માણુસાઈથી વર્તન કરે છે, એવો અનુભવ હંમેશાં આવે છે. વીરશૈવ પેઢીવાલો, સાવકાર, ફેરીવાલો, અને વાણીયો, ખીજ વેપારી કરતા વધારે પ્રમાણિક હોય છે. મારવાડી, કચ્છી, અને ગુજરાતી, તો શું પણ હાલમાં વેપાર ધંધામાં પડેલા દક્ષિણી બ્રાહ્મણો પણ સમાજમાં અપ્રિય થયા છે. અને તેઓની કોર્ટમાં બે આબરૂ થાય છે. પણ વીરશૈવ વેપારીના પ્રાચીન આબરૂને હજી કલંક લાગ્યો નથી. ખેડુત અને વેપારી પ્રમાણેજ વણકર, રંગારી, સુતાર અને લુહાર વિગેરે વીરશૈવ ધંધો કરનાર તેજ ધંધો કરનાર, અન્ય દેશીય કરતાં વધારે કુશળ, પ્રમાણિક, સ્વચ્છ, વિનયી અને સદાચારી નજરે પડે છે. માહેશ્વર ગુરૂ વર્ગની પણ વાત તેવા જ છે. પુસ્તક પાઠિત્યમાં કદાચ બ્રાહ્મણો કરતાં માહેશ્વર પટેલ ગુરૂનું પ્રમાણુ ઓછું હશે, પણ ધર્મગુરૂના આવશ્યક ગુણોમાં ખીજ કોઈપણ ધર્મગુરૂના વર્ગથી વીરશૈવ ગુરૂવર્ગ હારશે નહિ, જોન અને રવાણિમાનપૂર્વક કહીએ

છીએ. યજ્ઞમાર્ગી વંદિદેના ગુરૂ પ્રાણી; તેમનું પણ માન હિંદુસ્થાનમાં કેટલું રહ્યું છે તે જગજહર છે, અને એનું કારણ તેમની અહંતા અને તુછડાપણું છે. મુસલમાન ગુરૂ વર્ગ અસહીષ્ણુ હોય છે. ખ્રિસ્તિ ધર્મગુરૂની હાલમાં સર્વ બાબુએની સ્તુતિ થાય છે. લૌકિક દષ્ટિએ તે સ્તુતિને પાત્ર થતા હશે, પણ ધાર્મિક દષ્ટિએ તેમની નાલાયકી તેટલીજ પ્રસિદ્ધ છે. ઢાંગીપણાને કે ચાલાકીને ખ્રિસ્તિ મીશનરીની ઉપમા આપવામાં આવે છે. પારસી ધર્મગુરૂની કિંમત કુલગુરૂ કરતાં વધારે જોવામાં આવતી નથી. જન ધર્મગુરૂ પોતાનું માન સંભાળીને છે. પણ એમનાથી વિશેષ લૌકિક કાર્ય થતું નથી. અને જે જૈન મુનિ લૌકિક સાધુ થાય છે, તેમનું માન રહેતું નથી, આવી સ્થિતિ જૈન સમાજમાં છે. વીરશૈવ ધર્મગુરૂ એકંદરે જેટલા સંન્યસાચી અને મમાજ સાથે એકજીવ થયા છે તેટલા બીજા કોઈ પણ ધર્મના ગુરૂ નથી; એમ કહેવામાં હરકત નથી. આનું કારણ શરૂઆતમાં કહ્યા પ્રમાણે વીરશૈવ ગુરૂવર્ગ એ વીરશૈવ ભક્તવર્ગના કુટુંબનો જ એક અવયવ છે, અને તે તેમ હોઈ, ફરીથી અલિપ્ત અને સ્વતંત્ર છે તેજ છે. હવે કોઈપણ માનવી મંસ્થા તદ્દન નિર્દોષી નથી. એ દષ્ટિએ જોતાં માહેશ્વર ગુરૂવર્ગમાં દોષ નથી, તેમ નથી. પણ ઉપરનું વિવેચન તુલનાત્મક દષ્ટિએ કરેલું છે અને તે અમારા અનુભવ પ્રમાણે અગાધિત છે.

ધાર્મિક સમતા.

વીરશૈવ સમાજની હજી એક વિશેષતા એ ધાર્મિક સમતા

છે. લિંગી તેટલા સર્વ સમાન આજ વીરશૈવોની ભાવના હોય
 છે. જાતિભેદ અને લિંગભેદ તો શું પણ માનવ માનવેતર
 એવો ભેદ પણ માનવામાં આવતો નથી; એનો અર્થ સમગ્રો-
 લોકો વીરશૈવોને અપેક્ષિત છે અથવા તે અવ્યવહાર્ય છે એમ
 પણ નથી. કારણ લિંગાયતો જેટલા બીજા કોઈપણ જાતિનિષ્ઠ
 અને શુચિર્ભૂત નથી એમ પણ કહી શકાય. તો પણ લિંગાયત
 ધાર્મિક દૃષ્ટિએ જાતિભેદ, લિંગભેદ વિગેરે ભેદ માનતા નથી,
 એમાં તો શંકાજ નહિ. જેટલા સંસ્કાર પુરૂષોને થાય છે,
 તેટલાજ સ્ત્રીઓને થાય છે. યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોની જેમ સ્ત્રીઓને
 વીરશવ સંસ્કૃતિએ હલકી લેખી નથી, અથવા દિગંબર જેનો
 પ્રમાણે તેઓને મોક્ષને અનધિકારી માની નથી. ધાર્મિક
 દૃષ્ટિએ સ્ત્રીઓને સમાન દરજ્જે હોવાથી, વ્યવહારમાં બીજા
 કોઈપણ સ્ત્રી કરતાં લિંગાયત સ્ત્રી વિશેષ મુઘરેલી દેખાય
 છે. કલાકોશલ્ય, કાવ્યલેખન, અને બીજા સર્વ વ્યવહારમાં
 લિંગાયત સ્ત્રીઓ પુરૂષો જેટલી જ ચમકેલી દેખાય છે. એનું
 કારણ લિંગાયતોની લિંગભેદાતીત ધાર્મિક સમતા છે. લિંગ-
 યત સમાજ જાતિભેદાતીત છે. તોપણ રોટીમેટી વ્યવહારના
 બંધનોને પણ માને છે. આ પ્રમાણે વર્ણાશ્રમ ધર્મનું સાફ
 તેટલુંજ લિંગાયત સમાજમાં હોવાથી, લિંગાયત સમાજમાં
 જાતિભેદ હોઈ, જાતનો અંદર અંદરનો વાદ નથી. કારણ કોઈપણ
 જાતને બીજા કોઈપણ જાત કરતાં ઉચ્ચ માનવામાં આવી નથી.
 ઉચ્ચનિચની કલ્પનાથી યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોમાં જાતજાતમાં અદેખાઈ
 ઉત્પન્ન થઈ છે. વીરશૈવોમાં આ ઉચ્ચનિચ ભાવનાજ નથી.
 ગુરૂવર્ગ, લિંગાયતના કોઈપણ જાતના માણસને ત્યાં શિવપ્રસાદ

લેવા લાય છે. એકંદરે જાતિભેદ એ આકારશુદ્ધિ અને રોગશુદ્ધિ માટે જ માનવામાં આવે છે. ઉચ્ચનીચના ભાવનાને લઇને નહિ.

યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકો પ્રમાણે વીરશૈવોમાં સ્વતંત્ર જન્મજાત ગુરુવર્ગની હોવા છતાં ગુરુવર્ગની ભક્તવર્ગ સ્પર્ધા કરતા નથી, અથવા તો તેનો દ્વેષ કરતા નથી. એ બાબત પ્રાક્ષણ પ્રાક્ષણેતરના વાદના સમયમાં તો વિશેષ ધ્યાનમાં લેવા જેવી છે. યજ્ઞમાર્ગી પ્રાક્ષણોમાં જેમ જન્મજાત હોય છે તેમ માહેશ્વર વર્ગ ધણે ભાગે જન્મધીજ માનવામાં આવે છે. તોપણ કોઇ પ્રાક્ષણેતર પ્રાક્ષણ જેમ ઘઇ શકતો નથી, તેમ કોઇપણ ભક્ત માહેશ્વર ઘઇ શકતો નથી તેવું નથી. યજ્ઞમાર્ગી પ્રાક્ષણોએ જે પ્રમાણે સર્વ ગુણોનો અને નિતિનો જાણે પોતાનોજ હક્ક છે એમ સમજી પ્રાક્ષણેતરમાંના ધાર્મિક અને નૈતિક શ્રેષ્ઠ પાયરીએ પહોંચેલા વ્યક્તિઓનો ઘણા પ્રાચીન સમયથી છળ કર્યો તે પ્રમાણે વીરશૈવ ગુરુવર્ગે કયું નથી; વારતે જ ધર્મગુરુનો દ્વેષ વીરશૈવોને થયો નથી. સંસ્કૃતિ રક્ષણ અને પ્રસારનું કામ અમારું છે, અને તે સંસ્કૃતિનો સર્વ હક્ક અમને કંઈ દીધો નથી એ જાણીને ભક્ત વર્ગમાંના શ્રેષ્ઠ લોકોની મર્યાદા ગુરુવર્ગે રાખી. યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોમાં જેટલા સંત મહાત્મા થઇ ગયા તે સર્વેનો છળ પ્રાક્ષણોએ કર્યો. પણ વીરશૈવ મહાનુભાવોનો છળ માહેશ્વરોએ કર્યો નથી. વીરશૈવ ગુરુઓની ધાર્મિક સમભવનાનું જ આ પરિણામ છે.

પંચ સૂતક.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે વીરશૈવ જેટલા શૂચિર્ભૂત કદાચ કોઇપણ ૪ વી સંસ્કૃતિ

ન હોય તોપણ પંચસૂતક વીરશૈવ સમાજને માન્ય નથી. સુવા-
 વડની વખતે અને ત્યાર પછી જે એકાંતવાસ અને સ્વચ્છતાની જરૂર
 છે, તે લિંગાયતોમાં દક્ષતાપૂર્વક રાખવામા આવે છે. પણ વૃધીસૂતક
 એટલે અસ્પૃશ્યતા માનવામા આવતી નથી. ખીજો રજસ્વળા દોષ એ
 પણ શિવપૂજા વિગેરે ધર્મકાર્યોમાં માનવામાં આવતો નથી.
 લૌકિક વ્યવહારમાં કોઈ રજસ્વળા દોષ પાળે છે, તો કોઈ પાળતી
 નથી. પણ આરોગ્ય શાસ્ત્રના દષ્ટિએ જોતા તે પાળવાની ઘણી
 જરૂર છે, એમ અમે માનીએ છીએ. રજસ્વળાએ ચાર દિવસની
 હાલની રજા લેવી એ તેણીને આરોગ્યના અને સમાજ સ્વાસ્થ્યના
 દષ્ટિએ જરૂરીનું છે. ધર્મકાર્યો કરવામાં રજસ્વળા સ્ત્રીને લિંગાંગી
 ધર્મશાસ્ત્રે પ્રતિબંધ કર્યો નથી. પ્રાચીન કાળમાં યજ્ઞમાર્ગી
 વૈદિક સ્ત્રીઓ પણ ધર્મકાર્યોમા રજસ્વળા દોષ પાળતી ન હતી;
 એમ ઘણા દિવસ ચાલનારા યજ્ઞોના વર્ણનો પરથી દેખાય છે.
 પણ હાલમાં સ્ત્રીઓને ધર્મકાર્યોનો અધિકારજ યજ્ઞમાર્ગી માનતા
 નહિ હોવાથી સ્ત્રીઓને રજસ્વળા દોષ સમયે ધર્મકાર્ય નિષિદ્ધ
 કરાવવામાં આવ્યું છે. ત્રીજો દોષ ઉચ્છિષ્ટનો માનવામાં
 આવતો નથી. પણ તે શિવ અને ગુરૂપ્રસાદ પુરતોજ સમજવો.
 ગમે તેનું ઉચ્છિષ્ટ ગમે તેણે ખાવું એ આરોગ્ય દષ્ટિએ અહિ-
 તકારક છે. અને કોઈપણ ધર્મ તેને મનાઈ કર્યા વગર રહે નહિ.
 એથો અંકલ દોષ એટલે અસ્પૃશ્યતા. સામુદાયિક અસ્પૃશ્યતાને
 વીરશૈવ સંસ્કૃતિમાં સ્થાન નથી. અસ્પૃશ્યને અડચાથી સ્નાન કર-
 વાની જરૂરી લિંગાયતોને નથી. કારણ લિંગધારી સદા શુદ્ધ હોય
 છે. ધંધાપરથી લિંગાયતોમાં પણ અસ્પૃશ્યતા હોઈ શકે, પણ
 નીચતા દેખાડનારી અસ્પૃશ્યતાને વીરશૈવ સમાજમાં સ્થાન નથી.

કારણ કોઈ પણ લિંગધારી હલકો અથવા નીચ નથી; માટે કાયમ વાસ્તે અસ્પૃશ્ય કોઈ નથી. આરોગ્ય રક્ષણ સારૂ માનવામાં આવતી અસ્પૃશ્યતા જરૂરીની છે, તે વાસ્તે વાદ નથી. પાંચમો સૂતક દોષ એ પણ લિંગાયત પાળતા નથી. શબની બાળતમાં આરોગ્ય દૃષ્ટિએ જે કંઈ અસ્પૃશ્યતા પાળવી જરૂરીની છે, તે તો સમાજ જ્ઞાનપૂર્વક પાળે છે. પણ વીરશૈવ સમાજ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકો અને પારસીઓમાં જેવી રીતે અસ્પૃશ્યતા પાળવાનો રીવાજ છે તેમ પાળતા નથી. મૃત્યુ પામેલા માણસનો આત્મા દત્ત દિવસ મૃત્યુ લોકમાં પોતાના માણસોમાં ફરે છે, તેવા અનેક કારણોથી સૂતક પાળવાના કારણને પુષ્ટિ દેવામાં આવે છે. અને સ્વપણના નજીક ફર પશુના સંબંધ પ્રમાણે સૂતક પણ ઓછુંવતું પાળવાનો નિયમ ધર્મ ગ્રંથમાં પ્રસિદ્ધ છે. પણ વીરશૈવોમાં ઉપર પ્રમાણે માન્યતા ન હોવાથી સૂતક પાળવાની તેમને જરૂરીઆત જણાતી નથી. તેથીજ પંચસૂતક પાળવામાં આવતું નથી. માટે અન્ય હિંદુઓ લિંગાયતોનો ઉપહાસ કરે છે. પણ તે સૂતકો પાળવા કેવા નિર્ધાર અને મુખપણાતું કૃત્ય છે, એ ઉપતા વિવેચન પરથી કોઈના પણ ધ્યાનમાં આવશે. વૃધી અને સૂતક પાળવું એ તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ કેવું નિર્ધાર છે, તે ઉપર બતાવ્યું છે. વ્યવહારમાં યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોમાં પણ ઘણા ઘોડા લોક તે હાલમાં પાળે છે. રજસ્વળાદોષ ધર્મકાર્યોની આટો આવતો નથી, પણ તે કેવળ વૈયક્તિક અને સામાજિક આરોગ્ય રક્ષણ સારૂ પાળવાનો છે. ઉચ્છિદ્ર દોષ પણ સ્વચ્છતા ખાતર પાળવાનો છે. કોઈપણ વ્યક્તિનો અથવા જાતનો વિનાકારણ સ્પર્શ દોષ માનવો એ

કેટલું અપમાનકારક અને ભૂલભરેલું છે, તે હાલમાં સર્વ હિંદુઓના ધ્યાનમાં આવવા લાગ્યું છે. એકંદરે વીરશૈવોમાં પંચસૂતકદોષ ખાળવામાં આવતા નથી તે યથાર્થ છે.

અંત્યેષ્ટિ પદ્ધતિની વિશેષતા.

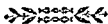
એવટે લિંગાયતોની સ્મશાન યાત્રા વિષે થોડું વિવેચન કરી, આ પ્રકરણ પુરું કરીએ. આખી દુનિયામાં બે સમાજ છે કે જેમનામાં અંત્યેષ્ટિની વિચિત્ર પદ્ધતિ છે. તે બે સમાજ એટલે થોડા હિંદુ અને પારસી છે. કેટલાક હિંદુ શબને ખાળે છે અને પારસીઓ શબને ગીધ પાસે ખવરાવે છે. દુનિયામાં બીજા સર્વ લોક શબને પૂરે છે. શબને એકાદ તૈયાર કરેલા કુવામાં મૂકી ગીધ પાસે શબને ખવરાવવું તે પારસીઓની અલ્પ સંખ્યાને લકડે વગર હરકતે થાય છે. નહિંતર આ પદ્ધત સમાજને ઘણી અપાયકારક થઈ હોત. ખાળવાની પદ્ધત કેટલા ખર્ચની અને ત્રાસદાયક છે તેનો હિંદુઓને અનુભવ છે. એ પદ્ધત આરોગ્ય દૃષ્ટિએ જોતાં ઘણી સારી છે એમ કહેવામાં આવે છે. પુરવાની ક્રિયા જો વ્યવસ્થિત રીતે કરવામાં આવે તો આરોગ્યને કયાં વાંધો આવે છે ? પુરવાની પદ્ધત સર્વ દૃષ્ટિએ જોતાં હિતકારક અને સગવડવાળી છે. વાસ્તેજ તે દુનિયામાં મોટા પ્રમાણમાં રદ છે. શબનો નિકાલ કરવાની બાબતનો વિચાર થયો; ૧... સ્મશાનયાત્રા સંબંધી વિચાર કરવાનો બાકી છે. હિંદુની સ્મશાનયાત્રા કેટલી ખરાબ અને અગવડ ભરેલી છે, એ દેખીતું છે. પુરવાવાળા અને દહન કરવાળા એવા બંને

યજ્ઞમાર્ગી હિંદુઓની સ્મશાન યાત્રા રોમાચકારી હોય છે. પણ લિંગાયતોની સ્મશાનયાત્રા સોજવલ રોય છે. ખ્રિસ્તિ અને મુસલમાનની સ્મશાનયાત્રા આકર્ષક હોય છે, પણ તેમનામાં મધ્યતન દર્શન થતું નથી લિંગાયતોની સ્મશાન યાત્રાની પદ્ધતિમાં બીજા હિંદુઓના હોય નથી, અને ખ્રિસ્તિ તથા મુસલમાની પદ્ધતિના ગુણ છે, અને તે શિવાય ઉપદ્રો ગુણ વિશેષ છે. લિંગાયતોની સ્મશાનયાત્રા એક શુભ સરઘસ જેવી દેખાય છે એ બાબત તેમના તત્ત્વજ્ઞાનને અનુસરીને છે લિંગાયત વ્યક્તિએ દેહ છોડ્યો, તે તે મુક્ત થાય છે, એવી કલ્પના હોવાને લીધે મુક્તાત્માના રહેલા દેહની માગલિક રીતે વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે તે શબની પૂજા કરવામાં આવે છે એકલા થએલા સર્વને પ્રમાદ દેવામાં આવે છે મૃત થયાથી શોક કરવામાં આવતો નથી અને ઘણા ઉદ્ઘાસથી અને પવિત્ર લાવનાથી સ્મશાનયાત્રા કાઢવામાં આવે છે યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકો પ્રમાણે તેમાં અપવિત્રતાની અને ખેદની લાવના બિવકુલ હોતી નથી. તેજ પ્રમાણે જે વિધિ કરવામાં આવે છે, તે મૃતાત્મા સારૂ નહોતું લૌકિક સારૂ હોય છે માટે જ પિંડદાન, શ્રાદ્ધ વિગેરે ક્રિયાઓને વીરથેવોમાં સ્થાન નથી પિતરોના યાદ દાસ્તી માટે દાન ધર્મ વિગેરે કરવાને કંઈ હરકત નથી મધ્યતને કેલાસ મળે તેવા હેતુથી તેના ગળામાં જ ગમના હાથે ચિટ્ટી બાંધવામાં આવે છે, એવી ખોટી હકીકત શ્રી કૃષ્ણે એમના “સગુણોપાસના અથવા મૂર્તિપૂજા” નામના પુસ્તકમાં છાપી છે, તે તદ્દન ભૂલભરેલી છે મુસલમાનની જેમ લિંગાયતો શબની પાસે જમે છે, એમ પણ ચેષ્ટા કરવામાં આવે છે પણ આમ

લોકો ગમે તેટલી નિંદા, કરે તોપણ લિંગાયતોની સર્વોત્કૃષ્ટ સ્મશાનયાત્રા પદ્ધતિની કિંમત કંઈ ઓછી થાય તેમ નથી. તેની પાછળ જે તત્ત્વજ્ઞાન છે, તેથી તે તો વધારે પ્રસંશનીય છે. સ્મશાનયાત્રાની બાબતમાં સ્ત્રીપુરુષ નાનામોટા વિગેરે કંઈ ભેદ રાખવામાં આવતો નથી. એકંદરે વીરશૈવોની સ્મશાનયાત્રા વિશેષ અર્થબોધક અને આલ્હાદકારક છે.

વીરશૈવોના ૩૬ ધર્માચારોપરથી લિંગાયત સંસ્કૃતિ વધારે પ્રકાશિત કરવાનો પ્રયત્ન આ પ્રકરણમાં કરવામાં આવ્યો છે. તત્ત્વજ્ઞાનના પાયા પર મંડીત થયેલી ૩૬ અને ધર્માચાર પરથી મૂળ તત્ત્વજ્ઞાનનો ખુલાસો વિશેષ થાય છે, એમ ઉપલા વિવેચન પરથી વાચકોના ધ્યાનમાં આવશે જ. આવતા પ્રકરણમાં વીરશૈવ સંસ્કૃતિનું અન્ય સંસ્કૃતિપર શું પરિણામ થયું છે, તેનો વિચાર કરીશું.

વીરશૈવોની પરમતીયો પર છાપ

વીરશૈવ સંસ્કૃતિ ઘણી પ્રાચીન હોઈ, ભરતખંડમાં તો પ્રસરેલી હતીજ; પણ તે શિવાય તેનો પ્રચાર પરદેશમાં પણ થયો હતો. એ બાબત ગયા પ્રકરણમાં જણાવી છે. પરદેશીઓના આગમનથી અને ઘણે ભાગે વીરશૈવ સંસ્કૃતિની ટેટલીક બાબતો જુદી રીતે સ્વિકારવાથી, હુદૈવે વીરશૈવ સંસ્કૃતિની પ્રાચીન કાળની અદ્વિતીય વ્યાપકતા હાલમાં રહી નથી. તોપણ જુદા રૂપમાં ભલે હોયને પણ બીજાઓને વીરશૈવ સંસ્કૃતિની અનેક બાબતો લેવી પડી, તેજ તે સંસ્કૃતિની શ્રેષ્ઠતા સિદ્ધ કરવાને ધણું છે. મૂળની શુદ્ધ બાબતોને જુદું રૂપ પ્રાપ્ત થયું હોય તો તેનો દોષ તે સંસ્કૃતિને ન હોઈ, તેનો સ્વિકાર કરનાર લોકોને છે. તેથી વીરશૈવ સંસ્કૃતિનું વિપરીત પરીણામ બીજી સંસ્કૃતિ પર થયું હોય તો તે બદલ વીરશૈવોને ગૌણતા માનવાનું બિલકુલ કારણ નથી. અમારી સંસ્કૃતિની છાપ બીજાઓ પર પડી છે, તેજ બાબત અભિમાનારૂપદ છે.

વેદ પૂર્વેની સંસ્કૃતિ

નિર્ઞંથ અને લિંગાંગી આ બે સંસ્કૃતિ ભરતખંડમાં યજ્ઞ-માર્ગીઓના આગમનની પહેલાથી જ હતી, એ બાબત

પુરાવા સહીત સિદ્ધ થઈ છે. આર્યોના આગમનના પહેલાંને ઇતિહાસ જોઈએ તેટલો ન હોવાથી ઉપલી સંસ્કૃતિ સાથે જીજ્ઞાસંસ્કૃતિઓ હતી કે કેમ તે કહેવું અશક્ય છે. પણ જેથી નિર્ણય અને લિંગાંગી એ જ સંસ્કૃતિઓ હતી છે, અને તેથી તે વખતે પણ તેમના જ તેટલા નામો પરદેશી આર્યોને લખી રાખવાની ઇચ્છા થઈ; તેથી આ જ સંસ્કૃતિઓ તે વખતની જીજ્ઞાસંસ્કૃતિઓ કરતાં વધારે પ્રભાવવાળી હતી, એજ નક્કી થાય છે. જીજ્ઞાસંસ્કૃતિઓ વિષે કેટલાક ઉદ્ભવો વેદગ્રંથમાં છે. પણ તેમની માહિતી હાલમાં કંઈ મળવી અશક્ય છે. તે શિવાય તે સંસ્કૃતિઓ વિષે વેદોમાં જોટલી નિંદા કરવામાં આવી છે, તેટલા તિરસ્કારપૂર્વક ઉદ્ભવો ઉપલી બંને સંસ્કૃતિઓ વિષે કરવામાં આવ્યા નથી. તોપણ નિર્ણય સંસ્કૃતિ વિષે વેરલાવ માત્ર સ્પષ્ટ નજરે પડે છે. પણ યજ્ઞમાર્ગી આર્યોએ ઉપલી સંસ્કૃતિને વેરી લેખી, અને જીજ્ઞાસંસ્કૃતિની નિર્ભૂતસના કરી, તેથી કંઈ તે ત્યાજ્ય નથી. તેમના ગુણો પરથી તેમની કિંમત અંકાય છે. તેની કિંમત આંકવામાં આજે વેદપૂર્વેની સંસ્કૃતિઓ રૂઢ નથી એજ દુઃખદાયક છે. પણ નિર્ણય અને લિંગાંગી સંસ્કૃતિ પ્રચારમાં છે તેજ સમાધાનની વાત છે. તેથીજ યજ્ઞમાર્ગી આર્ય સંસ્કૃતિની કિંમત આપણે તુલનાત્મક દ્રષ્ટિએ કરી શકીએ છીએ. વેદપૂર્વેના કાલમાં અનેક સંસ્કૃતિઓ પર વીરશૈવોની કેવી રીતે છાપ પડી, તે ઉપર દર્શાવેલા કારણોને લઈને સિદ્ધ કરવું અશક્ય છે. પણ એક નિર્ણય સંસ્કૃતિના પુરતુંજ કંઈક જોલી શકાશે.

વીરશૈવોની જૈનો પર છાપ

વેદ પૂર્વેના કાલમાં જૈન અને વીરશૈવ વર્ણ વ્યવસ્થા માનતા હતા કે નહિ તે કહેવું કઠણ છે. પણ એટલું તો સ્પષ્ટ છે કે ધાર્મિક દ્રષ્ટિએ આ બંને સંસ્કૃતિએ બે વર્ગના માન્યા અને તે એટલે સાધુ અને ગૃહસ્થ. વીરશૈવોમાં જેમ માહેશ્વર અને ભક્ત એમ બે વર્ગ છે, તેમ જૈનોમાં મુનિ અને શ્રાવક એટલા જ બે વર્ગ છે. જૈન દ્રષ્ટિએ નિર્ગંધ મુનિઓને જગતના વ્યવહારમાં કંઈ સ્થાન નથી. અને એવા જ તેમના કડક વ્રતાચરણો છે. પણ યજ્ઞમાર્ગી વંદિકોના સહવાસથી જ્યારે શ્રાવક બગડવા લાગ્યા ત્યારે તે વખતના જૈન મુનિઓને પણ ધર્મ રક્ષણાર્થ દિગંબરતા છોડી અથવા રાખી સમાજમાં આવવાની ઈચ્છા થઈ, અને જૈન સમાજે પણ સાધુ મસ્થાનું મહત્વ ઓળખ્યું. આપણા સમાજમાં પુષ્કળ, સ્વામી મહાત્મા નિર્માણ થયે સંસ્કૃતિનું રક્ષણ થતું નથી ત્યાગી મહાત્માનું વજન સમાજ પર પડે અને તેમનો સમાજ સાથે નિત્ય સંબંધ આવે, એવી વ્યવસ્થા થાય તોજ સંસ્કૃતિનું રક્ષણ થઈ શકે એ બાબત વીરશૈવોના પૂર્વજોએ જોટલા પ્રમાણમાં બાળી તેટલી બીજા કોઈએ પણ બાળી નથી, એમ વીરશૈવ ગુરૂ સસ્ત્રા પરથી કહેવું પડે છે. પ્રસંગાનુસાર આ સિદ્ધાંતનું મહત્વ સર્વસંગ પરીત્યાગી નિર્ગંધોને પણ ઓળખવું પડ્યું, અને તેથી જ હાલમાં જૈનોના દિગંબર સાધુ સમાજમાં ફરતા નજરે પડે છે. શ્વેતાંબર સાધુ સમાજમાં રહીને જ નૈતિક છાપ પાડે છે. અને સ્થાનકવાસી સાધુઓની તો દેવ પ્રભાણે પૂજા થાય છે જૈનોએ મઠ સંસ્થાનો

સ્વિકાર કર્યો નહિ એટલે જ તેમને હાનિ થઈ. તોપણ સાધુ સંસ્થાનું મહત્વ વીરશૈવોના સહવાસથી ઓળખી પ્રાચીન જૈન સમાજે તેને સમાજમાં સ્થાન આપ્યું. તેથી અદ્ય સંખ્યાંક લેકેને હોય પણ જનસંતાન આજ હયાત છે, એ બુલ્બું ન જોઈએ. ધાર્મિક તત્ત્વોમાં ઘણુંજ સરખાપણું હોવાથી નિર્ગ્રંથ અને લિંગાંગી સંસ્કૃતિની અરસપરસ છાપ પડી ઘણી જ લેવડ દેવડ થઈ છે. અને અનુયાયીઓની અદલાબદલી અનેક વખતે થઈ છે. પણ પ્રત્યેક પ્રસંગે લિંગાંગી મત જ વધારે પ્રભાવશાળી થઈ જનાનુયાયીઓ પર છાપ પાડેલી છે. એ બાબત પ્રાચીન ઇતિહાસનું અવલોકન કરનારને સહજ નજરે પડે તેમ છે. એકંદરે જૈન અને વીરશૈવ સંસ્કૃતિનો ઘણા પ્રાચીન સમયથી ગાઢો સંબંધ હોઈ અનેક બાબતોમાં વીરશૈવોની જૈનો પર છાપ પડેલી છે અને તેમાં “ સાધુ સંસ્થાનું સમાજમાં સ્થાન ” એ બાબત મુખ્ય છે.

ધર્મ પ્રસારકે ગુરૂ વર્ગ

હવે યજ્ઞમાર્ગી આર્યો પર વીરશૈવોની કેવી છાપ પડી છે તે જોઈએ. યજ્ઞમાર્ગી આર્યો ભરતખંડમાં આવ્યા પછી આ દેશના લોકો સાથે ટક્કર દેતા કાલે તે માટે શ્રમ વિભાગના તત્ત્વો પર તેમણે પોતામાં ત્રણ વર્ગ પાડ્યા. એકનું કામ ગોપાલન, બીજાનું જાતરક્ષણ અને લૂટ, અને ત્રીજાનું કામ જાતમાં શિસ્ત રક્ષણ અને શુભચિંતન, એવી કાર્યોની વહેંચણી કરવામાં આવી. ઉત્તર દ્રુવમાંથી આવેલા લોકોને કાર્ય માંસ ખાવું અને આમડું ઓઢવા શિવાય બીજું કંઈપણ ખબર ન હતી.

પણ આ પવિત્ર ભૂમિમાં આવ્યા પછી અહીંઆના શુદ્ધ સંસ્કાર તેમના પર થવા લાગ્યા. ખેતી અને વણકરના ધંધા તેમને એકદમ આવડે તેમ ન હતા. પણ ગોરક્ષણતું કામ સહેલાઈથી કરી શક્યા. શિકાર, લૂટી લાવેલું ધાન્ય, અને ગોરસ એજ ભરતખંડમાં આવ્યા પછી આર્યોના આહાર થયો. વેદગ્રંથમાં “ આ દેશના લોકોના ગોધનનો અને સંતતિનો નાશ થઈ આર્યોના ગોધનનો અને સંતતિની વૃદ્ધિ થવા દો. ” એવા અર્થની જે અનેક પ્રાર્થનાઓ છે તે પરથી સ્પષ્ટ દેખાય છે કે એ લોકો એવો કોઈપણ વ્યતનો ઉત્પાદક ધંધો કરતા ન હતા. પણ કેટલાક આર્યો પર ભારતીય સંસ્કૃતિની છાપ પડી જેથી તેમને ઉત્પાદક ધંધાની લાગણી ઉત્પન્ન થઈ અને તેઓ ખેતી કરવા લાગ્યા. પણ તેવા આર્યોને ત્રાસ દેવો, આ દેશના લોકો કરતાં ખીજ આર્યોને સહેલું હતું. એ ત્રાસથી કંટાળી તેવા આર્યો ઇરાનમાં ગયા અને તેજ પારસી છે. તેમનામાં હજી પણ ખેતી ઘણી પવિત્ર માની છે. ચરમાગીં હિંદુ પ્રમાણે તે પણ યજ્ઞોપાસક છે. પણ ખંન્નેમાં હાલમાં ઘણાજ ફેરફાર થયો છે. પારસીઓના જે દેવ તે ચરમાગીં હિંદુઓના દાનવ, હિંદુઓના જે અસૂર તે પારસીઓના સૂર; આમ ભેદ પડવાનું કારણ, શરૂઆતમાં થયેલો છળ અને તેને લીધે થયેલી ક્રાંતિકૂટ છે. આર્યોમાંથી આ એક મોટી સખ્યા ભરતખંડમાંથી ઇરાનમાં ગઈ. પછી અહીં આ રહેલા આર્યોને ઉપજીવિકા કરવી બહુ મુશ્કેલ થઈ. તેથી આદેશના ઘણાજ લોકો સાથે મિત્રાચારી કરી અને તેથીજ તેઓ ટકી શક્યા. પહેલાં આર્યોમાં ત્રણ વર્ણજ હતા. પણ ઉપરની એકીથી ચાતુર્વર્ણ્ય નિર્માણ થયો. આગળ ઉપર આ

દેશના લોકો સાથે જ્યારે આર્યો ઘણાજ સમરસ થયા ત્યારે તેમને તત્ત્વજ્ઞાન અને ધર્મની પણ સમજણ પડી. અને પહેલાંની તેમની પ્રાર્થના અથવા ચાચનાને તાત્ત્વિક રૂપ પામ્યું. નૈસર્ગિક દેવતા નિર્માણ થયા. અને પછી, અહિંસા, નિતિનિયમ, બ્રહ્મમાયા, જેવું તત્ત્વજ્ઞાન પણ જાણી શક્યા. આ પ્રમાણે હિંગાંગી અને નિર્ગૂણ તત્ત્વજ્ઞાનના સહવાસને લઈને આર્ય જેવા તદ્દન જંગલી તે ખરેખર આર્ય એટલે શ્રેષ્ઠ થયા. તત્ત્વજ્ઞાન, રીતરીવાજ, અને ઉપજીવિકાના ધંધા વિગેરે આર્ય લોકોએ જૈન અને વીરશૈવ સંસ્કૃતિ પાસેથી લીધા. તેઓએ તેમના વ્યવહારીક સાહિત્યને ધર્મશ્રંથ બનાવ્યા; અને કેવળ શ્રમ વિલાગ સારૂ નિર્માણ કરેલા લેહને વર્ણવ્યવસ્થાનું રૂપદીધું. બ્રાહ્મણ વર્ગને ધર્મગુરુનું જે સ્થાન દેવામાં આવ્યું છે, તે પણ વીરશૈવોના ધર્મગુરુની કલ્પનાપરથીજ દેવામાં આવ્યું છે. વીરશૈવોના ગુરુવર્ગની છાપ જૈનોપર પડ્યાથી તેમના સાધુ સમાજમાં ફરવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ પણ સ્થાનકવાસી લોકોમાં જીન મૂર્તિને અવેજે ગુરુની જ પૂજા કરવામાં આવે છે, તે ઉપર બતાવ્યું છે. યજ્ઞમાર્ગી આર્યોપર પણ વીરશૈવ ગુરુસંસ્થાની છાપ પડેથી બ્રાહ્મણ વર્ણ ગુરુ વર્ગ કેમ બન્યો તે ઉપર સિદ્ધ કર્યું છે. પણ વીરશૈવ પદ્ધત સંપૂર્ણ રીતે ન સ્વિકાર્યાથી યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોની બ્રાહ્મણોના ણંડને લઈને કેવી હાનિ થાય છે અને તેથી બ્રાહ્મણોતર કેવા અસંતુષ્ટ થયા છે, તે ગયા પ્રકરણમાં જણાવ્યું છે. વીરશૈવ ગુરુવર્ગની માફક યજ્ઞમાર્ગી બ્રાહ્મણો પણ ધર્મ પ્રસારનું કામ કરે છે. એથી આર્ય સંસ્કૃતિને કંઈ ઘોડા ઘણા ફાયદો થયો નથી. હાલમાં હિંદુઓમાં જે અનેક પંથો છે તેમાંના નાનક પંથી, કબીર પંથી, ગોરખપંથી, અને

હાદુપંથી વિગેરે અનેક પંથોમાં ગુરૂવર્ગનું મહત્વ માહેશ્વર ગુરૂવર્ગ જેટલું જ માનવામાં આવે છે. તે પદ્ધતિનો ફાયદો તે પંથને પૂર્ણ મળે છે. એ કોઈને સહજ જણાઈ આવશે.

મઠસંસ્થા અને ધર્મસત્તા.

પંચાચાર્ય અને પાંચપીઠો અને ગામો ગામના અસંખ્ય મઠો અને મઠપતિઓ વીરશૈવોમાં ઘણા પ્રાચીન સમયથી છે. યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોમાં આ સંસ્થા પહેલાં ન હતી. જૈનોમાં પણ ન હતી. અને તેથી બૌદ્ધોએ તે થોડી ઘણી ઉપાડી અને ત્યારબાદ શંકરાચાર્યે પર ધર્મ સાથે - ટક્કર દેવા અને યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક સંસ્કૃતિના રક્ષણ સારૂ મઠ પદ્ધતિ સ્વિકારી. ત્યાર પછી રામાનુજાચાર્યે, વલ્લભાચાર્યે, મધ્વાચાર્યે અને બીજા અનેક ધર્મ મુધારકોએ તે પદ્ધતિ સ્વીકારી. નાનક, રામાનંદ, ચૈતન્ય, કબીર વિગેરે સાધુસંતોએ પોતપોતાના મઠો સ્થાપન કર્યાં. મઠથી પંથને કેવી મજબૂતી મળે છે તે વીરશૈવેતરોને પણ સારૂ માલુમ થયું છે. પણ વીરશૈવ મઠોમાંથી સર્વ સફળતા નાશ થવા લાગ્યા છે, એ ખેદની વાત છે. તો પણ હજી પ્રભાવશાળી છે અને આઘ માર્ગદર્શક તરીકે આવી અવનત સ્થિતિમાં પણ બીજા ધર્મોને અનુકરણીય છે. મુસલમાનની ખિલાફત અને ક્રિશ્ચનની પોપશાહી એ પણ આવી સંસ્થા છે. એ બંને દ્વારપણ કારણોને લઈને સ્થાપન થયેલી હશે; પણ હિંદુસ્થાનની જુદી જુદી ધર્મસત્તા અને તેમના મઠ એ વીરશૈવોની તેમના પર પડેલા પ્રભાવનું દર્શક છે. પોપશાહી માહેશ્વર પીઠને ઘણી જ મળતી છે. પણ

ખિલાફતની બાબત તદ્દન જુદી છે. હિંદુ મઠસંસ્થા અને
 ચોપસંસ્થા કરતાં વીરશૈવ મઠ અને પીઠસંસ્થાની પદ્ધતિ
 ઘણે ઠેકાણે ભિન્ન છે. હિંદુના જુદા જુદા પંથોના પીઠો
 અને મઠો એકમેવ હોય છે. અને ધર્માધિકારી ગૃહસ્થ અને
 શિષ્યો પાસેથી જ કામો કરાવી લે છે. પણ માહેશ્વર પીઠો
 અને મઠસંસ્થાઓ પોતા પુરતાં સ્વયંપૂર્ણ હોય છે. પાંચ-
 પીઠોના હાથ નિચે સર્વ મઠો છે. પણ બધા મઠો પોતાના
 મઠ પુરતા મુખત્યાર છે, તેઓ મઠપતિ હોઈ, ધર્મ શુરની સત્તા
 તેમના હાથમાં છે. પાંચપીઠોના આચાર્ય સમાન હક્કના
 વારસ છે. આ પ્રમાણે વીરશૈવોમાં અનેક પીઠો અને મઠો
 છે. તોપણ તેમાં અદ્વૈત છે. સમતા છે અને એજ
 વિશેષતા છે.

ધ્યેયપૂજનો પ્રચાર.

મનુષ્યમાત્રને ધ્યેય કંઈ હોય છે. કારણે ધ્યેયપૂજન એ જીવા-
 ત્માનો સ્વભાવ છે. ધાર્મિક આચારોમાં માનવ સમૂહની ભાવના
 વ્યક્ત થતી હોવાથી ધ્યેયપૂજના ભાવનાનાં ચિન્હ તરીકે
 ઉપાસના મંદિરો અને વિવિધ ઉપાસના પદ્ધતિને પણ ધર્માચારમાં
 સ્થાન મળ્યું છે. યજ્ઞયાગ, પ્રાર્થના, અને મંત્રજપ એ ત્રણ
 ઉપાસના યજ્ઞમાર્ગી આર્યોમાં હતી. એ ત્રણે રીતથી ધ્યેયપૂજનું
 સમાધાન કરતા હતા. પણ તેના કરતાં વધારે પરિણામકારક
 એવી પદ્ધતિ પ્રથમ વીરશૈવોએ જ યજ્ઞમાર્ગી આર્યોને
 શિખવી. તેજ પદ્ધતિ લિંગપૂજન છે. પ્રતિમા પૂજનની
 પદ્ધતિ આર્યોમાં ન હતી, એ સર્વેને માન્ય છે. વેદકાલમાં પણ

અન્ય સંસ્કૃતિના લોકોમાં પ્રતિમા પૂજનનો રીવાજ ન હતો. પિતરોને પૂરીને ત્યાં પથ્થર વિગેરે મૂકી વીરપૂજા કરવાનો રીવાજ હતો. પણ તે રીવાજને મુક્તિદાયક ધાર્મિક આચારમાં સ્થાન દેતાં આવડશે નહિ. હાલ જૈન લોકમાં જે પ્રતિમા પૂજન રૂઢ છે, તેવું પ્રાચીન નિર્ગ્રંથ લોકમાં બીલકુલ ન હતું. કદાચ હોય તો તે પણ પ્રતિકપૂજન હતું. અને તે પણ વીરશૈવોના ધરતીપર સ્વિકાર કર્યો હશે, એમ કહેવાને ઘણા જ આધાર છે. કારણ આદિનાથ તિર્થંકરનું પ્રતિક વૃષભ અથવા નંદિ. માનવામાં આબ્યું છે. બીજા ત્રેવીસ તિર્થંકરોને જુદી જુદી મૂર્તિનું રૂપ આપવામાં આબ્યું છે. 'પેણ મૂર્તિ' પૂજાને, ધ્યેયપૂજા કહેવી કે કેમ તેજ શંકા ભરેલું છે. વાસ્તે વેદની પૂર્વે અથવા વેદકાલમાં કોઈપણ સંસ્કૃતિના લોકોમાં મુક્તિદાયક ધ્યેય પૂજાનો રીવાજ લિંગાંગી સંસ્કૃતિના લોકો શિવાય બીજા કોઈ લોકોમાં ન હતો એમ કહેવાને હરકત નથી. સૂર્યજિંબ, ચંદ્રજિંબ, અથવા એવે બીજે કોઈ ઠંકાણે ધ્યાન ધરી ધ્યેયપૂજા અથવા ધ્યાન ધરનારા મહાત્મા પૂર્વે ઘણા થઈ ગયા. તેજ પ્રમાણે ધ્યેય પૂજાનું સાધન પાસે હોઈ, તેનો ઉપયોગ ન જાણનારા અસંખ્ય લોક હાલમાં પણ છે. તો પણ વેદકાલ સુધી સાર્વજનિક એવી ધ્યેયપૂજા પદ્ધતિ લિંગાંગી લોકો શિવાય બીજા કોઈ પણ સંસ્કૃતિ પાસે ન હતી એટલું જ અમારું કહેવું છે. લિંગાંગ સામરસ્ય એજ વીરશૈવોનું ધ્યેય છે. વાસ્તે ઇંદ્રલિંગનું પૂજન એજ તેની ધ્યેયપૂજા. એવી ધ્યેય પૂજા વીરશૈવ ઘણા પ્રાચીન સમયથી કરતા આવ્યા છે. એ પદ્ધતની પ્રથમ છાપ નિર્ગ્રંથ સંસ્કૃતિ પર પડી. પણ તેમની

મૂર્તિપૂજાથી દ્યેયપૂજા સાધ્ય થઈ નહિ, એ ઉપર બતાવ્યું છે. યજ્ઞમાર્ગી આર્યોએ પણ સ્વસ્તિક, ઊંકાર, સૂર્યબિંબ, ચંદ્રબિંબ આદિ પ્રતીકનીજ ઉપાસના શરૂ કરી. પણ નાના મોટા સર્વેને આ માર્ગથી દ્યેયપૂજા સાધવી અશક્ય; અને તેથી સમાધાન પણ થાય નહિ. મુસલમાનોના ચાંદમાં અને ક્રિશ્ચિયનોના ક્રોસમાં આજ દોષ છે. એટલે તેમને પણ પીર પંતે અને સૂળી પર ચઢેલી યજ્ઞની મૂર્તિ બનાવવી પડી, ત્યારેજ તેમનું સમાધાન થયું. નિર્ગુણોપાસના સર્વેને સહેલી નથી. સગુણોપાસનામાં પણ એકલા પ્રતિકથી સમાધાન થતું નથી. અને મૂર્તિનું પ્રમાણ બાહ્ય થવાથી પરમાર્થને બદલે વ્યવહારમાં વિશેષ ધ્યાન જવાનો સંભવ રહે છે. એ દષ્ટિએ ઇષ્ટલિંગ પૂજનના સારમાં સારી દ્યેયપૂજા પદ્ધતિ છે, એમ કહેવું પડે છે. તેમાં પ્રતિમાની અપૂર્ણતા નથી અને મૂર્તિઓ અનેક નથી. ઇષ્ટલિંગની જેમ સામુદાયિક દ્યેયપૂજન સાડ મહાલિંગોની સ્થાપનાઓ થવા લાગી અને આજ આદ્યમૂર્તિપૂજા છે. વીરશૈવોના સમાધિ પર લિંગસ્થાપના કરવાની પૂર્વપરંપરાથી પદ્ધત છે, અને તે યજ્ઞમાર્ગી આર્યોએ સ્વિકારી છે. જૈનો ક્રૂર બે પગલાં સ્થાપે છે. બૌદ્ધોએ સ્તૂપ ઉભા કરવાનો રીવાજ શરૂ કર્યો. પણ દ્યેયપૂજન સાડ સગુણોપાસનાનો રીવાજ પહેલાં બૌદ્ધોએ અથવા જૈનોએ શરૂ કર્યો હોવો જોઈએ. કારણ જૈન અને બૌદ્ધ ણંને ધર્મમાં ધ્યાનસ્થ મનુષ્યાકાર મૂર્તિ બેસાડવાની પદ્ધત છે. એકંદરે કેવળ શુદ્ધ દ્યેય ઉપાસનાના એક સાધન તરીકે વીરશૈવોએ પ્રથમ લિંગપૂજનનો રીવાજ શરૂ કર્યો, અને અન્ય ધર્મોએ પોતાના પૂજ્ય પુરૂષોની મનુષ્યાકાર મૂર્તિઓ કરી. સગુણોપાસના

શરૂ થઈ. હાલમાં મૂર્તિપૂજનનું ઘણું પ્રાબલ્ય હોઈ, તેમાં ખગાડ થયેથી, સગુણોપાસના અધમ ગણાવા લાગી છે. પણ નિર્ગુણોપાસના સર્વેને સહેલી નથી. એ બાબત ધ્યાનમાં લેતાં, મૂર્તિ પૂજનો દોષ ન પામેલી લિંગપૂજની સગુણોપાસનાજ સામાન્ય અને વિશેષ અધિકારવાળા મુમુક્ષુઓને અવશ્ય અનુકરણીય છે, એમાં શંકાજ નહિ. વીરશૈવોની આ ખાસ ધ્યેયપૂજ પદ્ધતિની છાપ સગુણ અને નિર્ગુણ ઉપાસકો પર થઈ છે, તે યથાર્થ છે

શ્રમભવનની પવિત્રતા

ઉત્તર ધ્રુવ કોરથી આવેલ આર્યોને કોઈ જાતનો પ્રમાણિક ધંધો ન હતો. 'પ્રથમ તો તે લૂટ ઉપરજ ગુજરાન ચલાવતા. આગળ ઉપર ગોપાલનનો ધંધો કરીને, કાચું માંસ અને ગોરમ ખાઈ ઉપજવિકા કરવા લાગ્યા. પણ લિંગાંગી વિગેરે ભારતીય સંસ્કૃતિના લોકોની છાપ પડેથી બીજા ધંધાઓ કરતા શિખ્યા. પણ તેવા શ્રમભવી આર્યોનો છળ બીજા આર્યોએ કરેથી તેઓને ઇરાદામાં જવું પડ્યું. અને તેમના વંશજો હાલના પારસી ધર્મના લોકો છે. ત્યારબાદ આર્યોની સંખ્યા જ્યારે ઘણીજ થઈ અને આ દેશની સંસ્કૃતિની છાપ પડીને જ્યારે તેમના મનો મુસંસ્કૃત થયા ત્યારે કાચું માંસ ખાવું, વસ્કલો પહેરવાં, ઝુંપડીઓમાં રહેવું, એ તેમને નાપસંદ થયું; અને તેઓ પણ અનેક ધંધાઓ કરવા લાગ્યા. એક વખતે બધા ધંધા માટે તેમને કેટલો આદર હતો, તે વિષે યજુર્વેદમાંના રૂદ્રના અન્વકોમાં જુદા-જુદા ધંધાને કરેલા નમસ્કાર પરથી જણાય છે. આસપાસની સ્થિતિ

૫ વીરશૈવ સંસ્કૃતિ

સુજળ તેમને પ્રમાણિક ધંધા કરવા પડ્યા. તોપણ સીંદરી બળે
 પણ વળ જતો નથી, તે નિયમાનુસાર કેટલાક ધંધાને તિસ્કાર
 યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકાના ધર્મ ગ્રંથમાં આજસુધી આણુ રહ્યો છે, એ
 બાબત મનુસ્મૃતિ પરથી સિદ્ધ થાય છે. તોપણ શ્રમજીવનની
 પવિત્રપણાની છાપ તેમના પર પડ્યા વગર રહી નહિ. અને
 હાલમાં યુરોપના રસ્કિન, ટૉલસ્ટૉય, જેવા તત્ત્વવેત્તા અને
 મ. ગાંધી જેવા મહાત્મા પણ શ્રમજીવનને સર્વમાં વધારે મહત્ત્વ
 આપે છે. પવિત્રતા માટે શ્રમજીવનની વિશેષ જરૂરીયાત છે. એ
 બાબત સર્વને નિત્ય અનુભવની છે. ખાલી હાથ નકામા આજ્ઞા
 કરે (નવરો બેઠો નખોઢ વાળે) બેઠાડુ તો આજસુ ણનાવે, અને
 ખાલી માથું તો સૈતાનનું નિવાસ સ્થાન હોય છે એમ અત્યક્ષ
 અનુભવ થયો છે. ત્યારે શ્રમજીવનની પવિત્રતા ઘણા પ્રાચીન
 સમયથી જગ આગળ માંડી વીરશૈવ સંસ્કૃતિએ મનુષ્ય જાતિપર
 ઘણોજ ઉપકાર કર્યો છે, એમાં કંઈ શંકા નહિ. પ્રમાણિક ધંધો
 કરી જીવન ગાળવું એજ કેલાસ નિવાસ છે, એમ મહાનુભાવ
 બસવેશ્વરે કહ્યું છે. અને તેમના શિવશરણ શિષ્યોમાં દરેક
 ધંધાના લોકો થઈ ગયા છે. એ બાબત ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે.
 ઇતર ધર્મોએ એશઆરામને ધાર્મિક સ્વરૂપ દીધું. અને તે નાદાન
 વૃત્તિનું પરિણામ વીરશૈવો પર તેમના પડતા સમયમાં થયું.
 હજી પણ કેટલાક ધંધાઓ હલકા લેખવા અને પરાક્તપર પુષ્ટ
 થવું એજ ધર્મ માનવાની પ્રવૃત્તિ લિંગાયતોમાં દેખાય છે. પણ
 તે વીરશૈવ સંસ્કૃતિને માન્ય નથી, એમાં શંકાજ નહિ. શ્રમ-
 જીવનની પવિત્રતા વીરશૈવ સંસ્કૃતિએ ઓળખીને દુનિયા આગળ

માંડી અને અન્ય સંસ્કૃતિઓને તેનો સ્વિકાર વખતોવખત કરવો પડ્યો છે.

ગોસંતાન વિષે પૂજ્યભાવ.

ગાય એ હાલમાં હિંદુઓનું દેવતા થયું છે. પણ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોએ ગોમાંસ ઘણું પવિત્ર માન્યું છે, અને અતિથિનો સત્કાર કરતી વખતે ગોમાંસની ઘણીજ જરૂરીઆત ગણી છે. એ બાબત ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ છે. લિંગાંગી અને નિર્ઘ્ન સંસ્કૃતિએ સર્વ હિંદુઓને હિંસા ત્યાગ્ય માનતાં શિખવ્યું. અને ગોસંતાનની પવિત્રતા તો કેવળ વીરશૈવ સંસ્કૃતિએજ જગને શીખવી છે. જૈનોને સર્વજીવ પવિત્ર છે. ગોસંતાનની હિંસા કરવી નહિ એ શિખામણ તેમનો નથી. તે તો વીરશૈવોની જ છે. વીરશૈવોએ ગાયોને તો પવિત્ર માની છે, પણ નંદીને તો તેનાથી પૂજ્ય માન્યો છે. શિવનું વાહન નંદી એ પૌરાણિક કલ્પના ઉત્પન્ન થઇ અને યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોએ પણ નંદીને પવિત્ર માનવાનું શરૂ કર્યું. ગાયના શરીરમાં સર્વ દેવોની વસ્તિ કલ્પીને તેને પણ હિંદુ પૂજ્ય માનવા લાગ્યા. પણ ગોસંતાન વિષે પૂજ્ય ભાવ વીરશૈવોએજ પ્રથમ પ્રસાર કર્યો. યજ્ઞમાર્ગી આર્યો ગોસંતાનની હત્યા કરે નહિ તે વાસ્તે પ્રાચીન કાળમાં અનેક લિંગાંગી વીરોએ પોતાનો જીવ આપ્યો હશે, ત્યારેજ ગોભક્ષક ગોપૂજક થયા હશે. અશ્વ, ગજ, નર આદિના બલિદાન વિરૂદ્ધ પણ લિંગાંગી અને નિર્ઘ્ની સંસ્કૃતિના અનુયાયીઓએ ઘણાજ વર્ષો ઘણીજ ખટપટ કરી સહેને અહિંસાનો પાઠ શિખવ્યો. આજ ચોકબી રીતે યજ્ઞ કરવાની છાતી, કાયદાથી મુલા અને ધાર્મિક આજ્ઞા હોવા છતાં,

યજ્ઞમાર્ગીઓની ધત્તી નથી. આનું કારણ લિંગાંગી સંસ્કૃતિનું
યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકા પર થયેલું પરિણામ છે. એટલે લિંગાંગી વીર-
શૈવોએ પ્રથમ ગોસંતાન બદલ આદર ઉત્પન્ન કર્યો, એ બાળતનું
સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ કર્યો પછી કોઇની પણ ખાત્રી થાય તેમ છે.

શ્રીઓને સમાનાધિકાર.

ભરતખંડમાં નવીન આવેલ આર્યોમાં શ્રીદાક્ષિણ્ય ન હોય
તો તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. કારણ પુરુષોમાં દાક્ષિણ્ય રાખ-
વાની તેમને કલ્પના ક્યાં હતી ? પણ ભારતીય સંસ્કૃતિનું
આર્યોપર પરિણામ થયા પછી તેઓ પણ સુસંસ્કૃત થયા. તોપણ
વ્યવહારમાં શું કે ધર્માચારમાં શું શ્રીઓને પુરુષો જેટલા સમાન
હજી હજી પણ દીધા નથી. મનુસ્મૃતિએ તો કાયદોજ ઘડ્યો કે
શ્રીઓએ બાપના, પતિના અથવા પુત્રના કલ્યાણમાં જ હંમેશાં રહેવું
જોઈએ. તેણીને ઇસ્ટેટનો હક્ક નથી. છુટાઈથી ફરવાને મુખા નથી.
આ ધર્મ લૌકિક દાસ્ય. ધાર્મિક બાળતમાં તો તેણીને સ્થાન જ
નથી. તેણીને કોઈ જાતનો સંસ્કાર નથી. જેની તેણી પત્નિ થાય
તેના ધર્મકૃત્યોને સહાય્ય કરવું એટલુંજ તેણીનું કામ. યજ્ઞ વખતે
અથવા પુણ્યાહવાચન વિગેરે ધાર્મિક પ્રસંગે વરના હાથને હાથ
લગાડી અનુમોદન દેવા શિવાય બીજું કોઈપણ જાતનું સ્વાતંત્ર્ય
તેણીને મળ્યું નથી. આટલી અનુમોદન જેટલી પણ જે સ્વતં-
ત્રતા મળી છે તે પણ લિંગાંગી સંસ્કૃતિના પ્રભાવથી મળી હશે,
એમ લાગે છે. ત્યારબાદ લિંગાંગી શ્રીઓનો આદર્શ જોઈ બીજી
શ્રીઓએ ખંડ કરી આત્મ સાધનનો અધિકાર મેળવ્યાના દાખલા
છે, પણ તે અપવાદ છે. જૌદોએ માત્ર શ્રીઓને સમાનાધિકાર

દેવાની બાબતમાં વીરશૈવોનું સંપૂર્ણ રીતે અનુકરણ 'કર્યું'; તેના મુંદર કુળો બ્રહ્મા, સીલોની, ચીની અને જાપાની સ્ત્રીઓની સુધરેલી સ્થિતિમાં સ્પષ્ટ જોવા મળે છે. ત્યારપછી ધાર્મિક બાબત પુરતું કેમ હોયને પણ શંકરાચાર્યને ખોદીનું અનુકરણ કરવું પડ્યું. તેમણે પણ સ્ત્રીઓને વૈરાગી અથવા સંન્યાસી બનવાની છૂટ આપી. વીરશૈવ સ્ત્રીઓને વીરશૈવ પુરુષો જેટલા સર્વ ધાર્મિક હુકમ છે. લૌકિક બાબતમાં તેણીને સમાનાધિકાર છે. હાલમાં વીરશૈવોની સંખ્યા ઓછી થઈ, સત્તા પણ ઓછી થવાથી અન્ય સંસ્કૃતિનું અનિષ્ટ પરિણામ તેમના પર થવા લાગ્યું છે, અને સ્ત્રીઓની પરવશતા વીરશૈવ સમાજમાં પણ દાખલ થઈ છે. પણ પૂર્વ સંસ્કૃતિના ચિન્હ તરીકે ધાર્મિક સમતા માત્ર હતી તેમની તેમ ચાલુ છે. વીરશૈવોના આ સ્ત્રી સ્વાતંત્ર્યનું પરિણામ અન્ય સંસ્કૃતિ પર ઘણા પ્રાચીન સમયથી થતું આવ્યું છે, એમ કહેવાને કંઈ હરકત નથી.

વિવિધ બાબતોમાં છાપ.

વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાનની ચર્ચાનું પરિણામ ચરમાંગી વૈદિકો પર થઈ તેમને વેદાંત સૂત્રો. અને ઉત્તર મીમાંસા અને ઉપનિષદો વિગેરે ગ્રંથો નિર્માણ થયા. ખાસ વીરશૈવોના ગ્રંથો મળી શકે તેમ નથી માટે નાઈલાજ છે. નહિ તો વીરશૈવ તાત્ત્વિક ગ્રંથોના વચનોની ચરમાંગી ગ્રંથો પર કેવી છાપ પડી છે તે આધાર સહિત દેખાડતાં આવડ્યું હોત. પણ ધર્માચારના અનેક ગ્રંથોમાં વીરશૈવ ગ્રંથોના ખાસ વચનો લીધા છે, એ પ્રમાણ સહિત સિદ્ધ કરતાં કહે તેમ છે. નિર્ણયસિંધુમાં વીર-

શૈવ શ્રંથનું પ્રમાણુ દીધું છે. નિર્માલ્ય રત્નાકર, અનુષ્ઠાનપ્રકાશ પ્રદીપ વિગેરે જેવા યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોના શ્રથોમાં વીરશૈવ શ્રથોના અનેક આધાર આપેલા છે. જે વખતે વીરશૈવોની વસ્તિ સર્વ ઠેકાણે હતી તે વખતે વીરશૈવ વિદ્વાનોના શ્રથોને ખીજાઓ તરફથી માન મળ્યું હોય તો તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. પણ ખીજા પંથના લોકો ત્યારે સત્તાવાન થયા હતા અને વીરશૈવ લોકોની સંખ્યા ઓછી થવા લાગી હતી ત્યારે વીરશૈવ શ્રંથના આધારો ખીજા પંથના લોકોએ માન્ય કર્યા, તેથી તે શ્રંથોની કિંમત તેટલી હોવી જોઈએ એ દેખીતું છે. વીરશૈવોના બાહ્ય આચારોની છાપ પણ અન્ય પથો પર પડેલી જણાય છે. પ્રાચીન કાળમાં યજ્ઞોપવીત યજ્ઞ સભારંભ વિગેરે વખતે ધારણ કરવાનું એક ચિન્હ હતું; પણ લિંગાયતોના લિંગ પ્રમાણે જ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોએ તે કાયમનું ચિન્હ કર્યું. ભસ્મ-લેપન અને રૂદ્રાક્ષધારણ અનેક હિંદુઓ કરે છે. જે તે કરતા નથી તે પણ ગંધલેપન અને તુલસીકાષ્ઠ ધારણ કરે છે. લિંગાયતોનું લિંગ જેમ તેમની સાથે હોય છે તેમ પોતાનું કુલદેવત પોતાની સાથે ઝાંપીમાં રાખવાનો રીવાજ ઘણા વૈષ્ણવો વિગેરે મૂર્તિ-પૂજકોમાં છે. આ સવે બાબતોમાં લિંગાયતોનું અનુકરણ કરવું પડ્યું, એ દેખીતું છે.

ખીજા ઉપર છાપ પડવાનું કારણ.

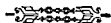
એકંદરે વીરશૈવ સંસ્કૃતિ અર્થેમાં પ્રાચીન અને સર્વોત્તમ હોવાથી તેના અતુયાયીઓને મહત્તા પ્રાપ્ત થઈ છે. એટલે જ લિંગાયત માહેશ્વર વર્ગની છાપ ખીજા ધર્મશુર પર પડી છે.

લિંગાયત રાજરજવાડાઓ, સરકાર, ઇનામદાર, દેસાઈ, દેશપાંડે અને પાટીલ વિગેરેની હુકુમત મર્વે પર રહી શકી. લિંગાયત પેઢીવાલાનું વજન અત્યારસુધી દરેક ગામમાં છે. લિંગાયત કારીગર અને ખેડુત તેમના શુભોદી સર્વેને આદરણીય થયો છે. વીરશૈવો ધર્મનિષ્ઠાને લઈને બીજા ઉપર છાપ પાડી આજ સુધી કાયમ રહ્યા છે. ગુરૂવર્ગની ઉત્તમ પદ્ધતિને લઈને વીરશૈવ સંસ્કૃતિનું રક્ષણ આજસુધી થયું છે અને તે પદ્ધત બીજાઓને સ્વિકારવાની પણ ઇચ્છા થઈ. વીરશૈવોની સમતા અને શુદ્ધાચારણને લઈને સમાજમાં એકતા અને પવિત્રતા પ્રસરી; અને બીજાઓના હુલાઓને ટક્કર દઈ, ઉલટી તેમના પર વીરશૈવ સમાજે છાપ પાડી. વીરશૈવ સંસ્કૃતિ સર્વરીતે ઉન્નતિને પોષક છે. અને કાલસમયાનુસાર ગમે તેટલો ફેરફાર થાય તો પણ તેના સિદ્ધાંત એવા છે કે તે અબાધિત રહે છે. પંચાચાર્યોએ જે અનાદિ કાલમાં ઉપદેશ કર્યો તેજ અત્યાર સુધી ઘણા માહેશ્વર અને શિવશરણ કરતા આજ્યા છે. લિંગાંગી સંસ્કૃતિનું અનુકરણ યજ્ઞમાર્ગી આર્યોને કરવું પડ્યું; એટલુંજ નહિ પણ યવનોને પણ કરવાની ઇચ્છા થઈ. દક્ષિણમાં સીદ્ધિકના ઢોંગને લઈને ભોળા લિંગાયતો છેતરાવાનો સંભવ છે. વાસ્તે તેની વિરુદ્ધ આખો વીરશૈવ સમાજ હોય તો પણ એક તૂકું ચન્નળસવેશ્વરનો અવતાર કહેવરાવી લેવામાં ભૂખણ માને છે અને તેને લિંગાંગી સંસ્કૃતિનું અભિમાન છે, એ દૃષ્ટિએ ભેતાં વીરશૈવ સંસ્કૃતિની મહત્તા દેખાયા વગર રહેતી નથી. વીરશૈવમતની ઉચ્ચ સમતાની નક્કલ મહામંદી સમાજના લૌકિક વ્યવહારમાં દેખાય છે; પણ તે જો તાર્ત્વિક બાબતમાં

દેખાડવા પ્રયત્ન કરશે તો તેમનામાં ઘણીજ મહીપ્લુતા ઉત્પન્ન થઈ મહામંદી સમાજ મુદ્દરશે અને હિંદુ મુસલમાનની લડતનો અંત આવશે. ચન્નબસવેશ્વરનો અવતાર કહેવડાવનાર સિદ્ધીક ને આ કાર્ય મુસલમાનોમાં કરશે તો તેમના ધર્મ બાંધવોનું હિત થશે, અને અમે ભૂષ્ટ યશું એવી જે બીક સિદ્ધીકના પ્રયત્નથી લાગે છે તે વીરશૈવોને પણ રહેશે નહિ. ઇસૂખ્રિસ્તના માખાપ મદ્રાસ ઇલાકાના વીરશૈવ મુતાર હતા અને તે ધંધા સારૂ એશીયા-માયનોરમાં જઈ રહ્યા હતા એવો નવીન શોધ લાગ્યો છે. ઇટલીના ફેટલાક પ્રાચીન વીરશૈવ મઠોમાં જુના રીવાજના જે ધાર્મિક ચિત્રો કાઢવામાં આવે છે, તેમાં મેરીનો પહેરાવ દક્ષિણી દેખાડવામાં આવે છે, અને તેણીના કપાળપર ત્રણ લીટીઓ (ભસ્મની) કાઢવામાં આવે છે; એમ કહેવાય છે. આ ઉપરથી ઉપલા શોધને ટેકા મળે છે. વીરશૈવ સંસ્કૃતિએ ભરતખંડની અન્ય સંસ્કૃતિ પર જેવી છાપ પાડી છે, તેવીજ પરદેશમાં પાડી છે; આ બાબત અમેરીકા, યુરોપ અને આફ્રિકા વિગેરે ખંડોમાં જે શિવલિંગો મળે છે તેના પરથી સિદ્ધ થાય છે. આ પ્રમાણે વીરશૈવ સંસ્કૃતિએ પોતાની છાપ બીજી સંસ્કૃતિ પર પાડી અન્ય સંસ્કૃતિઓના અનુયાયીઓને ઉપકૃત કર્યા છે.

પ્રકરણ ૫ મું

મહાનુભાવ બસવેશ્વર.

“ ન ધર્મો ધાર્મિકૈર્વિના । ” આવચનાનુસાર જોતાં અનુ-
ચારીઓ શિવાય સંસ્કૃતિ ટકતી નથી, એ કોઈના પણ ધ્યાનમાં
આવ્યા વગર રહેશે નહિ. કોઈ પણ સંસ્કૃતિને જેમ સંસ્થાપક
અને અવતારી ઉદ્ધારક હોય છે, તેજ પ્રમાણે પ્રચારક અને પ્રતિપા-
લક પણ હોય છે. વીરશૈવ સંસ્કૃતિના જેમ સંસ્થાપક પંચાચાર્ય
છે, તેમ ઉદ્ધારક મહાનુભાવ બસવેશ્વર છે. આઘ સંસ્થાપક જેમ
પાંચજ નગદ્ગુરુ છે મ નિશ્ચિત કહેવું પડે છે, તેમ અવતારી
ઉદ્ધારકોની બાબતમાં કહી શકાય નહિ. કારણ ધર્મને જ્ઞાનિ
આવે જુદે જુદે વખતે અનેક અવતારી પુરૂષો થઈ ગયા
હશે. પણ હુંદેવે આવા અવતારી મહાત્માના નામો વીરશૈવોએ
પરંપરાથી યાદ રાખ્યા નથી, વાસ્તેજ નિરૂપાય છે. નહિ તો અનેક
અવતારો પુરૂષોની નામાવળી દઈ શકાત. એક મહાનુભાવ બસેશ્વ-
રનું નામ વીરશૈવોએ સ્મૃતિપટ પર કોતર્યું છે. તેજ નામ તેટલું
યાદ રહેવાનું કારણ તેમનો અવતાર થઈને સેંકડો વર્ષો થયાં
નથી, તે એક હશે. અને તેમણે અલૌકિક કામ કર્યું એ પણ
હોઈ શકે. ઉલટ તેમનાજ જેવા બીજા અવતારી પુરૂષોના નામો
વીરશૈવોએ સ્મરણમાં રાખ્યા નથી, તેનું એક કારણ શ્રીમદ બસે-
વેશ્વર સંબંધી પ્રચલિત પરસ્પર બિન્ન કલ્પના પરથી માલૂમ થાય
છે. હાલમાં શ્રીમદ બસવેશ્વરને વીરશૈવમત સંસ્થાપકના જોડના તો

શું પણ “એકમેવ” સંસ્થાપક માનનારા જેમ વીરશૈવો છે તેજ પ્રમાણે તેમને “કુલાંગારા સળગોલંકાર કરનાર સંસ્કૃતિવિનાશક.” એવા અયોગ્ય વિશેષણોથી સંબોધનારા પણ છે. તેમની અમુલ્ય કામગીરીની જેમને કિંમત નથી તેજ તેમની ટીકા કરે એ દેખીતું છે. તેજ પ્રમાણે બીજા મતોદ્ધારક મહાત્માઓની અગાઉ આવી ટીકા થઈ હશે તેથી કદાચ વીરશૈવો તેમના નામો ભૂલી ગયા હશે, એમ કહેવાને હરકત નથી. કોઈ કહેશે કે સવળ જેવા અત્યંત અનીતિમાત રાક્ષસનું નામ અજરામર થયું, તો કેટલાક અવતારી પુરૂષો કોઈના પારવા પ્રમાણે કેટલાએ અનાચારી હોય તો પણ તેમના નામ ટકવાને હરકત નહિ. આને જવાબ એટલોજ કે સર્વાનુમતે અનાચારી થયેલા માણસોનું નામ અજરામર થઈ શકે, પણ જેમની બાબતમાં મતભેદ હોય, તેમનાંજ નામો લોકોના સ્મરણમાંથી હ્રાપ્ત થાય છે, એવું અમારું કહેવું છે. મહાનુભાવ બસવેશ્વર પ્રમાણે જે મહાન પુરૂષોની બાબતમાં મતભેદ થયો, તેમનાંજ નામો વિરમરણ થયાં, એ દેખીતું છે.

બસવેશ્વરનું નામ હજી લોકોને યાદદાસ્તીમાં છે, તેનું કારણ તે થોડા વખત પહેલાં થઈ ગયા. તેમની બાબતમાં એ વિરૂદ્ધ કદપનાઓ ચાલવા લાગી, તો તે પણ વિસારે પડવાનો સંભવ છે. એ બાબત લક્ષમાં લઈ મહાનુભાવ બસવેશ્વર વિષે જે સમજ ફર કરવો એજ આપણું કર્તવ્ય છે. વીરશૈવમત સ્થાપક પંચાચાર્યો વિષે થોડી હકીકત પ્રારંભમાં એકાદ પ્રકરણમાં આપી છે. અવતારી ઉદ્ધારકોના નામો ઇતિહાસમાં મળી આવતા નથી. એક મહાનુભાવ બસવેશ્વરનું નામ લખેલું છે. તેમનું હુંકે જીવનચરિત્ર

આ પ્રકરણમાં દેવાનો ઇરાદો છે. સંસ્કૃતિ સ્થાપક અને ઉદ્ધારકની જેમ પ્રસારક અને પ્રતિપાલકને ઘણુંજ મહત્ત્વ સંસ્કૃતિ રક્ષણની દૃષ્ટિએ છે. વીરશૈવ સંસ્કૃતિના ઉદ્ધારક, મહાનુંભાવ બસવેશ્વરની જેમ ઘણા થયા હશે. પણ તેમના નામો ઇતિહાસમાં લખેલા નથી. તેજ પ્રમાણે વીરશૈવ સંસ્કૃતિના અસંખ્ય પ્રચારક અને પ્રતિપાલકની સ્થિતિ થઇ છે. વીરશૈવ સંસ્કૃતિના પ્રસારક એટલે માહેશ્વર વર્ગ છે. આ વર્ગનો ઇતિહાસ અનેક મઠોમાંથી મળે તેમ છે. પણ તે સાડા કેટલાં પ્રયત્ન કરવા પડશે, તે વીરશૈવોને કહેવાની જરૂર નથી. ગામોગામ ઘણાજ મઠો છે. તે તે મઠોમાં જુના શિલાલેખો અને કાગળપત્રો ઘણાજ ઠેકાણે હોય છે. તે ઉપરથી ઘણાજ જુનો ઇતિહાસ મળવાનો સંભવ છે. તે માટે અનેક વિદ્વાનોને કેટલાક વર્ષો શ્રમ લેવો જોઈશે ત્યારે થોડુંઘણું કામ થશે. આચાર્યોના પાંચ મુખ્ય મઠોની પરંપરાનો જ્યાં સવિસ્તર ઇતિહાસ મળવો અશક્ય; તે પછી ગામોગામના મઠોનો ઇતિહાસ લેવો કરવાની વાત તો ક્યાંથી કરવી ! આ પ્રકરણમાં થોડાક પ્રમુખ માહેશ્વરો વિષે અમે લખી શક્યા હોત તો ઘણો આનંદ થાત; પણ તે બાબતની માહિતી થોડી હોવાથી અમારો નાઇલાજ છે. પ્રસારક પ્રમાણે પ્રતિપાલક વર્ગનો ઇતિહાસ લખવાની જરૂર છે. ઘણે ભાગે કોઇપણ સંસ્કૃતિનો ઇતિહાસ સંસ્થાપક, ઉદ્ધારક અને પ્રચારક કરતાં પ્રતિપાલકને લઇને ઘણાજ થાય છે. વીરશૈવ ઇતિહાસ અનેક રણ મુરંધર ક્ષત્રિયોએ સુશોભિત કર્યો છે. અનેક સાહસી વેપારીઓએ પરદેશમાં વેપાર કરી અને ઘણું દાન ધર્મ કરી, વીરશૈવ.

સંસ્કૃતિને શોભા આપી છે. કેટલાક કારીગરોએ અને ધંધા-
વાલાઓએ સંસ્કૃતિના ઉત્કર્ષમાં વધારો કર્યો છે. આ સર્વ
ઇતિહાસ સંસ્કૃતિના અનુયાયીઓના સ્મરણમાં હંમેશાં તાજે
હોવો જોઈએ. પણ દુર્દૈવની ખાબત એ છે કે કેટલાક વીરશૈવ
રણ ગજવનાર સ્ત્રીપુરુષો વિસારે પડ્યા છે, અને તેમના નામ
નિશાનો પણ રહ્યા નથી. અનેક વીરશૈવ પેઢીઓની સંપત્તિની
ધુળધાણી થઈ હોય તો પણ કેટલાકના સ્મારકો મઠમંદિરના
રૂપે થયાં છે. લાખો વીરશૈવ કારીગરો અને ધંધા કરનારા
શિવકથ આજસુધી થયા હશે તો પણ મઠમંદિર રૂપી સ્મારકમાં
તેમનો વધારો છે. આ સર્વના નામો કોઈને ખબર છે ? પરંતુ
નામ નિશાન અને તવારીખ શિવાય હાલનો ઇતિહાસ બની
શકતો નથી. પણ વીરશૈવ મહાન પુરુષોનું ગમે તેટલું વિસ્મ-
રણ થયું હોય તો પણ વીરશૈવ ઇતિહાસ લખવો શક્ય છે.
માત્ર તે દૃષ્ટિએ અનેક સંશોધકોએ અને વિદ્વાનોએ પ્રયત્ન કર-
વાની જરૂરી છે. એવો પ્રયત્ન થયે બીજા કોઈપણ સંસ્કૃતિના
જેટલો જ વીરશૈવ ઇતિહાસ થશે. પણ આ પ્રકરણનું કંઈ તે
કામ નથી. કેટલાક ઇતિહાસ પ્રસિદ્ધ પુરુષોની હકીકતો અમે દઈ
શકતા નથી. તો પછી સંશોધન કરીને દેવાની તો વાત ક્યાં
રહી ! તેજ પ્રમાણે ળસવકાળમાં થઈ ગયેલા અનેક શરણોના
પુરાણો મળે છે, તો પણ અમે તેમના ચરિત્રો અહીંઆ આપી
શકતા નથી. તે બદલ દીલગીર છીએ. શિવાય કે, આખા
માહેબ વારદ, શિરસંગીકર દેસાઈ, અસ્થાન વિદ્વાન કરીબસવ
આચ્છી, વિરપાક્ષશાસ્ત્રી, વિગેરે હાલના મહાન પુરુષોના જીવન

ચરિત્રો આ પ્રકરણમાં આપી શકતા નથી. ખરી રીતે ઉપલબ્ધ સર્વ સંસ્કૃતિ પ્રતિપાલકોના સંક્ષિપ્ત ચરિત્ર દેવાં એજ આ પ્રકરણનો ઉદ્દેશ છે. પણ માહિતીના અભાવે અને જગ્યાની સંકેતને લઈને મહાનુભાવ વસવેશ્વરનું જ ચરિત્ર માત્ર અહીં આ આપવાનો વિચાર કર્યો છે.

બસવેશ્વરનું ઉચ્ચ કુળ.

વિજયપુર જિલ્લામાં બાગેવાડી નામનું એક તાલુકાનું ગામ છે. ત્યાં ઇંગ્લેશ્વરનું દેવાલય હોવાથી એ ગામને પહેલાં ઇંગ્લેશ્વર બાગેવાડી કહેતા. પણ હાલમાં ‘બસવન બાગેવાડી’ નામ જ રૂઢ છે. એ ઇંગ્લેશ્વર દેવસ્થાનના પુજારી લિંગભટ્ટ મહર્ષિ એ બસવેશ્વરના દાદા હતા. તેમના વડીલ મહાદેવ ભટ્ટ, તે ગામના પટેલ હોવાથી તેમને માદરસ કહેતા હતા. બસવેશ્વરના માતોશ્રીનું નામ માદલાંબિકા હતું. તે સાધ્વીને ઘણું જ દિવસ સંતાન પ્રાપ્તિ ન થયાથી તેણી ચિંતાતુર થઈ અને તેણીએ એક માહેશ્વરના કહેવાથી નંદીવ્રત શરૂ કર્યું. તે વ્રતના પ્રતાપે બસવદેવે તેણીના ઉદરે જન્મ લીધો. આ પ્રમાણે બસવદેવનો જન્મ શિવપૂજક બ્રાહ્મણને ઘર નંદીવ્રત કરનારી સાધ્વીને ઉદરે થયાથી લૌકિક દષ્ટિએ જોતાં પણ ઉચ્ચ કુળમાં જ જન્મ હતો, એ દેખીતું છે. તેમના પર દોષારોપ કરનાર લોકોએ આ બાબત જરૂર ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ કે પારમાર્થિક દષ્ટિએ બસવેશ્વર કુલ જ તો હતા જ, પણ લૌકિક દષ્ટિએ પણ તે કુલ જ હતા અને અનેક કુળોનો ઉદ્ધાર કર્યો. માદલાંબિકા સાધ્વીને ઉદરે માનતાના ફલથી એકલા બસવેશ્વરે જન્મ

લીધો. તે પરધી પોતાની જોન બિઝેસને, આપીને સચિવપદ પ્રાપ્ત કર્યું, એવા જોટા આરોપ કરનાર લોહિની દુષ્ટતા નજરે પડે છે.

જન્મ અને બચપણ.

શ્રી બસવેશ્વરનો જન્મ ઇ. સ. ૧૧૩૨ માં વૈશાખ સુદ ત્રીજને દિને થયો. જન્મ થયા લેણું ગાળકરડે છે; પણ બસવની વાચા જે ત્રણ દિવસ બાંધ હતી, અકસ્માતે એક દિવસે જટાધારી મુનિ માદરસની ઘેરે આવ્યા. અને તેણે છોકરાના ગળામાં શિવલિંગ બાંધી, લસન લેપન કરી, બાલમુખને સ્પર્શ કર્યાથી બસવને વાચા ફૂટી. “ પુત્રના પગ પારણામાંથી જ વરતાય ” એ કહેવત પ્રમાણે અવતારી પુરુષના ચરિત્રમાં આવી કંઈક અજબ વાત હોય છે. સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે બચ્ચાંનો પ્રગતિ જે પ્રમાણે થાય છે તેના કરતાં ઝપટાથી બસવ વધવા લાગ્યા. વિચાર પ્રદર્શિત કરતાં આવડતાં જ બસવ માતૃપિતાને અનેક પ્રશ્નો પૂછી કંટાળો લાવતા. તેમના પ્રશ્નોને જવાબ આપવા સમર્થ આગેવાડીમાં તે કોઈ હતો નહિ. માળાપ કંઈપણ સમજૂતી કરવાનો પ્રયત્ન કરતા; પણ તેની તેથી સમજૂતી થતી નહિ, અને સવાલ અધુરોજ રહેતો. આવા પ્રતિભાશાળી બાળક પાસે યોગ્ય અધ્યયન કરાવી લેવાનો માદરસને વિચાર થયો. પણ ગામમાં માહેશ્વર પંડીત કોઈ ન હતો. અને એકલા એક જ છોકરાને બીજે ગામે મોકલવાને અચકાતા હતા, પણ આ બાબત કેવળ તેમની મરજી ઉપર થોડી જ હતી ! પરંતુ બસવે પોતાનો માર્ગ પોતે જ ચાલવ્યો.

દીક્ષા વિધિ અને ગૃહત્યાગ.

તે કાળમાં યજ્ઞમાર્ગી બ્રાહ્મણોનો પ્રભાવ ઘણો હતો એમ દેખાય છે. માદરસે બસવને ઉપનયન સંસ્કારનો ઘાટ ઘડ્યો. પણ ચાલાક બસવે તે ઘાટ પાર પાડવા દીધો નહિ. મને જન્મ-દીક્ષા દેવામાં આવી છે. હવે આ બીજી દીક્ષાની શી જરૂર છે ? એમ તે વડીલને કહેતા. પણ લોકોની ખાતર દીક્ષાસમારંભ કરવાનો ઘાટ માદરસે ઠર્યો હતો. તે પ્રમાણે તે દિવસ આવ્યો. દીક્ષાવિધિ શરૂ થવાની પહેલાં બસવે છાતી ઠોકીને કહ્યું કે “જન્મથી જે ગુરૂએ મને લિંગદીક્ષા દીધી છે તેમની પ્રતારણા કરી, હું બીજા ગુરૂ પાસેથી ફરી દીક્ષા લઈશ નહિ. જન્મદીક્ષા આપેલ ગુરૂની શોધ કરી તેની સેવા કરી જ્ઞાન પ્રાપ્તિ કરી જન્મ સાક્ષ્ય કરવું એજ મારું ઈર્તવ્ય છે. ઉપનયન વિધિનો ખરો અર્થ પણ ગુરૂ પાસે જવું જ છે. માટે ક્રિયાકાંડમાં ન પડતાં મને ગુરૂને ત્યાં જવાની રજા દો.” એટલું કહી બસવ થોડ્યા નહિ, પણ તેમણે ઘર છોડ્યું. તેમનો નિશ્ચય જોઈ, માદરસે જાતવેદી મુનિના આશ્રમનો તપાસ કરી ત્યાં બસવને મોકલ્યા. તેમની સર્વ વ્યવસ્થા કરવા સારૂ એક નાતેલી બાઈને રાખવામાં આવી.

શિવાગમોનું અધ્યયન.

જેના હસ્તસ્પર્શથી બસવને વાચા ફૂટી અને જેણે જન્મ-દીક્ષા આપી તેજ આ જાતવેદી મુનિ હતા. કૃષ્ણા અને મલપ્રભાના સંગમ પર આ મુનિનો આશ્રમ હતો. આવા આશ્રમો મારફત

પ્રાચીન કાળમાં સંસ્કૃતિનું રક્ષણ અને પ્રચારકાર્ય થતું હતું. આજ આશ્રમમાં બસવેશ્વર અઢાર વર્ષે રહ્યા, અને તેમણે વેદશાસ્ત્ર અને વીરશૈવાગમોનું અધ્યયન કર્યું. સંગમક્ષેત્રે દરવર્ષે યાત્રા થતી, ત્યારે બસવનું પ્રવચન થતું. તેમના વ્યાખ્યાનની શૈલીથી એટલી લોકો પર છાપ પડી કે દૂર દૂરના લોકો પણ સંગમક્ષેત્રે આવવા લાગ્યા. બસવેશ્વરની વિદ્વત્તાની કીર્તિ ચોગમ ફેલાઈ. પણ આટલી વિદ્વતા હોવા છતાં, તે અંથો રચવાની ભાંજ-ગડમાં પડ્યા નહિ. કારણ તે કીર્તિના લોભી ન હતા. તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રસાર અંથ રચના કરતાં પ્રવચનથી એકદમ અને સહેલાઈથી થાય છે, તેથી પ્રવચનનો માર્ગ સ્વિકાર્યો હતો. અધ્યયન કાળમાં તે બીજા જેવા પ્રસંગેજ પ્રવચન કરતા. કલ્યાણ પદ્ધતિમાં તેમની ઘેર શિવલકતોની આવબવ હંમેશાં હતી અને બસવદેવનું પ્રવચન હંમેશાં ચાલુ રહેતું. તેમના કાનડી ભાષામાં લખેલા વચનો જે શિવચરણોને યાદ રહ્યાં છે. તે ઉપરથી શિવાગમનું અધ્યયન કેટલું અગાધ અને અનૂભવપૂર્ણ હતું તે દેખાય છે. આવી સ્થિતિ હોઈ તેમણે અંથરચના કરી નહિ, આનું કારણ તેમણે એકાદ નવો સંપ્રદાય સ્થાપવાનો ન હતો. પણ ફક્ત પંચાચાર્ય પ્રણીત વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રસાર કરવાનો હતો. પંચાચાર્ય અને શિરશરણોના ધર્મપર ગમે તેવા ભાષ્યો લખવાની ઇચ્છા ન હતી. અને તેથીજ શંકર, રામાનુજ વિગેરે આચાર્યોની જેમ રવતંત્ર અંથ રચના તેમણે કરી નથી.

ગૃહસ્થાશ્રમનો સ્વિકાર.

બસવદેવની તપશ્ચર્યાની, વિદ્વતાની અને પ્રવચન કૌશલ્ય-

પાની કીર્તિ કલ્યાણના બલદેવ સચિવના દાનપર ગયા વગર રહી નહિ. બલદેવ સચિવ એ બસવદેવના મામા હતા. કર્નાટકના શિવાજી પ્રમાણે માતુલ કન્યા ઘણે ઠેકાણે વિવાહ સારૂ પસંદ કરે છે. બલદેવને એકની એક છોકરી હતી, અને તેણીને બસવદેવને આપવાનો તેમના મનમાં વિચાર ઘોળાયા કરતો હતો. પણ બસવદેવની વૈરાગ્યવૃત્તિ જોઈ વિવાહની વાત ઠાઠવાની હિંમત તેમની થતી ન હતી. છેવટે તે વાત તેમણે જાતવેદી મુનિ પાસે કરી. ગંગાબિકાને પણ જાતવેદી મુનિએજ જન્મદીક્ષા લીધી હતી; તેથી આ જોડી યોગ્ય થશે એમ તેમને પણ લાગ્યું; અને તે પ્રમાણે બસવદેવને ઉપદેશ કર્યો. બસવદેવે ગુરૂ આજ્ઞા માથે ચઢાવી અને કલ્યાણપટ્ટણમાં ઘણા લપકાથી બસવદેવના વિવાહ થયા. માદરસ અને માદલાંબિકાના મનની કાળજી દૂર થઈ. અધ્યયન પુરૂ થવાથી બાગેવાડીમાં થોડા દિવસ વ્યતિત કર્યા પછી બસવેશ્વર ઘર જમાઈ તરીકે કલ્યાણપટ્ટણમાં આવી રહ્યા. ત્યાં તેમના નિત્ય ધર્મપ્રવચનો થતાં. તે જુદી જુદી લિપિઓ વાચવામાં ઘણા કુશળ હતા, અને તેમણે બીજી કેટલીક વિદ્યાઓ સંપાદન કરી હતી. આ વિદ્વતાની છાપ બિજ્જલ રાજા ઉપર પડવાથી બસવદેવને ઈરબારમાં રાખી લીધા.

સચિવપદની પ્રાપ્તિ.

પ્રાચીન કાળમાં દીવાનગીરી ઘણે ઠેકાણે વંશપરંપરાજ મળતી હતી. બલદેવ મંત્રીને પુત્ર સંતાન ન હોવાથી તેમના અસખ્ય સંપત્તિના વારસ જેમ બસવદેવ હતા, તેમજ સચિવ પદને પણ તેજ વારસ હતા. તેમાં અનેક વિદ્યાઓમાં પારંગત

હોવાથી બસવદેવે બિલ્ગલ તેમજ બીજા મિત્રમંડળો પર સારી છાપ પાડી હતી. તેથી બલદેવ પછી બસવદેવને કલ્યાણનું સચિવ પદ મળ્યું હોય તો તેમાં કંઈ આશ્ચર્ય નથી. સામાન્ય રીતે વિચાર કરો અથવા લિંગાયત મત પ્રસારકની કિંમત ઓછી કરવાના હેતુથી ખાસ કરીને ગમે તેવા આરોપો બસવેશ્વર પર આ બાબતમાં મૂકવામાં આવે છે; પણ અમે ઉપર આપેલી હકીકત વાંચીને, સ્વાભાવિક અને સરળતાથી બસવદેવને સચિવપદ કેવી રીતે મળ્યું તે માણુમ થાય છે. તેથી હુબ્ત શુદ્ધિથી કરેલા આરોપોનું એની મેળેજ ખંડણ થાય છે, એ દેખીતું છે. બસવદેવે તેમની કારકીર્દીમાં રાજ્યની ચઢતી કરી. રાજ્ય કારભારનું કામ પોતે નિયમિતરીતે દરરોજ જોતા. પક્ષપાત અથવા અન્યાય તેમના હાથથી થવાનો સંભવ ન હોવાથી, સર્વ પ્રજા તેમના પર સંતુષ્ટ હતી. વીરશૈવમત પ્રસારનું કામ આખો દિવસ તેમને ત્યાં થતું. પણ સચિવપદના અધિકારનો ઉપયોગ તેમણે આ બાબતમાં બિલકુલ કર્યો નથી. ઉલટ ખરા લિંગધારી એજ કુલજ છે; એ તેમની શિખામણનું પરિણામ થઈ ન્યાયે રોટીમેટી વ્યવહારની બાબતમાં વર્ણાશ્રમ ધર્મને બાદ આવ્યો ત્યારે રાજધર્માનુસાર કરવામાં આવતા ન્યાયમાં તેમણે વિદ્ય નાખ્યું નહિ. આ પ્રમાણે ધર્મ પ્રસારની બાબતમાં લૌકિક સત્તાનો બિલકુલ ઉપયોગ નહિ કરનારા બસવેશ્વર જેવા મહાભાગ બહુ જ થોડા ! આમ હોવા છતાં સત્તાની ર્ધએ લિંગાયત મતનો પ્રસાર કર્યો અને સખ-ગોલાંકાર કરીને સ્વમત અનુયાયીઓની સંખ્યાવધારી એમ વગર વિચારે કેટલાક કહે છે, એ વિપરીત નહિ કે ?

સચિવપદ ત્યાગ.

ખુ- બસવેશ્વરની આવી તટસ્થવૃત્તિ હતી, તો પણ મત પ્રમાણે થતી બાધા બીજાઓને સહન થઈ નહિ હરણ્યા મોચી એ બસવેશ્વરનો નિમ્મીમ લક્ષ્મ હતો તેજ પ્રમાણે મધુવરસ નામના ગ્રાહણને લિંગદીક્ષાથી થતા કુલજ્વળાની ખાત્રી થઈ હતી તેથી તે સદ્વૃત્તિનો ગ્રાહણ, શિવશરણ હરણ્યાના પુત્રને કન્યા આપવા તૈયાર થયો. પણ આ તેમના કૃત્યથી ચારેબાજુ દેશમાં ખળભળાટ થયો. તેથી કાયદા પ્રમાણે તેમને શિક્ષા કઢવી પડી, અને તેમને બાળદના પગે બાધી છવતા મારવામાં આવ્યા. આવા અનેક બનાવો થવાથી વીરસૌવોના મનો પ્રકુબ્ધ થયા હતા પણ બસવેશ્વરે જે તાની શાતવૃત્તિને બિલકુલ ડગવા દીધી નહિ. અને સચિવપદનું કામ નિર્વિકાર રીતે ચાલુ રાખ્યું. તેમની આવી વૃત્તિથી વીરસૌવોને પણ ઘણી ચીડ ચડી હતી. પણ વીરસૌવ મનનો તે પરિણામકારક ઉપદેશ કરતા હોવાથી આ નવ નવગૃતિ ઉત્પન્ન થઈ છે, તેથી બિજાના સમને પણ રોષ આવ્યો હતો જંગમોનો સંબંધ છોડો એમ તેણે બસવેશ્વરને ઘણી વખત કહ્યું, પણ તેમ કરવાની તેણે ના કહી રાજ્યકારભાર માં કોઈ વખતે પક્ષપાત પણ ન કરવાથી બિજાના રાજને તેની ભૂલ કાઢવી મૂશ્કેલ હતી પણ વીરસૌવોનો નવ નવગૃતિના એ ઉત્પાદક છે એમ ખાત્રી થવાથી, તેમને હરાવવાના હેતુથી મત્રી મડગ વારવાર ઠાન ભભોળી કરતા છેવટે એક વખતે તેણે “આપ જંગમનો સંગ છોડો અથવા સચિવપદ છોડો” એમ ચોકખું કહ્યું “કુડવસંગમદેવના શિષ્યોનો સંબંધ પ્રાણ બચ

તો પણ છોડવો શક્ય નથી. ” એમ જવાબ દઇ શ્રી ખસવેશ્વરે સચીવપદનો ત્યાગ કર્યો.

મત પ્રસારવાની પદ્ધત.

સત્ તત્ત્વ એસ્વયં પ્રકાશી હોય છે. તેને પ્રકાશમાન કરવા સારૂ લૌતિક સાધનોની જરૂરજ હોતી નથી. લૌતિક સાધનો દ્વારાજ તે દૃશ્યમાન થાય છે ખરું; પણ તે તેના પર અવલંબીને હોતું નથી. ખરા મહાનુભવોને આ સિદ્ધાંત માન્ય હોય છે અને તેથી સ્વમત પ્રસારવા સારૂ ઉતાવળીયા થઇ ગમે તે ઉપાયો યોજવાના પ્રયત્ન કરતા નથી. સામાન્ય માણસો પોતાનું કહેવું ખરું કરવા સારૂ અને તે બીજાઓને માન્ય કરાવવા, ગમે તેવો આડકતારો રસ્તો સ્વિકારે છે, અને તેમને આ દુનિયામાં ગહર્ષ પણ માનવામાં આવે છે. પણ તેજ વામમાર્ગો ધાર્મિક માનેલા સિદ્ધાંતો અને રીવાજોનો પ્રસાર કરવામાં યોજવામાં આવે તો તે માત્ર પવિત્ર માનવામાં આવે છે, તેમાં આશ્ચર્ય નહિ કે ? ધર્મના નામપર યુદ્ધો થાય છે. લોકોને લૂટાય છે. તેમને ખોટું કહેવામાં આવે છે અને તે માટે તેમના માન્ય થયેલા ગ્રંથોનો ગમે તેવો અર્થ કરી લાખ્યો પણ રચાય છે. અને આવા બીજા ઘણી જાતના જીલમો સમાજો પર ધર્મના નામ પર થાય છે. પણ તે ધર્મના નામ પર હોવાથી ચોખ્ખા જણાય છે. તો પણ માનવું અને ખરેખરું હોવું એમાં જે ફરક છે, તે કંઈ નહિ થતો નથી. ખોટી માન્યતા ઘણા દિવસ ટકતી નથી અને વસ્તુસ્થિતિનો પ્રભાવ પડ્યા વગર રહેતો નથી. તેથી જ દરેક ધર્મના મૂળ સિદ્ધાંતો અખાધિત રહ્યાં હોય તો પણ તેમનું સ્વરૂપ દરરોજ ફરે છે. સમાજની

ધર્મ સંબંધે જે માન્યતા હોય છે અથવા કરી દેવામાં આવે છે, તે વસ્તુસ્થિતિ આગળ ધણું દિવસ ટકી શકતી નથી અને દેવટે તે નાશ પામે છે. ગહાનુભાવ બસવેશ્વર આ બાબત સમ-
 ન્યાથી ધર્મ પ્રચાર સારૂ ખોટી ધાંધલ કરી નહિ, લોકોના ધનનું
 હરણ કર્યું નહિ, સમાજને ગમે તેવી જાતની સલાહ આપી નહિ;
 અને તેજ ખરી છે એમ જતાવવાની ખાતર પ્રાચીન ધર્મ અથોપર
 ભાષ્યો તો લખ્યા નહિ, તેમજ નવીન અંધો પણ રચ્યા નહિ.
 હાથમાં પુષ્કળ સત્તા અને સંપત્તિ હોવાં છતાં તેનો સ્વમત
 પ્રસારવા તરફ ઉપયોગ કર્યો નહિ; મન પ્રચારવા સારૂ કોઈ વખતે
 પણ તેમણે સુસાક્ષીઓ પણ કરી નહિ. લોકોને પોતાના ધર્મમાં
 લેવા અસદ્દાન, દવાખાના વિગેરે વ્યવહારિક સહાય્ય કરવાના
 ઉપાયો યોજ્યા નહિ. આ એક જાતની લાલચ છે, તે ધર્મ માન્ય
 થવા કારણી ભૂત થતી નથી. ધર્માચરણ અને નિરપેક્ષ ધર્મોપદેશ
 આ બે જ સર્વમાં પરિણામકારક અને નિર્દોષ માર્ગ છે. એ
 બંને માર્ગ શિવાય બીજા કોઈપણ માર્ગનો સ્વિકાર બસવેશ્વરે
 કર્યો નહિ. તેમની નિરપેક્ષ ધર્મોપદેશની પદ્ધતિને લઈને અનેક
 વિદ્વાનો અને અસંખ્ય સામાન્ય લોક તેમના તરફ આકર્ષાયા,
 અને તેમના પવિત્ર આચરણને લઈને તેમની સર્વેપર છાપ પડી.
 તેમનો વિનય, તેમની ત્યાગવૃત્તિ, અને સમભાવના, તેમની
 નિઃસ્સીમ ઈશ્વરાર્પણ બુદ્ધિ, આડંબર વિજ્ઞાનતા વિગેરે ગુણોને
 લઈને તે લોકપ્રિય થયા અને ક્રાંતિકારક બની શક્યા. તેમણે
 લૌકિક વ્યવહારમાં હાથ ધાડ્યો નહિ. અમુક એક ધંધો કે
 પહેરાવ ધર્મ્ય છે, એમ ઠરાવ્યું નહિ, તેમજ કોઈપણ ધંધો
 કે પહેરાવ અધર્મ્ય પણ ઠરાવ્યો નહિ. તેથી સર્વ ધંધાના,

જાતના અને રૂચિના લોકો તેમના શિષ્યો થયા અને તેઓએ તેમના મતનો પ્રચાર કર્યો. જુદીજુદી જ્ઞાતિના પુરૂષો પ્રમાણેજ સ્ત્રીઓ પણ તેમની અનુયાયીઓ હતી. એકંદરે સાદા અને પવિત્ર જીવનથી અને સહજગમ્ય ઉપદેશથી સમાજને તેમણે આકર્ષ્યો અને ક્રાંતિ કરી. હલકા લોકોને ઉશ્કેરીને તેમણે ક્રાંતિ કરી નથી, અથવા સામાન્ય લોકોને લાલચો આપી પોતાના ધર્મમાં દાખલ કર્યા નથી. આડંબર અથવા ગ્રંથોનું અને ગુરૂનું ખંડ ફેલાવી અથવા બીજી કોઈપણ રીતે અડ્ડા જમાવી તેમણે લોકોને એકઠા કર્યા નહિ. અથવા દૈવી ગમ્પા મારી સમાજને ઝૂકાવ્યો પણ નહિ. તેમણે સત્ય છૂપાવ્યું નહિ, અને બીજા ઉપર તે લાદવાનો પ્રયત્ન કર્યો નહિ. આમાંની દરેક બાબત કરવાની શક્તિ હોવા છતાં, તેમણે તેમ કર્યું નહિ, એમાંજ તેમની વિશેષતા છે. આ પ્રમાણે બીજા કોઈપણ ધર્મ પ્રસારકો કરતાં મહાનુભાવ બસવેશ્વરની ધર્મ પ્રસારવાની પદ્ધત તદ્દન જુદી હતી અને તે અતિશય શુદ્ધ અને સ્પૃહણીય હતી, એમ કહેવામાં હરકત નથી. તેમના આ શુણ્ણથી જ આટલી વિચિત્ર ક્રાંતિ થઈ તોપણ સમાજમાં વિચિત્ર પરિવર્તન થયું નહિ, અને તે ક્રાંતિમાંથી નવીન થયેલો સમાજ કોઈપણ દૃષ્ટિએ અપાયકારક થયો નહિ. બીજી કોઈપણ ક્રાંતિનો ઇતિહાસ જોઈએ તો ઉપલી બન્ને બાબતો નજરે પડશે. પણ બસવેશ્વરે કરેલી ક્રાંતિમાં તે દોષ ન હોઈ, તે ચીરકાલી, શુભ પરીણામી, અને વિસ્તિર્ણુ પ્રમાણ પર થઈ. આનું સર્વ શ્રેય તેમના સ્વમત પ્રસારવાની વિશિષ્ટ પદ્ધતને જ છે.

અહિમા તતાર્થ આમત્યાગ.

જગમોના પ્રેમ ખાતર મહાનુભાવ બસવેશ્વરે સચિવપદ ત્યાગ કર્યા પછી, મત પ્રસારવા સાડ તેમને ઘણો વખત મળવા લાગ્યો. તે સાડ તે કોઈ દિવસ કલ્યાણપટ્ટણ છોડી બહાર ગયા નહિ તોપણ રાજકારણની ચિંતા ઓછી થવાથી સમાજકારણ અને ધર્મકારણનો વિચાર કરવા તેમને ઘણાજ અવસર મળવા લાગ્યો. અને આવનાર જનાર અથ્વા જગમો પાસેથી તેઓ આ મત પ્રસારવાનું કામ કરવા લાગ્યા. ખારમા તેરમા સૈકામા દક્ષિણમા જે અપૂર્વ કાંતિ થઈ, તેની સર્વ તૈયારી બસવેશ્વરના આ કૂમ્ભદના વર્ષોમા થઈ, એમ કહેવામા કંઈ હરકત નહિ. તેમણે જે મિદ્ધાતો બહાર કર્યા તે મુદ્ધર્શનચક્રની જેમ ફરતા રહ્યા અને તેથીજ અપૂર્વકાંતિ થઈ શકી. પણ હુંદેવે કાંતિના ચક્રની ગતિ કાયમ રાખવા મહાનુભાવ બસવેશ્વરથી વધારે વર્ષો કરનાણપટ્ટણમા રહેવાયુ નહિ એક મહાન્ તત્ત્વના પ્રતિપાલન ખાતર તેમને કરનાણપટ્ટણ છોડવું પડયું. બસવેશ્વરના પ્રવચનથી લિંગાયતોની સખ્યા વધવા લાગી અને આ નવા લિંગાયતોથી વર્ણાશ્રમ ધર્મના જુના બધનો તુટવા લાગ્યા. આ બન્ને કારણથી જ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક અને જેન ધર્મીય ઘણાજ ચિડાયા, અને તેઓએ બિન્નજલ રજાને વર્ણાશ્રમ ધર્મનું મન્દ્રણ કરવા પ્રેરીત કર્યા તેથી અનેક લિંગાયનો પર જુલમ થવા લાગ્યો અને તેથી ડેટલાક અથ્વા જગમોને સતાપ ચઢ્યો. એટલામા જ બસવેશ્વરે સચિવપદ ત્યાગ કર્યો તેમ ઠરવાને બીજુંજ કારણ થયું જ્યારે બસવેશ્વર સચિવ-

પદારૂઢ હતા ત્યારે લિંગાયત મત પ્રસારવા સાડ તેનો ઉપયોગ કોઈ દિવસ થયો નહિ. તો પણ સચિવપદનો ત્યાગ આ વખતે કેટલાક અધ્યા જંગમોને ઉશ્કેરણી રૂપ થયો. આપણા પર આવતાં સર્વ દુષ્ખોનું કારણ બિજ્જલરાજ છે એમ તેઓને લાગ્યું અને તેને યમ લોકમાં પહોંચાડવાનો ઘાટ ઘડ્યો. મહાનુભાવ બસવેશ્વરને આ વાતની ખબર પડી ત્યારે તેઓને આ કૃત્યમાંથી અટકાવવા ઘણાજ પ્રયત્ન કર્યો, પણ અધ્યા જંગમોના નિશ્ચય આગળ કાંઈ ચાલ્યું નહિ. છેવટે જે રાત્રે બિજ્જલરાજનું ખૂન થયું તેજ રાત્રે તેમણે કલ્યાણપદ્મ છોડ્યું. કેટલાકનો મત એવો છે કે મહાનુભાવ બસવેશ્વરને આ કૃત્ય પસંદ હતું. ઘણે ભાગે આ ખૂનમાં તેમણે ભાગ લીધો હતો તેથી આવતી આપત્તિને ટાળવા માટે કલ્યાણપદ્મનો તેમણે ત્યાગ કર્યો. તેમના પ્રસિદ્ધ થયેલ કેટલાક વચનો-પરથી અને તેમની શ્રેષ્ઠ મનોવૃત્તિને લઈને અમને ઉપલો મત ખરો લાગતો નથી. રાજહત્યા જોવી પડે નહિ એ હેતુથી અને અહિંસા મતના પ્રતિપાલન ખાતરજ તેમણે કલ્યાણપદ્મ છોડ્યું. જેણે ખૂન કર્યું, તે ચન્નબસવેશ્વર વિગેરે આવતી આપત્તિ ટાળવા રાતોરાત સટકયા. અને ત્યાર પછીનું જીવન કારાવારના જંગલમાં પસાર કર્યું. ઉળવી ક્ષેત્ર એ અધ્યા જંગમોના વાસ્તવ્યને લઈનેજ પવિત્રતા પામ્યું છે, અને તે હાલમાં એક તિર્થસ્થાન થયું છે.

સંગમ ક્ષેત્રે શિવૈક્ય

કલ્યાણપદ્મ છોડી મહાનુભાવ બસવેશ્વર જે નિકળ્યા તે સંગમ ક્ષેત્રે ગયા. અને ઇ. સ. ૧૧૬૮ માં શિવૈક્ય પામ્યા.

આ અરક્ષામાં તેમનું વય છત્રીસ વર્ષનું હતું. આટલા અદ્ય સમયમાં દક્ષિણમાં પ્રચંડ ક્રાંતિનું ખી પેરી તેમણે વીરશૈવ ધર્મનો પુનરુદ્ધાર કર્યો અને તેના પ્રચારને ચાલના આપી. અનેક રાજાઓએ તેમના અભિમાન ખાતર ખીલ્ત સમાજો પર જુલમો કર્યા અને ઉલટ રીતે વીરશૈવ સમાજ પર જુલમ થયો. આ ધકઠાધકટીનાંથી પણ દક્ષિણમાં આજનો વીરશૈવ સમાજ ટકી રહ્યો છે. કોઈ કહે છે કે મહાનુભાવ બસવેશ્વરે સબગોલકાર કર્યો; પણ ખરી રીતે લિંગાંગી લોકમાં બેઠ નથી આ સિદ્ધાંતના પ્રતિપાદન શિવાય કાંઈજ તેમણે કયું નથી. પણ પરધર્મીય ટીકાકાર તો ચોકખું લખે છે કે ચેટીખેટી અને સત્તા તથા દ્રવ્યની લાલચ દેખાડીને બસવેશ્વરે લિંગાયત મતનો પ્રચાર કર્યો. ખરી રીતે એ ટીકામાં કંઈ અર્થ નથી. કારણ બસવેશ્વર મત પ્રસારવા કોઈ દિવસ બહારગામ ગયા ન હતા, અને તે સોડ આવો વામમાર્ગ સ્વિકારવા તે ઉતાવળા થયા ન હતા. વર્ણશ્રમ ધર્મનો નાશ કરી યજ્ઞમાર્ગી વૈદિક અને જૈન ધર્મો પર છાપો નાખવાજ તેમણે પ્રયત્ન કર્યો એમ કહેવાવાળા પણ ઘણા છે. પણ તેમને હેતુ બિલકુલ તેવો ન હતો. પરિણામ તેવું થયું ખરૂં. તેનું કારણ ઉપલા બે ધર્મમાના દોષજ છે. તેમના મત પ્રસારને લઈને વર્ણશ્રમની રૂઢી જેટલી તૂટી તે ઉલટી વર્ણશ્રમ ધર્મને મજબૂત કરવાને કારણજૂત થઈ. વર્ણશ્રમ ધર્મનું સત્ત્વત્વ બસવેશ્વરને જોઈતું હતું અને તેથીજ મહાનુભાવે ધર્મવિરૂદ્ધ કોઈ દિવસ પ્રતિપાદન કયું નહિ. લિંગાંગી મનુષ્યને વર્ણશ્રમના બંધનો આડા આવતા નથી એમ કહ્યું ખરૂં; પણ તેથી કંઈ સબગોલકાર થઈ વર્ણશ્રમ ધર્મનો મર્યાદા છૂટી નથી, અને

અનાચાર થયો નથી. તેમ થયું હોત, તો બસવે-
શ્વરે વર્ણાશ્રમ ધર્મનો નાશ કર્યો એમ કહેવાત.
પણ તેમણે તેમ કર્યું નથી. નિતિ, સંયમ અને સર્વ જાતની
મર્યાદાઓનું પાલન કરવા પર તેમનો વિશેષ ભાર હતો. વૈયક્તિક
નીતિને તો બીજા સાધુસંતોની માફક તેમણે મહત્વ દીધું, પણ
સામુદાયિક નિતિ પર પણ તેમણે ભાર દીધો. શ્રમજીવન પર
તેથીજ કટાક્ષ હતો. એકંદરે તેમના પર મૂકવામાં આવતા
આક્ષેપો નિરાધાર છે. બસવેશ્વર એ મહાન ધર્માત્મા થઈ ગયા.
હિંદુસ્થાનના ઇતિહાસમાં તેમનું નામ અજરાઅમર છે.
વીરશૈવ સંસ્કૃતિનો તેમણે પુનરુદ્ધાર અને પ્રસાર કર્યાથી લિંગા-
યતોને તો પ્રાણુની જેમ વહાલા છે. તેમના સંબંધે ગમે તેવા
તર્કવિતર્કો કરવામાં આવે તોપણ તેમની ધવલ કીર્તિને બિલકુલ
કલંક લાગે તેમ નથી. માટે વીરશૈવ અને બીજા ટીકાકારો તરફ
દુર્લક્ષ કરી મહાનુભાવ બસેશ્વરની સ્મૃતિ આપણે કાયમ ગાખવી
અને તેમણે આપેલી વીરશૈવ સંસ્કૃતિના વારસાનું આપણે રક્ષણ
કરવું એજ યોગ્ય છે.

પ્રકરણ ૬ છું.

ખંડન મંડન.

વીરશવ સંસ્કૃતિ સંબંધે સર્વ પ્રકારની ચર્ચા જેટલી રીતે કરવી શક્ય છે, તેટલી રીતે અમે પાછલા પ્રકરણોમાં કરી છે. હવે આ પ્રકરણમાં વીરશવ સંસ્કૃતિપર જે આક્ષેપો મૂકવામાં આવે છે, તેનું ખંડન કરવાનો વિચાર કર્યો છે. આખું ખંડન ઠેકઠેકાણે કરેલું છે. પણ તે એક ઠેકાણે કરેલી સવિસ્તર થઈ શકે અને એકઠમ ધ્યાનમાં રહેલું સહેલ થાય, તંથી તે અહીંઆ ફરી કરવામાં આવે છે. તેજ પ્રમાણે પાછલાં પ્રકરણોની ચર્ચામાં કેટલાક નવા વાદ્યસ્ત મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થયા છે, તે સંબંધી કંઈક ખંડન મંડન કરવાની અમને જરૂરી લાગે છે, તેથી સામાન્ય આક્ષેપોનું મંડન કર્યા પછી પાછલા પ્રકરણમાંના કેટલાક મુદ્દાઓ પર જે ટીકા થઈ છે, તેનું પણ ખંડન કરી, અમારા કહેવાનું અમે મંડન કરવાના છીએ. આ ગ્રંથ વાંચતી વખતે જેમને જે શંકાઓ આવે, તેનું નિરાકરણ આ પ્રકરણની ચર્ચા વાંચ્યા પછી થતું હોવાથી, આ પ્રકરણનું વાંચન થાય ત્યાં મુધી કંઈપણ નિશ્ચિત મત બનાવવું નહિ, એવી તેમને અમારી વિનંતિ છે.

નાસ્તિકપણાનો આરોપ.

યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકો વીરશૈવોને નાસ્તિક કહે છે, એ આખત સર્વને માણુમ છે. પણ ગમે તેને નાસ્તિક કહેવાની ઘણી વખતે

ઉતાવળ થતી હોવાને લીધે એ શબ્દનો ખરો અર્થ શું છે, તે આપણે પ્રથમ જોઈએ. જેને શ્રદ્ધા અથવા ભાવના નથી એટલે જે કેવળ બહિર્દ્રષ્ટિનો છે તે નાસ્તિક છે. પ્રત્યક્ષ નજરે પડતી બાબત શિવાય દરેક બાબતનેજ ના કહે છે અથવા માનતો નથી, તે જડવાદીને નાસ્તિક કહી શકાય. આવા જડવાદી ઘણે ભાગે વિષયલંપટી અને સ્વાર્થી હોય છે, તેથી જ નાસ્તિક નિંદા ગણાય છે. પણ સ્વમત વિરૂદ્ધ જે જે હોય છે તેને નાસ્તિક કહેવાનો રીવાજ યશમાર્ગી વૈદિકોએ પાડ્યો છે. પદ્ધર્શનકારમાં જે નિરીશ્વરવાદી છે તેમને પણ પ્રથમ ચાર્વાકની માર્ક પૂર્વ મીમાંસાકારોએ નાસ્તિક કહ્યા. તેજ પ્રમાણે જૈનોને, બૌદ્ધોને પણ તે નાસ્તિક કહેવા લાગ્યા. પણ નાસ્તિકના મૂળ અર્થ પ્રમાણે ઉપલા દર્શનકારોને તે શબ્દ વાપરવો એકદમ નિંદા છે, એમ કોઈ પણ કહેશે. વેદનિંદક તે નાસ્તિક એમ પણ પછી મનાવા લાગ્યું. પણ ઇશ્વરવાદ અને અહિંસાત્મક કર્મકાંડ આ વેદમાંની જે બાબત પરજ શું તે ટીકા થાય છે. આખા વેદની કોઈ નિંદા કરતું નથી, એ ભૂલવું ન જોઈએ. તોપણ આપણે કરેલા વેદાર્થના વિરૂદ્ધ જે કોઈ બોલે તે પણ વેદનિંદક અને તેથી જ નાસ્તિક એમ કહેવાનું રૂઢ થયું. ત્યારબાદ ભાગવતોએ સ્માર્તોને અને વૈષ્ણવોએ શૈવોને અરસપરસ નાસ્તિક કહેવાનો રીવાજ શરૂ થયો. આ પ્રમાણે દરેક સંપ્રદાયનો માણસ ખીજા સંપ્રદાયના અનુયાયીઓને નાસ્તિક કહેવા લાગ્યા. એટલુંજ નહિ પણ સ્વસંપ્રદાયના જે લોક સ્વમત વિરૂદ્ધ વર્તન કરતા હોય તેને પણ નાસ્તિક કહેવા લાગ્યા. શરૂઆત થઈ. ખરી રીતે પ્રત્યક્ષ નાસ્તિક નથી. અસ્તિત્વ નથી. સ્વાર્થી અને વિષયલંપટી માનવ નથી. માટે

યજમાળી વઢિદો કે જે વીરશૈવોને નાસ્તિક કહી ટીકા કરે છે તે નિર્ધારક છે, એ દેખીતું છે. વીરશૈવ એ લિંગભક્ત હોવાથી તે સ્વાર્થી અને વિષય લાંપટ હોઈ શકે નહિ અને પરશિવ પર શ્રદ્ધા હોવાથી તે નાસ્તિક પણ હોઈ શકે નહિ. એટલે તેને નાસ્તિક બિલકુલ કહી શકાય નહિ. વીરશૈવ વેદનિંદક પણ નથી. મુસલમાન, ખ્રિસ્તી, આર્ય, બ્રાહ્મો, સત્ય અને પ્રાર્થનાસમાજ વિગેરે મૂર્તિ-પૂજા અને વર્ણાશ્રમ ધર્મનું ખંડન કરે છે, માટેજ નાસ્તિક કહેવામા આવે છે. તે દ્રષ્ટિએ પણ વીરશૈવોને નાસ્તિક કહી શકાય નહિ. પ્રચલિત વર્ણાશ્રમ અને મૂર્તિપૂજા વીરશૈવ સંસ્કૃતિને દરેક મુદ્દે મળતી ન હોય તોપણ શુદ્ધ મૂર્તિપૂજા અને વર્ણાશ્રમ ધર્મ વીરશૈવોને નેટલો માન્ય છે તેટલો બીજા કોઈપણ સંપ્રદાયને માન્ય થયેલો જોવામા આવતો નથી. અર્થાત વીરશૈવોને નાસ્તિક કહી સ ખોધવામા આવે છે તે કેવળ અસૂચા અને દેવ બુદ્ધિથી છે, એ દેખીતું છે વીરશૈવ સંસ્કૃતિ પૂર્ણ રીતે આસ્તિક છે.

મળગોલંકારપણું.

વીરશૈવોએ ખાસ કરીને મહાતુલાવ યસવેશ્વરે સળગોલંકાર કર્યો અને તેમજ લિંગધારીમા ભેદ નથી અને અશૌચ્ય નથી, એવો એક આક્ષેપ મૂકવામા આવે છે આ બાબતમા આટલો બધો ગેરસમજ થયો, એ બદલ આશ્ચર્ય લાગે છે ખરું જોતા અશૌચ્યની કલ્પના વીરશૈવોમા નેટલી તીવ્ર છે, તેટલી શુચિર્ભૂત ગણાયેલા બ્રાહ્મણોમા પણ નથી વીરશૈવોની શુચિર્ભૂતતાની પાસે બ્રાહ્મણોનું સોળું એટલે એક બાહ્ય આડંબર છે, એમ કોઈપણ નિપક્ષપાતી માણુમ કહશે. વીરશૈવ સ્પર્શદોષ તો શુ પણ દ્રષ્ટિ

હોય માને છે. ઇષ્ટલિંગપ્રસાદ અને શુદ્ધપ્રસાદ પર તે ગીજઓની દ્રષ્ટિ પણ પડવા દેતા નથી. તેઓ ત્રિદાળ સ્નાન કરી ઇષ્ટલિંગ-પૂજન કરે છે. અને એકાંતમાં અને મૌનતાથીજ ઇષ્ટલિંગ અને શુદ્ધપ્રસાદ જ તે આહાર તરીકે લે છે. શુદ્ધ આહાર પાન એ વીરશૈવોનું વિશેષ છે. લગ્નવ્યવહારની બાળતમાં વીરશૈવોનો ઘણોજ કટાક્ષ છે. વીરશૈવેતર સાથે તેઓ લગ્નસંબંધ કરતા નથી અને વીરશૈવોમાં પણ કુલ, ગોત્ર અને કુંડલી વિગેરે જ્યોતિષ જોઈનેજ કરે છે. સ્ત્રીઓ રજસ્વળા હોય પાળતી નથી એવો આદેશ છે. પણ ઇષ્ટલિંગ પૂજન પૂરતોજ પાળવાનો હોતો નથી. બીજા વ્યવહારમાં તો સ્વાસ્થ્ય રક્ષણુ સાડ તે પાળવોજ જોઈએ. તેજ પ્રમાણે વીરશૈવોને સૂતક વિગેરે પાંચસૂતકો માન્ય નથી એ ખરું; આ પ્રશ્ન તાત્ત્વિક છે. તેટલાપરથી તેમના પર સખગોલંકારનો આરોપ મૂકતાં આવડશે નહિ. લિંગધારીઓમાં લેદાલેદ માનવો નહિ, એવું વીરશૈવ સંસ્કૃતિ કહે છે. અને મહાનુભાવ બસવેશ્વરે પણ તેમજ કહ્યું. એટલુંજ નહિ પણ તે પ્રમાણે વરતી તેવી રૂઢી પાડીને આચરણ કરી દેખાડયું, તેથી તેમને સખગોલંકારી કરી શકાય નહિ. તેઓ વૈદિક ગ્રાહણ હતા, અને તેમણે અશૌચ્યના સર્વ નિયમો પાળ્યા હતા, તેમણે જે સમતાનો ઉપદેશ કર્યો તે ઉચ્ચ દરજ્જાનો હતો. તેનો સ્વેચ્છાચાર સાથે સંબંધ જોડવો ન જોઈએ. પણ નિંદકોને ટીખળી કર્યા શિવાય કંઈ સુઝતુંજ નથી, તેનો શો ઉપાય ! તુકારામ વિગેરેઓએ લેદ માનવો એ ભ્રમ છે, અમંગળ છે, એમ કહ્યું છે; અને કોઈપણ સાધુ મહાત્મા એમજ કહેશે. પણ તેથી તેમનાપર સખગોલંકારીનો આરોપ મૂકવો એ ખરેખર ખોડખાપણુ ઠાઠવાનોજ ધધો છે.

વીરશૈવ સંસ્કૃતિ સળગોલંકારી નથી અને મહાનુભાવ ળસવેશ્વરે
 સળગોલંકાર કર્યો નથી. તેમણે સમતાનો ઉપદેશ કર્યો અને
 લિંગધારીમાં એકતા કરી દેખાડી એમાં શંકાજ નહિ. તેમના તે
 ઉપદેશને સળગોલંકારી કરાવી, પોતાની પવિત્રતાની બડાઈ
 મારવી એ ખરેખર નિંદ છે. પણ આમ દેવળ વીરશૈવેતરજ
 કરે છે, એટલુંજ નહિ પણ કેટલાક વીરશૈવો પણ કરે છે. આનાં
 ઠરતાં ખીણ કંઈ શરમની વાત છે. ? સંસ્કૃતિનો પ્રસાજ બેઠએ
 તેટલો ન થવાથી બહુજન સમાજમાં બેઠએ તેટલી શુદ્ધિ દેખાતી
 નહોત, તેથી મૂળ સંસ્કૃતિને દોષ દઈ શકાય નહિ અથવા એકાદ
 મતપ્રવર્તક મહાત્માને દોષી ઠરાવી શકાય નહિ. કંઈ સંસ્કૃતિના
 બહુજન સમાજમાં કંઈ સંસ્કૃતિ તેનીતેજ બેવામાં આવે છે ?
 આનો જવાબ “ કોઈપણ નહિ ” એમજ દેવો પડશે. કારણ
 આખો સમાજ કોઈપણ વખતે સંસ્કૃતિપ્રણીત ઉચ્ચ ધ્યેયને
 પહોંચલો હોતો નથી, તેથી સમાજમાંની રૂઢીનો દોષ મહાત્મા-
 એપર નંખાય નહિ; અથવા તે દોષોપરથી તે સંસ્કૃતિનો અંદાજ
 કરી શકાય નહિ. કોઈપણ, સંસ્કૃતિ સળધે નિર્ણય કરતી વખતે
 તે સંસ્કૃતિ પૂર્ણરીતે બહુનારા અને આચરણમાં લાવનારા અદ્ય
 સંખ્યાકો તરફ બેલું બેઠએ. અને તે સંસ્કૃતિના તાત્ત્વિક અથો
 તપાસવા બેઠએ. તેજ પ્રમાણે કોઈપણ મહાન પુરૂષપર કોઈપણ
 પરિણામની જળાણદારી નાખતી વખતે તે મહાત્માનો આશય
 મહેલાં સમજ લેવો બેઠએ. અને તેનું ચરિત્ર સંપૂર્ણ બહુવું
 બેઠએ. એકંદરે વીરશૈવ સંસ્કૃતિ પર સળગોલંકારીપણાનો જે
 આરોપ છે, તે અત્યંત દેષબુદ્ધિનોજ છે, એમાં શંકાજ નહિ.

હીન સંસ્કૃતિ.

વીરશૈવોની સંસ્કૃતિ હીન છે, એવો પણ આરોપ યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકો તરફથી ખાસ કરીને કરવામાં આવે છે. યજ્ઞમાર્ગીઓની સમજ છે કે આપણેજ તેટલા આર્ય છીએ અને આર્ય એટલે ઉચ્ચ સંસ્કૃતિના અને લિંગાયત દ્રાવિડ અને અનાર્ય સંસ્કૃતિના હોઇ, તેઓ હીન છે. હાલના યજ્ઞમાર્ગીઓ સર્વ આર્ય છે એ સમજ ભૂલભરેલી છે. હિંદુસ્તાનમાં સર્વ મુસલમાન જેમ અરબી, ઇરાની અથવા તુર્કી લોહીના નથી તેમ સર્વ યજ્ઞમાર્ગીઓ આર્યો નથી. લિંગાયતોમાં આર્યો હોઇ શકે અને યજ્ઞમાર્ગીઓમાં પણ અનાર્ય છે. શિવાય આર્ય એટલે થેઠ એમ જે માન્યતા થઈ ચૂકી છે, તેવી પૂર્વે ન હતી. આર્ય એ એક વંશ પૂર્વે માનવામાં આવતો હતો. તેજ પ્રમાણે દ્રવિડ અને અનાય એ પણ વંશજ છે. વાસ્તે આર્ય વંશના ણધા હીન એમ કહી શકાય નહિ. હાલમાં જે સંશોધન થયું છે, તે પરથી એવું સિદ્ધ થયું છે કે દ્રાવિડ સંસ્કૃતિ આર્ય હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા તે પહેલાં હતી અને તે આર્યો કરતાં ઘણી સુધારેલી હતી. આર્યો પ્રથમ હિંદુસ્તાનમાં આવ્યા ત્યારે તેઓ કેટલા જંગલી હતા અને તેમની સમજુતી કેટલી પછાત હતી તે જાણવાને વેદોમાં જોઈએ તેટલા આધાર છે-વાસ્તે આર્યોના નામ પર બરાઈ મારવાનું કંઈ કારણ નથી. કોઈ-પણ વંશના સર્વે લોકો સારા હોતા નથી. અને અન્ય વંશના સર્વે લોકો ખરાબ હોતા નથી. “ બળીયાના બે ભાગ ” એ કહેવતને અનુસરીને પોતપોતાની ચઢતીના સમયમાં જે તે અંહતામાં રહી બીજાઓને તુચ્છ લેખે છે. તેજ પ્રમાણે વીરશૈવો-

ની પડતી દશામાં યજ્ઞમાર્ગીઓએ તેમને શુદ્ધ કરાવ્યા અને તે કલંક હેઠળ સરકારમાંથી નેમ્યે તેવો સાફ થયો નથી, એ ખરેખર દુઃખની વાત છે. તોપણ શરૂઆતમાં વીરશૈવો પાસેથી જ ઘણીજ ખાખતો શિખી, આર્ય લોક ખરેખર આર્ય એટલે શ્રેષ્ઠ થયા, એ બુલવું નેમ્યે નહિ. તેઓ એટલા શ્રેષ્ઠ થયા કે તેઓ ભારત-વર્ષમાં આવ્યા તે પહેલાં જે નિર્ગ્રંથ અને લિંગી વિગેરે સંસ્કૃતિના ટોકો હતા તેમને પણ આર્ય કહેવરાવમાં ભૂષણ લાગ્યું. વીરશવ જે પોતાને આર્ય કહેવરાવવામાં ભૂષણ માને છે, તેનું કારણ આજ છે. નહિ તો યજ્ઞમાર્ગીઓની મંસ્કૃતિ વીરશૈવોને ખિલકુલ માન્ય નથી, અને તે દ્રષ્ટિએ તેમને આર્ય કહી શકાય નહિ. એકંદરે વીરશૈવ સંસ્કૃતિ હીન ન હોઈ, આર્ય સંસ્કૃતિને ઉઠાડરણો દઈ, તેણીએ તેમનામા આર્યત્વ લાવેલ છે. ખરી સ્થિતિ એવી હોઈ, અનાર્ય અને શુદ્ધ કહી તેમને યજ્ઞમાર્ગીઓએ હીન ગણાવા એ ઘણુંજ કૃતજ્ઞપણું છે.

બાહ્ય આડંબર.

લસ્મના પટ્ટા અને રૂદ્રાક્ષની માળા અથવા ગોપીચંદનના તિલક અને તુલસીની માળા પહેરી ઘણાજ લોક હાલમાં જેમ સ્વાર્થ સાધવા સાડ અથવા ઉદર ભરવા સાડ સાધુ મહાત્માનો વેપ ધારણ કરે છે, તે પ્રમાણે લિંગાયતો લસ્મના પટ્ટા ખેંચી, ગળામાં લિંગ ધારણ કરી, રૂદ્રાક્ષ ધારણ કરી, કેવળ બાહ્ય દેખાવ કરે છે, એવો એક આક્ષેપ છે. પણ લિંગાયત લોક આવા સંસ્કાર ચુકત હોવા છતાં તેમને હીન લેખવામાં આવે છે, એમાં આશ્ચર્ય નહિ કે ? બાહ્ય સંસ્કારો જે પાળ્યા ન હોત તો તેમને

સર્વ લોકોએ સાધારણરીતે સંસ્કૃતિહીન કહ્યા હોત. અને તેઓ
 બાહ્ય ચિન્હો હંમેશાં ધારણ કરી સંસ્કારયુક્ત રહે છે, તો
 તેમને બાહ્ય આડંબર કરનારા મિથ્યાચારી કહેવામાં આવે
 છે. “ અણુગમતીનું મીઠું મોણું ” એ કહેવત ખરી લાગે છે.
 કોઈ પણ રીતે લિંગાયતોને ખરાબ ઠરાવવા હોય તો તે ગમે
 ત્યારે કરતા આવડશે. તેમ કરવું બળવાનને સાધ્ય પણ છે.
 યજ્ઞમાર્ગીઓએ તે સાધ્યું છે, પણ તે કંઈ સાફ કહેવાય નહિ.
 વીરશૈવ સંસ્કૃતિ ઉચ્ચ દરબજાની હોવા છતાં તેનાપર ફક્ત આરોપ
 મૂકવા એ જે યજ્ઞમાર્ગીઓને ગમે છે તેનું કારણ વીરશૈવ
 સંસ્કૃતિની મહત્તા તેમનાથી સહન થતી નથી, એજ છે. એમ
 કોઈ પણ કહી શકશે. પણ સંસ્કૃતિહીન આર્યોએ વીરશૈવ
 પાસેથીજ ઘડા લઈ શ્રેષ્ઠત્વ પ્રાપ્ત કર્યું છે. તોપણ પૂર્ણપણે
 જે હજી મુધર્યા ન હોય, તો જે જુના સંસ્કારો અભિમાનથી
 રાખ્યા છે, તે દૂર કરવા એ જ યોગ્ય માર્ગ છે. પોતાના કરતાં
 જે ખરેખર શ્રેષ્ઠ છે, તેની અદેખાઈ કરી કંઈ શ્રેષ્ઠત્વ આવતું
 નથી. એ આટલા વર્ષો વીત્યાં છતાં યજ્ઞમાર્ગી આર્યો શિખ્યા નથી.
 એજ આશ્ચર્યકારક છે. ભારતીઓ પાસેથી તેઓએ આજસુધી
 જેમ ઘડાઓ લીધા તેમ હવે પછી લેવા અને સુધરવું, એજ
 યોગ્ય માર્ગ છે. ઉચ્ચ સંસ્કૃતિવાલાઓને નકરા હીન કહી કંઈ
 તે હીન થતા નથી, અને એમ કહેનારા કંઈ શ્રેષ્ઠ થતા નથી.
 પોતે શ્રેષ્ઠ બનવું અને બીજાઓને બનાવવા એજ યોગ્ય માર્ગ છે.
 અદેખાઈથી કંઈ ફાયદો થતો નથી અને તિરસ્કાર કરી કંઈ હિત
 સધાતું નથી. પોતાના કરતાં ઉચ્ચ સંસ્કૃતિના લિંગી અને નિઝાંથ
 લોકોની યજ્ઞમાર્ગી દિજ અદેખાઈ કરે છે અને તેમના ચોથા વર્ગ

સાચે તિરસ્કારપૂર્વક વર્તન કરે છે, એ તેમનેજ અનિષ્ટકારક છે વાસ્તે વીરશૈવ લોક શુચિર્ભૂત અને સસ્કારયુક્ત રહે છે એ કેવળ બાહ્ય દેખાવ ન હોઈ તે તેમની મસ્કૃતિનું ચિન્હ છે ભમ્મ, રૂદ્રાક્ષ અને ઇશ્વરિંગનું તેમને પ્રદર્શન કરવાનું ન હોઈ, તેમને સ્વસસ્કૃતિ પાળવાની છે તેનું પ્રદર્શન કરી, શેખાઈ મારવાની તે વસ્તુઓ નથી તેથી ઉપલા આક્ષેપો કેવળ દ્વેષજન્ય અને અદેખાઈપૂર્વક કરેલા છે, એમા શકાજ નહિ

વૈદિકત્વ અને વેદપૂર્વકાલીનત્વ

આત્યારસુધી વીરશૈવ સસ્કૃતિ ઉપર જે આક્ષેપો મૂકવામા આવે છે, તેમાના કેટલાકનું થોડામા નિરાકરણ કર્યું હવે પાછલા પ્રકરણોની ચર્ચામા જે મુદ્દાઓ ઉપસ્થિત થયા છે તે સળધે ખડન મડન કરવાનો વિચાર કર્યો છે વીરશૈવ એ વૈદિક છે કે નથી એ બદલ વીરશૈવોમાજ મતભેદ છે યજ્ઞમાગી વૈદિકોની પ્રતિભા જેમને અસહ્ય લાગે છે, તે વીરશૈવોને વૈદિક કહેવરાવવું અપમાનકારક લાગે છે માટે વેદમાની અસખ્ય દેવતાઓ હિસાત્મક યજ્ઞાદિ જે વીરશૈવ સિદ્ધાંતો વિરુદ્ધ છે, તે આગળ કરી, તેઓ પોતાના મતને પૂષ્ટિ આપે છે તેજ પ્રમાણે વીરશૈવો અસખ્ય દેવતા માનતા નથી માટે યજ્ઞમાગી વૈદિક તો વીરશૈવોને વેદ બાહ્ય ઠરાવે છે આ બન્નેને જવાબ દેનાર એક વેદાભિમાની વીરશૈવ વર્ગ છે, તે પક્ષનું કહેવું એવું છે કે અસખ્ય દેવતા અને હિસાત્મક યજ્ઞ એજ કંઈ વેદનો મુખ્ય ભાગ નથી વેદનો મુખ્ય ભાગ એટલે તત્ત્વજ્ઞ ન અથવા વેદાત્, તેમનો અદ્વૈત મત અને બ્રહ્મમીમાસા

વીરશૈવ સિદ્ધાંતને ઘણી મળતી છે. શિવાય વૈદિક સંસ્કાર
 વીરશૈવોને પણ માન્ય છે. વાસ્તે હિંસાત્મક યજ્ઞ પસંદ ન હોવા-
 વાળા અને એકજ દેવની ઉપાસના કરનારા વૈષ્ણવ, શાકતાદિ પંથ,
 જેમ વેદાનુયાયીઓમાં જ છે, તે પ્રમાણે વીરશૈવોને પણ તેવા
 વર્ગમાં સમાવા કંઈ હરકત નહિ. તેટલા માટે વીરશૈવ
 વૈદિક છે, એમ જીજ્ઞે પક્ષ કહે છે. અને તેજ અમને યોગ્ય લાગે
 છે. વીરશૈવ સિદ્ધાંતની કેટલીક જાળતો વેદાંતમાં આવવાથી
 વીરશૈવોને વૈદિક કહેવરાવવાને હરકત ન હોય તો પણ અનેક
 દેવ ઉપાસના અને યજ્ઞ એજ વૈદિક પરંપરા મનાયાથી,
 વીરશૈવો પોતાને વૈદિક ન કહેવરાવે તો પણ તેમ! કંઈ
 ખોટું નથી. શિવાય વેદાંતના કેટલાક તત્ત્વો વીરશૈવ સિદ્ધાંતને
 મળતા હોય તો પણ તે કંઈ આર્યોના નથી. આર્યો અહીં આ
 આવ્યા પછી તેમનાપર અહીંનો લિંગી સંસ્કૃતિનું પરિણામ
 થયા પછી તેમનામાં વૃદ્ધિ થવાથી વેદાંતનું તત્ત્વજ્ઞાન વીરશૈવ
 સિદ્ધાંતને મળતું દેખાય છે, એ જાણત ભૂલવી ન જોઈએ.
 વાસ્તે વીરશૈવ સિદ્ધાંત વેદ માન્ય છે, એમ અમે કહીએ
 છીએ. તેજ પ્રમાણે તે વેદપૂર્વે પણ હતો એમ અમે કહ્યું છે.
 એમાં કયા વિરોધાભાસ છે? વીરશૈવ તત્ત્વજ્ઞાન ઘણું જ પ્રાચીન
 છે. તેની છાપ યજ્ઞમાર્ગીઓ પર પડી અને તેઓએ વીરશૈવ
 તત્ત્વજ્ઞાનની પરિભાષા ન લેતાં સિદ્ધાંત માત્ર લીધા. તેથી વેદાંત
 અથવા ઉપનિષદો નિર્માણ થયા. વીરશૈવોએ જોયું કે યજ્ઞમાર્ગી
 વૈદિકો આપણું તત્ત્વજ્ઞાનજ સુદી ભાષામાં બોલે છે તેથી તેઓ
 સમભાવનાથી પ્રેરાઈ ઉપનિષદોના પરિભાષાનો સ્વિકાર કર્યો.

તેથી જ વીરશૈવોના ગ્રંથોમાં પણ બ્રહ્મમીમાંસા નજરે પડે છે. એકંદરે વીરશૈવ સંસ્કૃતિની વિશિષ્ટતાને લઈને તે વેદપૂર્વે હતી, એમ દેખાય છે. વીરશૈવોના અનેક સિદ્ધાંતો વેદગ્રંથોમાં હોવાથી તેઓને વૈદિક કહેવરાવવાને પણ કમતરતા લાગતી નથી. આ પ્રમાણે વીરશૈવ વેદપૂર્વેના હોઈ, વૈદિક પરંપરા માન્ય છે.

આર્ય અથવા હિંદુ અને ભારતીયત્વ.

હિંદુ સમાજમાં ઘોટાળો જોઈ, જૈન, શીખ અને આર્યસમાજ વિગેરેઓને જે પ્રમાણે જુદા નામથી ઓળખાવું યોગ્ય લાગ્યું, તેમજ વીરશૈવોને હિંદુ ન કહેવરાવવું યોગ્ય લાગ્યું હશે. હિંદુ એ શબ્દ બદલ જેમ અનેકોને તિરસ્કાર થવા લાગ્યો, તેમજ યજ્ઞમાગીઓના પ્રયત્નથી આર્યસંસ્કૃતિને વિશિષ્ટ અર્થ પ્રાપ્તિ થયો છે અને નવીન સંશોધનથી આર્ય વિષેની જે જાણતો બહાર આવવા લાગી છે, તેથી આર્ય કંઈ આપણા પૂર્વજ નથી, એવું અનેક વીરશૈવોને થયું છે. આપણી સંસ્કૃતિ ઉત્તર ધ્રુવ દ્વારથી આવી નથી; અથવા ઇંદ્ર, વરુણ વિગેરેની પૂજા કરનારા અને હિંસાત્મક યજ્ઞ કરનારી સંસ્કૃતિ પણ આપણી નથી. જે બ્રહ્મ વિષે વેદ અટકતા અટકતા જોલે છે, તેની સવિસ્તર ચર્ચા કરનારી, અને યોગમાર્ગથી તે નજરોનજર ખાત્રી કરી આપનારી આપણી સંસ્કૃતિ છે. તેથી આપણે આર્ય અથવા હિંદુ સંસ્કૃતિના ન હોઈ ભારતીયજ છીએ એમ વીરશૈવોને લાગે તો તેમાં શું ખોટું છે ? તેજ પ્રમાણે આર્યોએ અમારી સંસ્કૃતિ પ્રત્યક્ષ રીતે

સ્વિકાર્યાથી, આર્થ શબ્દને શ્રેષ્ઠતા પ્રાપ્ત થઈ છે, તો તેમ વીરશૈવો પણ કહેવરાવે તો તેમાં આશ્ચર્ય શું છે ? અને અમે ખ્રિસ્તિ, મુસલમાન, પરંપરાના ન હોઈ હિંદુ પરંપરાના છીએ, એ દ્રષ્ટિએ વીરશૈવો પોતાને હિંદુ કહેવરાવે તો તેમાં આશ્ચર્ય શું છે ? સાર એટલોજ કે સંશોધન દ્રષ્ટિએ તત્ત્વથી અને વ્યવહારથી દેખાતી ભિન્ન બાબતોનો પણ સમન્વય લગાડતાં આવડે છે અને તેજ દ્રષ્ટિ યોગ્ય છે. વેદકાળમાં સ્ત્રીઓને પૂર્ણ સ્વતંત્રતા હતી એમ જેમનો ખાત્રીદાયક મત છે; તેમને વીરશૈવ સંસ્કૃતિને જેવી સ્ત્રીઓની ધાર્મિક સ્વતંત્રતા માન્ય છે, તેવી વૈદિકસંસ્કૃતિને માન્ય નથી, એવું જે એક પ્રકરણમાં કહ્યું છે તે ચમત્કારિક લાગ્યું. ગાર્ગી વિગેરે જેવી સ્ત્રીઓએ બ્રહ્મચર્યા કરી છે, સ્વતંત્ર ઋચાઓ લખી છે. તો પછી વેદકાળમાં ધાર્મિક સ્વતંત્રતા ન હતી એમ તમે કેવી રીતે કહો છો ? એવો તેમનો સવાલ છે. પણ અપૂર્વ બુદ્ધિ પ્રગટ કરી એકાદ સ્ત્રી આગળ આવી તેટલા હપરથી સ્ત્રીઓને ધાર્મિક સ્વતંત્રતા હતી એમ કંઈ કહી શકાય નહિ. સામાન્ય સ્ત્રીઓને સામાન્ય પુરૂષો જેટલા પણ અધિકાર છે કે એ બાબતનો વિચાર કરવાની જરૂર છે. તે દ્રષ્ટિએ પુરૂષો જેટલા સ્ત્રીઓને ધાર્મિક સંસ્કાર હાલમાં યજ્ઞમાર્ગી વૈદિકોમાં નથી, અને વેદ કાલમાં પણ ન હતા, એમજ કહેવું પડે છે. વેદ કાળમાં પુરૂષ યજ્ઞ કરતા, પણ સ્ત્રીઓ સ્વતંત્ર રીતે કરી ન શકતી. ધર્મકાર્યોમાં પુરૂષોના હાથને હાથ લગાડયા શિવાય બીજે વધારે અધિકાર વેદકાળમાં પણ ન હતો અને હાલમાં તો છે જ નહિ. વીરશૈવોમાં ગાર્ગી જેવી બ્રહ્મજ્ઞાનીને જોઈએ તેટલી સ્વતંત્રતા

હોઈ, સામાન્ય શ્રીઓને દરેક પુરૂષો નેટલી ધાર્મિક સ્વતંત્રતા હતી અને હાલમાં પણ છે.

વર્ણાશ્રમ સંમતિ અને લિંગાંગી સમાનતા.

વર્ણાશ્રમ સમાનપદ્ધતિ વીરશૈવ સંસ્કૃતિને માન્ય છે, એવું અમે કહ્યું છે. બ્રાહ્મણ, વૈશ્ય, ક્ષત્રિય અને શુદ્ર એ વર્ણ માન્યા અને બ્રહ્મચર્ય, ગૃહસ્થ, વાનપ્રસ્થ અને સંન્યાસ એવા ચાર આશ્રમ માન્યા કે ભેદ અને ઉચ્ચનિચપણું ઉત્પન્ન થયું. તો પછી વીરશૈવ સંસ્કૃતિ પ્રણીત સમાનતા ક્યાં રહી? એવી શંકા ઠાઠવામાં આવી છે. પણ ચાર વર્ણમાં અને આશ્રમમાં યજ્ઞમાર્ગી ઉચ્ચ-નિચપણું માને છે, માટે તાત્ત્વિક દૃષ્ટિએ પણ હોવા જ નોંધ્યે એવું કંઈ નથી. સમાજમાં ચાર વર્ણ, ભેદ હોવા જ નોંધ્યે, પણ તે સમાન દરજ્જાના છે. શુદ્ર એ બ્રાહ્મણ કરતાં ઓછા પાયરીનો જિલકુત્ર નથી, પણ ભિન્ન માત્ર જરૂર છે. ખ્રિસ્તિ અને મહંમદી સંસ્કૃતિની જેમ આપણામાં એકજ વર્ણ હોવો નોંધ્યે એવું જેને લાગે છે, તેઓ વીરશૈવ ગ્રંથોમાના અભેદસૂચક વાક્યો આગળ કરી ભેદ ન હોવો નોંધ્યે એવું ઠાસીને કહે છે. પણ એ બાળત વીરશૈવ સંસ્કૃતિની વિરુદ્ધ છે. ચાર વર્ણ છે અને તે ભિન્ન પણ છે. માત્ર તેમનામાં શ્રેષ્ઠ, કનિષ્ઠપણું નથી એટલું જ. શિવયોગીને અથવા વ્યવહારનો ત્યાગ કર્યો હોય તેમણે વર્ણભેદ માનવાની જરૂર નથી એમ શાસ્ત્ર કહે છે. તે શાસ્ત્ર વચનોનો કાયદો લઈ વ્યવહારમાં પણ વર્ણભેદ માનવો નહિ એવું કહેનારા ઘણા બહેટ્ટી ગયા છે એમ સમજવું નોંધ્યે. તેજ પ્રમાણે વ્યવહાર માટે ચાર વર્ણ કહ્યા. વાસ્તે શ્રેષ્ઠ કનિષ્ઠ લાવ ઉત્તર કરી અનેક નતો.

ખનાવનારા અને તંટાવધારનારાઓ લોક સ્વાર્થી અને કાવત્રાખાજ સમજવા ભેદએ વીરશૈવ જન્મથી જ સંન્યાસી છે, એવું કહેવામા આવે છે, અને તેથી શિખા ન રાખવાની ચાલ રૂઠ થઈ છે પણ આ ખાખત પગપરાને છોડીને છે. પ્રદ્વચર્યાશ્રમ છોડી દ્વીધાથી સમાજની ઘણી હાનિ થઈ છે વાનપ્રસ્થાશ્રમ બૃહ્યાથી યોગ્ય વખતે ધર્મસાધન થતું નથી. માટે ગમે તેવી ગમત ન કરી લેતાં વર્ણાશ્રમ પરપરા ચલાવવી ભેદએ તે લિંગધારીઓની સમાનતાની વિરુદ્ધ બિલકુલ નથી. સંન્યાસીને વર્ણભેદ નથી પણ ત્યાં સુધી સર્વેને છે. જન્મથી જ આખો સમાજ સંન્યાસી થઈ શકતો નથી. માટે શિખાધારણ કરી, ચાર આશ્રમ ક્રમાનુસાર પાળવાની જરૂર છે. એવીજ શાસ્ત્રસા છે અને પૂર્વ પરપરા છે.

પંચાચાર્ય અને બસવેશ્વર.

વીરશૈવોમા પંચાચાર્ય પરપરાના અને બસવપક્ષના એવા બે વિભાગ હાલમા નિર્માણ થયા છે. એનું કારણ મહાનુભાવ બસવેશ્વર સળધે બંને પક્ષનો ગેર સમજ છે. શ્રીમદ્ બસવેશ્વર સળગોલંકારી હતા, એવું પંચાચાર્ય પક્ષને લાગે છે, અને તે એક વર્ણના પૂરસ્કર્તા હતા એવું બસવપક્ષને લાગે છે પણ બંને મમજ બૂલબદલી છે. બસવેશ્વરને સળગોલંકાર બિલકુલ પસંદ નહોતો તે ઉચ્ચ પાચરીએ પહોંચેલા શિવશરણ હોવાને લીધે સમતાનો ઉપદેશ મચોટ કરીને વ્યવહારમા પણ તેમણે લિંગધારીઓમા ઐક્ય કરી દેખાડયું ખરું; પણ તેટલા પરથી તે સળગોલકારી હતા એમ બિલકુલ કહી શકાય નહિ હાલના પ્રિસ્તિ અને

મહંમદીયોના એકાકારને પચ્ચદ ઠરવાવાળાએ બસવેશ્વરના સમતાવાદનો દાખલો સ્વમતને ટેકો આપવાના હેતુથી, તે તો તેમાં કંઈ અર્થ નથી. આ ભરતખંડમાં એકાકાર કરો એવું કહેનારા મહાત્મા મળવા મુશ્કેલ એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ. ખ્રિસ્ત અને મુસલમાનની ચઢતીના સમયમાં મહાત્મા ગાંધી જેવા પણ પાશ્વિમાત્ય દેશમાં પ્રવાસ કર્યા છતાં એકાકાર કરો, અને ગમે તેની સાથે રાટીએટી વ્યવહાર કરો એવું બિલકુલ કહેતા નથી. તો પછી જે વખતે સર્વ ઠેકાણે ભારતીય પરંપરા રૂઢ હતી અને મુસલમાન લોકોની દક્ષિણમાં આવવાની શરૂઆત થઈ હતી, તે વખતે મહાત્મા બસવેશ્વરે સખગોલંકારનો ઉપદેશ કેવી રીતે કર્યો હશે, એનો વિચાર સ્વેચ્છે કરવો! હિંદુ સમાજમાં હાલમાં જે સનાતની અને મુધારક એવા બે ભેદ પડ્યા છે, તેવા જ વીરશૈવોમાં છે એ ખરું; પણ આ બંને પક્ષોએ પંચાચાર્ય અને બસવેશ્વરના નામો દઈ તે પ્રાચીન મહાત્માઓ વિષે ગેર-સમજ ફેલાવવાનું પાપ કરવું નહિ, એવું અમને લાગે છે. અમારા મતે પંચાચાર્ય અને મહાત્મા બસવેશ્વરની શિષ્યામણુમાં બિલકુલ ફેર નથી. મહાત્મા બસવેશ્વર વિષેની સખગોલંકારી-પણાની કલ્પના જો પંચાચાર્ય પરંપરાના અભિમાનીઓ છોડી દેશે તો તેમને પણ મહાન વીરશૈવ મતોદ્ધા કે શિવશરણ બદલ આદરભાવ ઉત્પન્ન થયા વિના રહેશે નહિ. તંજ પ્રમાણે પંચાચાર્ય પરંપરાએ ચોતાના ગમે તે મતો પંચાચાર્યના નામ ઉપર ફેલાવવા નહિ, અથવા જંગમોએ ગમે તે વીરશૈવની ઘેર આહાર લેવો નહિ. અસ્પૃશ્યતા હોવી જોઈએ. શુદ્ધિકરણ હોવું ન જોઈએ;

બ્રહ્મચારી ગુરૂ ગિલકુલ હોવા ન જોઈએ વિગેરે પોતાના મતો
 પચાચાર્ય પક્ષવાળાઓએ પચાચાર્યો પર લાદવા નહિ
 એકદરે પચાચાર્ય અને જસવેશ્વર એ બંનેના નામ ઉપર
 પોતાના મતો ફેલાવવાનું કામ સનાતની અને સુધારક
 એટલે પુરાણમતવાદી અને નવમતવાદી અથવા પચાચાર્ય
 પક્ષવાળા અને જસવપક્ષવાળા છોડી દેશે, તો ઉપલા મહાન
 પુરૂષો વિષે ભેદભાવ થવાનું કારણ નથી વાસ્તેજ અમને પચાચાર્ય
 અને મહાનુભાવ જસવેશ્વર એ બંને સરખાજ પુણ્ય લાગે છે

ઉપસહાર.

અમારા મત પ્રમાણે ઘણાખરા વાદઅન્ત મુદ્દાઓનું અમે
 ખડન મડન કર્યું છે વીરશૈવ સંસ્કૃતિ વિષેની ચર્ચા પણ હવે
 પુરી થઈ છે તેથી આ વિષયની પૂર્ણાહુતિ કરવામા આવે છે
 આ અથમા, ચર્ચા કેવળ જુની શાસ્ત્રીય પદ્ધતિને અનુસરીને કરી
 ન હોઈ હાલનો ચિકિત્સક પદ્ધતિએ કરેલી છે, તેથી આ અથ
 સર્વને સર્વરીતે પસંદ પડશે, એવું અમે માનતા નથી તોપણ
 અથપૂર્ણ વાચ્યાબાદ દોષો બદલ જાહેર કરવું અને કૃપ કરી
 અમને જણાવવું, એવી વાચકને વિનંતિ છે તો ખરેખરી ભૂલ
 છે એવી અમારી ખાત્રી થયા બાદ, અમે તે સુધારવા પ્રયત્ન
 કરીશું અથવા તેની વિરૂદ્ધ અમારા વિચારોનું મડન કરી શકા
 ખોરને અમારા મતની ખાત્રી કરાવી દેવા પ્રયત્ન કરીશું વીર
 શવ સંસ્કૃતિની ચર્ચા બને તેટલી રીતે પૂર્ણ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો
 છે એટલે આ એક પુસ્તક વાચે વીરશૈવેતરોને પણ વીરશૈવ વિષે
 હુકમા સર્વ હકીકત માલુમ થશે વાસ્તે દરેક વીરશૈવે

આ અંધનો પોતાના વીરશૈવેતર મિત્રોમાં પ્રસાર કરવાની ખટપટ કરવી. એવટે આ અંધના વાંચનથી વીરશૈવોને પોતાની અત્યંત પ્રાચીન અને પરમશુદ્ધ સંસ્કૃતિનું ચથાર્થ જ્ઞાન થાય, અને તેના સંરક્ષણ વિષે તેમને ઉત્સાહ થવા દો; અને વીરશૈવેતરોનો ગેરસમજ દૂર થઈ પ્રાચીન લિંગાંગી સંસ્કૃતિના તેઓ કેટલા ઋણી છે, તેની તેમને ખાત્રી થાય. એવી પરમશિવ આગળ પ્રાર્થના કરી ઈષ્ટલિંગને આ અંધ સમપણુ કરે છું. સ્વગુરુ કૃપાથી તથાસ્તુ શિયં મયત્તુ. ।

卐 શ્રી સયાજી સાહિત્યમાલા, 卐

(સ્થાપના ઇ. સં. ૧૯૧૭)

[કો સમા આપેલા આકાશ પુસ્તકની પહેલી કે પછીની આવૃત્તિના સાવ દત્તાવે છે.]

૧. સંસ્કૃત યાદ્યમાચા ઇતિહાસ. સીતારામ વાસુદેવ પેડસે, બી. એ, એમ. સી. પી., એફ. આર. સી. આઇ. Macdonell's History of Sanskrit Literature નામક પુસ્તક ઉપરથી મરાઠી અનુવાદ મરાઠી (૧૯૧૫) ૨-૮-૦
૨. ભૂપૃષ્ઠવિચાર કલ્યાણરાય નથુભાઈ જશી. બી. એ Herbert son's Physiography નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૧૭, ૧૯૨૪) ૦-૧૨-૦
૩. અંગ્રેજ બાઈજીવનઅથવા આપણા લઘુબધુ અંગ્રેજ, જયસુખરાય પુરષોત્તમરાય જોષીપુરા, એમ. એ Our Little English Cousins નામક ગ્રંથનો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૧૭, ૧૯૨૨) ૦-૧૫-૦
૪. અલકાનેા અદ્ભુત પ્રવાસ જયસુખરાય પુરષોત્તમરાય જોષી પુરા એમ. એ Alice's Adventures in Wonderland નામક ગ્રંથનો અનુવાદ (૧૯૧૭ ૧૯૨૨) ૧-૬-૦
૫. મામાપને બે બોય ભરતરામ બાનુસુખરામ મહેતા, એા. ટી. સી. ' આઈ વાપાસ ચાર શબ્દ ' નામક મરાઠી ગ્રંથનું ગુજરાતી ભાષાંતર (૧૯૧૭, ૧૯૧૯) ૦-૬-૦

૬ હિંદુસ્તાનના દેવો. કમળાશ કર પ્રાણુશ કર ત્રિવેદી બી એ
E. L. O. Martin કૃત "Gods of India" નામક પુસ્તકનો
અનુવાદ (૧૯૧૭) ૪-૦-૦

૭. નીતિશાસ્ત્ર. પ્રો. અતિસુખશ કર કમળાશ કર ત્રિવેદી, એમ એ
એનએન બી Reshdall's " Ethics " નામક અર્થનું ગુજ-
રાતી ભાષાતર (૧૯૧૮) ૦-૧૪-૦

૮. પ્રેમાનંદ. ભાનુસુખરામ નિર્મળુરામ મહેતા (૧૯૧૮) ૧-૦-૦

૯. જગતનો વાર્તારૂપ હાતહાસ. અથ પહેલો ગોક્ષણદામ મથુરા
દાસ શાહ, બી એ એલએન બી. M B Syngé કૃત " Sto-
ry of the World " નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૧૮,
૧૯૨૬) ૩-૮-૦

૧૦. ઘાલોઘાનપદ્ધતીચે મૃદ્ધશિક્ષણ વાસુદેવ ગોવિંદ આપે, બી
એ Kindergarten Teaching at Home નો મરાઠી
અનુવાદ મરાઠી (૧૯૧૮) ૦-૧૦-૦

૧૧. હેલ્થમ વિધાનાં તરવો લલિતાપ્રસાદ શ્રીપ્રસાદ દવે, બી એ.
બી એસ સી એલએલ બી "Principles of Physiology"
નું ગુજરાતી ભાષાતર (૧૯૧૮) ૧-૦-૦

૧૨. વિજ્ઞાનપ્રવેશિકા. પ્રો હોટાલાલ બાળકૃષ્ણ પુરાણી, એમ એ
" The Foundations of Science " નો ગુજરાતી અનુવાદ
(૧૯૧૮) ૦-૧૧-૦

૧૩. છલગીના વીમા ભોગીરાવ જ્વલકર એમ R. Robertson
કૃત " Insurance as Investment and other works "

ઉપરથી ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૧૮) ૦-૧૬-૦

૧૮. દયારામ. જગજ્જનદાસ દયાજી મોદી (૧૯૧૮) ૦-૧૧-૦

૧૯. *સુધારણા આણિ પ્રગતિ દાજી નાગેશ આપટે, બી. એ; એલએલ. બી. Crozier ફ્રા "Civilization and Progress" નો અનુવાદ. મરાઠી (૧૯૧૮; ૧૯૨૧) ૩-૦-૦

૨૦. વીર પુરુષો. ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતા, એલ. ટી. બી. ઇ. Charles Kingsley ફ્રા The Heroes ઉપરથી Many Macgregor એમણે લખેલા અંગ્રેજી લખુ પ્રંથનું ગુજરાતી ભાષાંતર. (૧૯૧૮) ૦-૧૨-૦

૨૧. ઉદ્ભવિજ્ઞવિદ્યાનું રેખાદર્શન. લલિતાપ્રમાદ શ્રીપ્રસાદ દવે, બી. એ; બી. એમબી; એલએલ. બી. Sope ફ્રા "Botany-The Modern Study of Plants" નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૧૮) ૧-૦-૦

૨૨. ક્રેસ્પિડયા. ભાનુસુખરામ નિર્યુથુરામ મહેતા, Warburton ફ્રા "The Spiders" નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૧૯) ૦-૧૪-૦

૨૩. બ્રિટિશ રાષ્ટ્રીય મંરથાઓ પ્રો હરિવાસ માધવજી ભટ્ટ, એમ, એ. Buckland ફ્રા "Our National Institutions" નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૧૯) ૦-૧૩-૦

૨૪. ગીરાંખ્યાન. ભાનુસુખરામ નિર્યુથુગમ મહેતા. (૧૯૧૮) ૦-૧૨-૦

૨૫. શિસ્ત કર્નલ નાનામાહેન જી. શિ દે અને મેજર કે. એન. માવંત. મરાઠી (૧૯૧૮) ૧-૦-૦

*આ પ્રંથ મુખ્ય યુનિવર્સિટીમાં ૧૯૩૨ ના એમ. એ. ના મરાઠીમાં નીમાયો છે.

૨૨. પ્રાણીવિધાનું રેખાદર્શન બાનુસુખરામ નિર્યુષ્કરામ મહેતા
Macbride કૃત " Zoology " નો ગુજરાતી અનુવાદ,
(૧૯૧૮) ૧-૮-૦
૨૩. દ્વીપનિવાસ, ધા. ૧ હા. ૨૪. પ્રો. ચિતામણ વૈજનાય ગાન્વાડે,
એમ. એ, બી. એસસી. એ જ નામના પાણીમાતાના પ્રયત્ન
મરાઠી ભાષાતર. મરાઠી (૧૯૧૮) ૧-૮-૦
૨૪. પેલેસ્ટાઇનની સંસ્કૃતિ . સુરેશ્વાય રંગનાથ પારેખાન, બી. એ
એ એચ બી Mac Alister ત " History of
Civilisation in Palestine " નું ગુજરાતી ભાષાતર.
(૧૯૧૮) ૦-૧૨-૦
૨૫. મનુષ્યવિધાનાં તરંગો મધુકુમાર સિંગલ દેમાઈ. એમ. એ,
એસ ટી બી. ડી Marriet ત " Anthropology " નો
ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૧૮) ૧-૦-૦
૨૬. જગતનો વાર્તારૂપ દત્તિદ્વાર પ્રય બી.એ ગોદગદાસ મથુરા-
દાસ શાહ, બી એ, એચએચ. બી. M. B Syngé કૃત
" The Story of the World " નો ગુજરાતી અનુવાદ.
(૧૯૧૬-૧૯૨૬) ૧-૦-૦
- ૨૭ નીતિવિવેચન એમસ' એ. જી. વિઝરી, અતિસુખશક્કર ક. ત્રિવેદી
અને મણિલાલ મો. જા. (૧૯૧૮-૧૯૨૬) ૧-૨-૦
૨૮. બાલોદ્યાનપદ્ધતિનું ચલ્લિગિદ્ધ જરતરામ બાનુસુખરામ
મહેતા, એ ટી. સી, ધ. (૧૯૧૮) ૦-૧૪-૦
૨૯. કોંગ્રેસનો ઉપદેશ જગનનાથ હરિનાથ પંડ્યા, બી એ.

Cobbett's "Advice to the Young Men" નો ગુજરાતી
અનુવાદ. (૧૯૧૧-૧૯૨૪) ૦-૧૫-૦

- ૩૦ ગિરધર જગજીવનદામ દયાળજી મોદી (૧૯૧૯) ૦-૧૪-૦
- ૩૧ પાર્લામેન્ટ રા. રા. હરિરાય ભગવતરાય શુચી Ilbert કૃત
" Parliament ' નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૧૯) ૧-૪-૦
૩૨. તુલનાત્મક ધર્મવિચાર મૂળશંકર માણેકવાન યાસિક બી એ.
Jevons કૃત " Comparative Religion " નો ગુજરાતી
અનુવાદ (૧૯૧૯) ૦-૧૩-૦
- ૩૩ ભાવણી રામનાથ સુનીવાન મોદી (૧૯૧૯) ૧-૦-૦
- ૩૪ ઇતિહાસનું પ્રભાત વેણીશંકર જીવણજી અવાસિયા એમ એ
એનએન. બી. Myers કૃત " Dawn of History ' નો
ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૧૧) ૧-૪-૦
૩૫. જીવવિદ્યા પ્રો. હેનનાન બાગકૃષ્ણ પુરાણી એમ એ Henderson
કૃત " Biology " નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૧૯) ૧-૦-૦
- ૩૬ ધર્મના મૂળતત્ત્વો રામપ્રસાદ કાશીપ્રસાદ દેસાઈ બી એ.
Stanley Cooks કૃત " Foundations of Religion
નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૧૯) ૦-૧૦-૦
૩૭. નૈતિક જીવન તથા નૈતિક ઉત્કર્ષ, કાતિનાન કેશવરાય નાણા-
વગી, એમ એ સાદીકૃત " The Moral life and Moral
worth " નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૧૯) ૦-૧૫-૦

૩૮. તુલનાત્મક ભાષાશાસ્ત્ર, પ્રીતમચાવ નરસિંહલાલ કચ્છી બી.
એ (૧૯૨૦) ૧-૪-૦

૩૯. હિંદુસ્તાનના લશ્કરી ઇતિહાસ ષ દોસ્તરાખ્ત્રાંચવા ફૌજા
કર્નલ નાનાસાહેબ શિંદે, સ્વતંત્ર મરાઠી લેખ (૧૯૨૧) ૨ ૮-૦

૪૦. તુકારામ, ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતા એ. ટી. સી. ઇ.
(૧૯૨૨) ૧-૦-૦

૪૧. મહારાજા શિયાજી સીતારામ વાસુદેવ પેડસે. બી. એ, એફ,
આર. સી આઇ; એમ. સી પી. મરાઠી (૧૯૧૬) ૧-૬-૦

૪૨ વિવિધ ધર્મોત્તર રેખાદર્શન રામપ્રસાદ કાશીપ્રસાદ દેસાઇ.
બી. એ મેક્યુનોક કૃત "Religion" નો ગુજરાતી અનુવાદ.
(૧૯૨૦) ૦-૧૨-૦

૪૩. નવીન જાપાનની ઉત્ક્રાંતિ, ચ પકવાય લાલભાઈ મહેતા, બી.
એ એલએલ. બી લોગકેડ કૃત "Evolution of New
Japan" નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૧) ૧-૦-૦

૪૪. ઉત્તર યુરોપની પુરાણકથા. ગોરધનદાસ નૌતમરામ કાજી, બી,
એ. હોફમેન કૃત "Northern Mythology" નો ગુજરાતી
અનુવાદ (૧૯૨૦) ૦-૧૪-૦

૪૫. વિજયદાસ, ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ મહેતા.
(૧૯૨૦) ૧-૦-૦

૪૬. રાજનીતિનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ. કશવપ્રસાદ છાટાલાલ
દેસાઈ, બી. એ. એલએલ. બી. જેકસ કૃત "History of

Politics "નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૦) ૧-૪-૦

૪૭. સમાજશાસ્ત્ર પ્રવેશિકા. કન્યાશ્રમ નયુભાષ નેશી, બી. એ.
(૧૯૨૦) ૦-૧૪-૦

૪૮. બાળઉછેર, પ્રો. છોટાલાલ બાળકૃષ્ણ પુરણી એમ. એ.
(૧૯૨૧) ૧-૮-૦

૪૯. વીર શિવાજી. સ્વ મુકુદગમ નિત્યાગમ મહેતા, બી. એ.
Rawlinson કૃત "Shivaji, the Maratha"નો ગુજરાતી
અનુવાદ. (૧૯૨૦) ૧-૦-૦

૫૦. બાળસ્વભાવ અને બાળઉછેર, હિ મતલાલ ગણેશજી અંબ-
રિયા, એમ. એ. એન. એલ. બી " The Child, its Nature
and Nurture "નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૦) ૧-૮-૦

૫૧. શરીરચંત્રાલું રેખાદર્શન, લલિતાપ્રસાદ શ્રીપ્રસાદ દવે, બી. એ.,
બી. એમ. સી, એલ. એલ. બી કે ન કૃત "Life's Mechanism"
નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૧) ૧-૪-૦

૫૨. શાળા અને શિક્ષણપદ્ધતિ. યુનીયન મગનનાન દેસાઈ
બી. એ. Fraser કૃત " Method and Manners in the
Class-room " ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૦) ૦-૧૪-૦

૫૩. મહિશાસર કીડાણી, જયસુખરાય પુરુષોત્તમરાય નેશીપુત્ર,
એમ. એ (૧૯૨૦) ૧-૬-૦

૫૪. સ્મૃતિ અને પ્રગતિ. ભરતરામ બાનુસુખરામ મહેતા,
એલ. ટી. બી. ઇ (૧૯૨૧) ૨-૦-૦

૫૫. ચીનની સંસ્કૃતિ. ગોકળદાસ મથુરદાસ શાહ, બી. એ., એચએલ. બી. Giles કૃત " Civilization in China " નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૦) ૧-૬-૦
૫૬. નેપોલિયન બોનાપાર્ટ, લાગ પહેલો. ગોકળદાસ મથુરદાસ શાહ, બી. એ., એચએલ. બી. Abbott કૃત " Napoleon Bonaparte " નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૪) ૨-૧૨-૦
૫૭. નેપોલિયન બોનાપાર્ટ, લાગ બીજો. ઉપર પ્રમાણે. (૧૯૨૪) ૨-૧૦-૦
૫૮. નેપોલિયન બોનાપાર્ટ, લાગ ત્રીજો. ઉપર પ્રમાણે. (૧૯૨૬) ૨-૧૨-૦
૫૯. નેપોલિયન બોનાપાર્ટ લાગ ચોથો. ઉપર પ્રમાણે (૧૯૨૬) ૩-૦-૦
૬૦. ઉત્તરતિવિચાર. (પૂર્વાર્ધ) જયમુખરાય પુરષોત્તમરાય જોશીપુરા, એમ. એ. Bagehot કૃત "Physics and Politics" નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૪) ૧-૧૦-૦
૬૧. પ્રાચીન હિંદુસ્તાનમાં સ્થાનિક સ્વરાજ્ય, ચપકાશ લાલલાલ મહેતા, બી. એ., એચએલ. બી. Dr. Mukerjee કૃત "Local Self-Government in Ancient India" નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૪) ૧-૧-૦
૬૨. દસપતરામ. કાશીરાંકર મૂળક કરદેવે. (૧૯૨૧-૧૯૨૫) ૧-૨-૦
૬૩. વિદ્યુત્. આ પુસ્તક ૧૯૨૬ માં મુંબઈ યુનિવર્સિટીની મેટ્રીક

પરીક્ષામાં નીમાયું હતું. અગત્ય પ્રો. હમમનરામ કપૂરરામ મહેતા, એમ. એ., બી. એસમી. (૧૯૨૩) ૧-૪-૦

૬૪. સુપ્રજ્ઞનશાસ્ત્ર. દીરાન બદાઈર નર્મદાશંકર દેવશંકર મહેતા બી. એ. (૧૯૨૩) ૦-૧૨-૦

૬૫. હિંદુસ્તાનના અર્વાચીન इतिहासः मराठी रिसावत (मध्यविभाग) (१७०७-१७४०) गोविंद सप्पाराम सरदे-
भाळ बी. એ. મરાઠી (૧૯૨૦) ૨-૧૨-૦

૬૬. સદર (मध्यविभाग भाग २) (१७४०-१७६१)
गोविंद सप्पाराम सरदेसाळ बी. એ. મરાઠી (૧૯૨૧) ૩-૦-૦

૬૭. પ્રાણીસૃષ્ટિ. જાનુકુબરામ નિયુબુરામ મહેતા F. W. Gam-
ble's " Animal World " એ નામક અંગ્રેજી પુસ્તકનો
અનુવાદ. (૧૯૨૧) ૧-૮-૦

૬૮. હિંદુસ્તાનના અર્વાચીન इतिहास—मराठी रिसावत
(मध्यविभाग) (१७६१) पानिपत प्रकरण गोविंद
सप्पाराम सरदेसाळ, बी. એ, મરાઠી (૧૯૨૦) ૨-૪-૦

૬૯. હિંદુસ્તાનની સંસ્કૃતિ. મનસુખવાલ મોહનવાલ પોટા, બી.
એ. R. C. Dutt's " Civilization of India " નામક
પુસ્તકનો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૦૨) ૧-૧૪-૦

૭૦. અસાધન પ્રવેશિકા. સલિતાપ્રસાદ શ્રીપ્રસાદ દેવે, બી. એ,
બી. એસસી. એલએલ. બી (૧૯૨૧) ૧-૩-૦

૭૧. ઉદાસીપથનાં નીતિવચનો. આ'નન શ. વીજરી, એમ. એ.

એ. ભાષાંતરકાર' પ્રો. મગનલાલ અમૃતલાલ બુચ, એમ. એ.
(૧૯૨૩) ૦-૧૦-૦

૭૨. સમુદ્રગુપ્ત, ભરતરામ બાનુમુખરામ મહેતા, એ. ટી. સી. ઇ.
(૧૯૨૧) ૦-૧૩-૦

૭૩. જયાચદાર રાઝવપદ્ધતિ, સ્વર્ગસ્થ પ્રો. મહાદેવ રામચંદ્ર ભીડે,
એમ. એ. મરાઠી (૧૯૨૧) ૦-૧૩-૬

૭૪. મોરાર્વાઈ, ઘણ નાગેશ આપટે, બી. એ., એલએલ. બી.
“ મીરાબાઈ ” નામક ગુજરાતી ભાષામાં પ્રસિદ્ધ થએલા પુસ્તકનું
મરાઠી ભાષાંતર (૧૯૨૩) ૦-૧૫-૦

૭૫. વડોદરાનું અર્થશાસ્ત્ર. રામચંદ્ર રાવણ પવાર બી. એ.,
એલએલ. બી., એમ. એ., એ.એમ., એમના અંગ્રેજી લેખ ઉપરથી
ગુજરાતીમાં તરજુમો કરનાર રા. રા. ભરતરામ બાનુમુખરામ
મહેતા. એ. ટી. સી. ઇ. (૧૯૨૧) ૦-૧૨-૦

૭૬. નીતિવિવેચન, કાલિલાલ કેશવરાય નાણાવડી, એમ. એ.
નીતિવિવેચનનું હિંદી ભાષાંતર (૧૯૨૩) ૧-૭-૦

૭૭. ચક્રવર્તી અશોક, હરિરાય ભગવંતરાય બુચ.
(૧૯૨૩) ૦-૧૪-૦

૭૮. સમુદ્રગુપ્ત, રવિશંકર અંબારામ ડાયા. બી. એ. એલએલ. બી.
હિન્દી (૧૯૨૨) ૦-૧૧-૦

૭૯. ઇંગ્રજી શિષ્ટાચાર, ચિંતામણુ વિનાયક જોશી, એમ. એ.
Webb કેટ અંગ્રેજી પુસ્તકનો મરાઠી અનુવાદ. (૧૯૨૩) ૦-૧૪-૦

८०. तुलनात्मक धर्मविचार. राजरत्न पंडित आत्माराम राधा-
इशु. हिन्दी (१८२१) १-०-०
८१. सत्यभीभांसा. दीराबाब वनभूषणदास श्रोत्र, पी. એ. વિદ્યા-
ભૂષણ Wildon Carr ફેર "The Problem of Truth"
(સત્યના અર્થવિષયક વાદ)નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૮૨૬) ૧-૧-૦
૮૨. રોમનો ઇતિહાસ. ભરતરામ બાનુસુખરામ મહેતા, એ. ટી.
મી. ઇ. Mendel Creighton ફેર "History of Rome"
નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૮૨૩) ૧-૦-૦
૮૩. પાર્લમેન્ટ. દાદા નાગેશ આપટે, પી. એ., એલએલ. પી. Sir
Courtney P. Ilbert ફેર "Parliament" નો મરાઠી
અનુવાદ. ૧-૮-૦
૮૪. સનઈવાદન પાઠમાલા—પુસ્તક તોસરે, ગણપતરાવ પીરાણ
વસઈદર. સ્વતંત્ર મરાઠી ગ્રંથ. (૧૮૨૨) ૧-૨-૦
૮૫. સદર—પુસ્તક ચર્ચે, ઉપર પ્રમાણે. (૧૮૨૨) ૧-૧૨-૦
૮૬. અવતાર રહસ્યઃ શાંતિપ્રિય આત્મારામ પંડિત.
હિન્દી (૧૮૨૨) ૦-૧૪-૦
૮૭. નાગરિકાંચી કતબ્યે. કૃષ્ણાણ ગંગાધર ગોમટે, પી. એ.
મરાઠી (૧૮૨૩) ૦-૧૪-૦
૮૮. સન્નીય સૃષ્ટીચી ઉત્ક્રાંતિ. સદાશિવ નારાયણ દાતાર, એમ.
એ., પી. એસસી. મરાઠી (૧૮૨૪) ૨-૧૧-૦
૮૯. પ્રાચીન હિંદમાંની કેળવણી. ભરતરામ બાનુસુખરામ

મહેતા, ઓ. ટી. સી. ઇ. નાગેન્દ્રનાથ મજમુન્દર દ્વિત " History of Education in Ancient India " નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૩) ૦-૧૩-૦

૮૦. મરાઠયાંચા પ્રસિદ્ધ લઢાયા. કનલ નાનામાહેબ ગણુપતરાવ શિંદે મરાઠી (૧૯૨૨) ૩-૨-૦

૮૧. યાર્મિક પ્રદીપ, મખારામ વિનાયક આપટે, એમ. એ., બી. એસ. મરાઠી (૧૯૨૪) ૨-૧-૦

૮૨. સહકાર્ય અને રાષ્ટ્રીય જીવન, અંબાઇદાસ કાળીદાસ પટેલ, બી. એ., એલ.એચ. બી. " Cooperation and Nationality " નામક અંગ્રેજી ગ્રંથનો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૪) ૦-૧૩-૦

૮૩. હિંદુસ્તાનમાં ક્ષયરોગ, મણિલાલ હોટાલાલ પરીખ, બી. એ. (૧૯૨૪) ૧-૦-૦

૮૪. ચઢોઘાચે મરાઠી સાહિત્ય, ગણેશ ગંગનાથ દડવતે મરાઠી (૧૯૨૫) ૦-૧૧-૦

૮૫. મહાનવિદ્ય, ભગીરથ દરખાજ જોડી (૧૯૨૫) ૧-૦-૦

૮૬. નૃકુળવિદ્યા, મધુકુમાર શિવરાય દેસાઈ, એમ. એ., એસ. ટી. સી. ડી. Dr. M. Haberlandt દ્વિત " Ethnology " નામક અંગ્રેજી ગ્રંથનો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૫) ૦-૧૫-૦

૮૭. મનોધર્મ વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો. હિમતલાલ કથ્યાણુરાય બક્ષી બી. એ. W. McDougall દ્વિત " Psychology " નામક અંગ્રેજી ગ્રંથનો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૫) ૦-૧૧-૦

૯૮. અપ્રસિદ્ધ પેતિદાસિક ચરિત્ર. વિનાયક સદાશિવ વાકમકર.
મરાઠી (૧૯૨૫) ૧-૦-૦
- ૯૯ મૃદિની બાલ્યાવસ્થા. કલ્યાણરાય નયુભાઇ બેશી બી. એ,
Edward Blodd કૃત " Childhood of the World " નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૫) ૧-૨-૦
૧૦૦. આયુર્વેદનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ. બાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ મહેતા
ગોડાનરેશ કૃત અગ્રેષ્ઠ ગ્રંથનો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૫) ૧-૦-૦
૧૦૧. અરોહના શિક્ષાલેખો. બેરતરામ બાનુસુખરામ મહેતા
ઓ. ટી. મી. ઇ (૧૯૨૬) ૧-૬-૦
૧૦૨. મામર્યનું વિજ્ઞાન. મલિયાન છોટાવાન પરીખ, બી. એ
Benjamin Kidd ના " Science of Power " નામક અગ્રેષ્ઠ પુસ્તકનું ભાષાતર (૧૯૨૬) ૧-૪-૦
૧૦૩. હિન્દુસ્તાનના લોકો અને પ્રશ્નો પ્રદલાદ ચન્દ્રશેખર દીવાનજી, એમ. એ, એન.એલ. એમ Sir T. W. Holderness કૃત " Peoples and Problems of India " નામક અગ્રેષ્ઠ ગ્રંથનો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૬) ૧-૦-૦
૧૦૪. શેકસપિયર. ચક્રવાન મગનલાલ ડૉક્ટર, બી. એ એલ.એલ. બી. B. H. Serford's " Shakespeare " નો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે (૧૯૨૬) ૦-૧૧-૦
- ૧૦૫ નાતિસ્વભાવશતક (પૂર્વાર્ધ) કવિ શિવનાથ લક્ષ્મીભાઈ ખારોટ.
(૧૯૨૬) ૧-૦-૦

૧૦૬. ભતિસ્વભાવશતક. (ઉત્તરાર્ધ) કવિ શિવલાલ લક્ષ્મીભાઈ ખારોડ.
(૧૯૨૬) ૦-૧૦-૦

૧૦૭ અકામર. બાપુભાઈ જાદવરાય વૈષ્ણવ. બી. એ.
(૧૯૨૬-૧૯૨૭) ૦-૧૦-૦

૧૦૮. સ્થાનિક સ્વરાજ્યની સંસ્થાઓ. રામચંદ્રરાવ રાવળ
પવાર. બી. એ. એલએલ. બી. એમ. એ. એ. એમ.
(૧૯૨૭) ૦-૬-૦

૧૦૯. વડોદરા રાજ્યનો ઇતિહાસ. (ઇતિહાસ-ગુચ્છ) અનુવાદક
રા. રા. સુનીલાલ મગનલાલ દેસાઈ બી. એ. રા. બ. ગોવિંદલાલ
અને સ્વ. એ. બી. કલાર્ક એમણે પ્રયેક્ષા "Baroda Gazetteer"
ના ઇતિહાસ સંબંધી પ્રકરણનો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે.
(૧૯૨૭)

૧૧૦. લંડનનિવાસીની કેળવણી. નરહરિશંકર શિવશંકર શાસ્ત્રી,
બી. એ. London County Council ના " Londoner's
Education "નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૬) ૦-૬-૦

૧૧૧. ઇશ્વારીનું જીવનપ્રભાત. લલિતાપ્રસાદ શ્રીપ્રસાદ દવે, બી. એ.,
બી. એસ.સી. એલએલ. બી. (૧૯૨૭) ૧-૨-૦

૧૧૨. તત્ત્વજ્ઞાનાંતીલ કુટ પ્રશ્ન. દાજી નાગેશ આપટે. બી. એ., એલ-
એલ. બી. Bertrand Russell કૃત " Problems of Phi-
losophy " નો મરાઠી અનુવાદ. (૧૯૨૬) ૧-૦-૦

૧૧૩. સુબોધકથામાલા. દાજી ગોવિંદ ચિપળુણકર.
મરાઠી (૧૯૨૭) ૦-૧૫-૦

૧૧૪ સુમજાજનનશાસ્ત્ર, ગજનન નારાયણ મોડક મરાઠી
(૧૯૨૭) ૦-૧૨-૦

૧૧૫. ઇંગ્લેન્ડ અને હિંદુસ્તાન સ્વ સત્યેન્દ્રરાવ બીમરાવ દીવેટિયા, બી
એ. R. C. Dutt ફ્રેંચ "England and India" નો ગુજરાતી
અનુવાદ (૧૯૨૭) ૦-૧૫-૦

૧૧૬. સરોવરના છવેા. ભાનુસુખરામ નિર્ગુણરામ મહેતા. E. B.
Ash ફ્રેંચ " Pond Life " નો આ ગુજરાતી અનુવાદ છે.
(૧૯૨૭) ૦-૧૩-૦

૧૧૭ સૂર્ય. બળવતરાય હરિલાલ વોરા બી. એસ સી,
(૧૯૨૭) ૦-૧૨-૦

૧૧૮. સિદ્ધાંતદર્શન, છોટાવાલ નરભેરામ ભટ્ટ (૧૯૨૭) ૧-૧૧-૦

૧૧૯. મૂલ્યામુલ્યોર્થે ગૃહશિક્ષણ પાકુરંગ રામચંદ્ર નંદુરમારકર J D.
D. Wright ફ્રેંચ " What the Mother of a Deaf
Child ought to Know " નો મરાઠી અનુવાદ
મરાઠી (૧૯૨૭) ૦-૧૪-૦

૧૨૦. વાદવસોચી મોટા ગણેશ રગનાથ દડવતે (૧૯૨૭) ૧-૨-૦

૧૨૧. હિંદુસ્તાનના લોકો. ચંદ્રાંકર અબ્બારામ ડાય, બી એ
એચએચ. બી J. D. Anderson ફ્રેંચ " Peoples of
India " નો ગુજરાતી અનુવાદ ૦-૧૧-૦

૧૨૨. પંચિર્વનવાદ. દયાશંકર જોશી ધોળકિયા, બી એ Henry
Bergson ફ્રેંચ " Philosophy of Change " નો
ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૭) ૦-૧૧-૦

૧૩૬. ચંદ્રગુપ્ત ગૌર્ય. જયમુખરાય પુરુષોત્તમગાય જોષીપુત્ર એમ. એ
(૧૯૨૮) ૦-૧૦-૦
- ૧૪૦ કેટલાક રોગો, ભાગ પહેલો. ડૉ ચંદુલાલ સેવકનાથ દિવેદી,
એમ. બી. બી એસ. (૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦
૧૪૧. નેલ્સનનું જીવનચરિત. હીરાલાલ દરજીવન ગણુત્રા, બી
એ; એલએલ બી, સોનીસીટર. Robert Southey ફ્રેન્ચ
“Life of Nelson” નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૧-૦-૦
૧૪૨. નાણુ. રતિપતિરામ ઉદયમરામ પંડ્યા બી. એ D. L Barker
ફ્રેન્ચ “ Theory of Money ” નો ગુજરાતી અનુવાદ.
(૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦
૧૪૩. મધુમક્ષિકા અને જીમ્બર. “રજ. ઇલુવદન દયસુખરાય દેસાઈ, બી
એચ. O. H. Latier ફ્રેન્ચ Bees and Wasps” નું ગુજરાતી
ભાષાતર (૧૯૨૮)
૧૪૪. ચીનકી સંસ્કૃતિ (ઇતિહાસ-ગ્રન્થ) અનુવાદક રા. રા
શાંતિપ્રિય આત્મારામ પંડિત. H. A. Giles ફ્રેન્ચ “ Civiliza-
tion in China ” નો હિંદી અનુવાદ (૧૯૨૮) ૧-૬-૦
૧૪૫. ઉત્તર હિંદુસ્તાની સંગીતનો ઇતિહાસ. લેખક રા. રા.
વિભુકુમાર શિવરાય દેસાઈ, બી એ (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૬. ખેતીના ઉપક્રમે, છોટાભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલ (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૭. કેટલાક રોગો ભાગ ૨. ડૉ ચંદુલાલ સેવકનાથ દિવેદી એમ બી
બી. એસ. (૧૯૨૮) ૦-૧૩-૦
૧૪૮. લગ્ન અને લવિષ્યની માતા મોહનલાલ નરોત્તમદાસ શાહ
બી. એ. (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૯. સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, એમ એ.

ગોવર્ગી કૃત ' Origin of Civilisation ' નો ગુજરાતી
અનુવાદ (૧૯૨૮) ૧-૧૩-૦

૧૫૦. આદર્શ કુમાર. અમૃતનાથ યુનીસા । મોદી બી. એ. નીકસન
વૉટરમેનના "Boy Wanted" નો અનુવાદ (૧૯૨૮) ૦-૧૦-૦

૧૫૧. વિદ્યાગાળા. હિમતવાન કલ્યાણરાય બક્ષી બી એ જે જે.
શીન્ડેના ' The School ' નો અનુવાદ (૧૯૨૮) ૧-૧-૦

૧૫૨. હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસની વાતો. ભરતરામ બનુસખરાય
મહેતા એલ. ટી મી. શ્રીનિવાસ આયંગરકૃત "Tales from the
Story of India" નો અનુવાદ (૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦

૧૫૩. ગુજરાતી બહેનો પ્રત્યે ત્રણ લેખો. સૌ ચૈતન્યમાળા મજ-
મુદાર (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૪. તરવાની કળા. શ્રીકાન્ત મુકુદરામ મહેતા બી. એ, એલએલ.
બી. (૧૯૨૯) ૦-૭-૦

૧૫૫. અર્ધાંચીત મરાઠી વાઙ્મય ગણેશ રગનાથ દડવને
મરાઠી (૧૯૨૯) ૧-૧૦-૦

૧૫૬. નિક્ષણનો શાસ્ત્રાર્થ. શાસ્ત્રી મગનલાલ દવસુખરામ, પુરાણ-
નિષ્ણાત (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૭. સામાજિક મુખરૂપતા. ચિમનનાથ ભોગીયાલ ગાધી. એસ ટી
સી ડી. (૧૯૨૮) ૦-૧૧-૦

૧૫૮. ભૂસ્થના મોતીલાલ ઉત્તમરામ અવમૌલા બી એ, બી. એસ
સી. ડૉ બોનીના અગ્રેજી પુસ્તક ઉપરથી (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૯. શ્રીમદ્ ભાગવદ્ગીતા ભાગ. ૨ મોતીલાલ રવિશંકર ઘોડા.
બી એ એનએલ બી (૧૯૨૯) ૧-૧૦-૦

૧૨૩. વિંદુસ્તાનચ્યા इतिहासांतोल गोष्टो भक्षदेव मुकुंद जेशी ओ
 એ એવએલ બી P T Shrinivas Iyengar કૃત
 “ Tales from the Story of India ” નો મરાઠી
 અનુવાદ, (૧૯૨૮) ૦-૧૩-૦
૧૨૪. નૌકાખળ, મહેશ નટવરરાય મહેતા, બી એસસી Archibald
 Hurd કૃત “ Sea Power ” નો ગુજરાતી અનુવાદ
 (૧૯૨૮) ૦-૧૧-૦
૧૨૫. અંર્વાચીન આર્યભાષાઓની તુલના પ્રીતમનાથ ત્રિસિંહ-
 લાન કચ્છી, બી એ (૧૯૨૮) ૧-૩-૦
૧૨૬. મગઠી રગાસત, મધ્યવિભાગ, ભાગ પહેલો (૪ સ.
 ૧૭૦૭-૧૭૪૦) ભરતરામ ભાનુસુખરામ મહેતા, ઓ પી
 સી ૪ સરદેસાઈ કૃત મરાઠી અથવા ગુજરાતી અનુવાદ
 (૧૯૨૮) ૨-૧-૦
૧૨૭. પ. જગન્નરાય ચરિત્ર ય સંગીત મગાલહરો રામરાવ ભાર્તૃક
 ભાશુરકર મરાઠી (૧૯૨૮) ૧-૦-૦
૧૨૮. ચીન દેશાંતીલ સુધારણા રાજરામ નારાયણ પાટકર, બી એ
 Giles ત “ Civilization in China ” નો મરાઠી
 અનુવાદ (૧૯૨૦) ૧-૪-૦
૧૨૯. જુવાનીની ચાવી. યુનીવાન મગનલાન દેસાઈ બી એ.
 Sanford Bennett ત “ Old Age its Causes and
 Prevention ” નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૮) ૧-૮-૦

૧૩૦. આપતું પ્રાચીન રાજ્યનંત્ર. (અથવા રાત્રપ્રજ્ઞના ધર્મો)
મૂળચંકર મજેશ્વાર પાણિક, બી. એ, લક્ષ્મીનાથ બારી-
નાથ સાસ્ત્રી, બી. એ. અને શ્રીધર લક્ષ્મણ પટેલાઓ.
(૧૯૨૮) ૧-૪-૦
૧૩૧. ધનવિદ્યા. મધુસૂદન મગનલાલ પરીખ, બી. એ, એલએલ. બી.
(૧૯૨૮) ૦-૧૧-૦
૧૩૨. શ્રીમદ્ લાગવદ્ગીતા. (શ્રી સંકરાનંદી ટીકા સહિત) લાગ
પટેલો. મોતીલાલ રવિચંકર ઘોડા, બી. એ. એલએલ. બી.
(૧૯૨૮) ૩-૪-૦
૧૩૩. વસ્ટીલા. (પ્રેમાનંદયુત). પ્રે. મજેશ્વર લાલચંકર પંડ્યા, એમ.
એ. (૧૯૨૮) ૧-૦-૦
૧૩૪. સમાજશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો. કુમારી સવિતા ત્રિવેદી, જી. એ.
પ્રોફેસર જી. સી. બાટે ફત મરાઠી પુસ્તકનો ગુજરાતી અનુવાદ.
(૧૯૨૮) ૦-૧૨-૯
૧૩૫. રુદ્રી અષ્ટાધ્યાયી. પ્રમોત્તમ જોગીભાઈ બદ, બી. એ, એલ-
એચ બી (૧૯૨૮) ૧-૮-૦
૧૩૬. ગર્ભવિદ્યા, પ્રાણુલાલ પ્રભાશંકર બક્ષી, બી. એસસી. Gerald
Leyton ફત "Embryology" નો ગુજરાતી અનુવાદ.
(૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦
૧૩૭. જર્મન સામ્રાજ્યાની પુનઃસ્થાપના. વિનાયક મજેશ આપટે, બી.
એ. Col. Malleson ફત "Refounding of the Ger-
man Empire" નો મરાઠી અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૨-૧૪-૦
૧૩૮. મુવદ્દ ફિલાહ્યાતોલ જાતી ગોવિંદ મજેશ કાયેવકર. Entho-
ven ફત "Castes and Tribes in the Bombay
Presidency" નો મરાઠી અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૨-૦-૦

૧૩૬. ચંદ્રગુપ્ત ગૌરવ. જયમુખરાય પુરુષોત્તમગાય જોષીપુત્ર એમ. એ
(૧૯૨૮) ૦-૧૦-૦
- ૧૪૦ કેટલાક રોગો, ભાગ પહેલો. ડૉ. ચક્રવાત સેવકનાથ દ્વિવેદી,
એમ. બી બી એમ. (૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦
૧૪૧. નેલ્સનનું જીવનચરિત્ર. હીરાલાલ દરજીવન ગણુત્રા, બી
એ; એલએચ બી, મોબીમીટર. Robert Southey કૃત
“Life of Nelson” નો ગુજરાતી અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૧-૦-૦
૧૪૨. નાણુ રતિપતિરામ ઉદયમરામ પંડ્યા બી. એ D L Barker
કૃત “ Theory of Money ” નો ગુજરાતી અનુવાદ
(૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦
- ૧૪૩ મધુમક્ષિકા અને ભ્રમર “અ. ઇલુવદન દત્તમુખરાય દેસાઈ, બી
એચ. O. H. Letter કૃત Bees and Wasps”નું ગુજરાતી
ભાષાંતર (૧૯૨૮)
૧૪૪. ચીનકી સંસ્કૃતિ (ઇતિહાસ-ગુચ્છ) અનુવાદક રા. રા
શાંતિપ્રિય આત્મારામ પંડિત H A Giles કૃત “ Civiliza-
tion in China ” નો હિન્દી અનુવાદ (૧૯૨૮) ૧-૬-૦
૧૪૫. ઉત્તર હિંદુસ્તાની સંગીતનો ઇતિહાસ લેખક રા. રા
વિશ્વકુમાર શિવરાય દેસાઈ, બી એ (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૬. ખેતીના ઉપદ્રવો. છોટાલાઈ ઉમે ભાઈ પટેલ (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૭. કેટલાક રોગો ભાગ ૨. ડૉ ચક્રવાત સેવકનાથ દ્વિવેદી એમ બી
બી. એસ (૧૯૨૮) ૦-૧૩-૦
- ૧૪૮ લગ્ન અને ભવિષ્યની માતા મોહનલાલ નરોત્તમદાસ શાહ
બી એ (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૯. સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, એમ એ.

એવમગી કૃત ' Origin of Civilization ' નો ગુજરાતી
અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૧-૧૩-૦

૧૫૦. આદર્શ કુમાર. અમૃતનાથ સુનીયા । મોદી જી. એ નીકસન
વૉટરમેનના "Boy Wanted" નો અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૦-૧૦-૦

૧૫૧. વિદ્યાગાઝા હિમતનાન કલ્યાણરાય બક્ષી ખી એ જે જે.
શીન્ડેગેના ' The School ' નો અનુવાદ (૧૯૨૮) ૧-૧-૦

૧૫૨. હિન્દુસ્તાનના ઇતિહાસની વાતો. ભરતરામ ભત્રાસુખરાય
મહેતા એ. ડી ની શ્રીનિવાસ આયંગરના "Fables from the
Story of India" નો અનુવાદ (૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦

૧૫૩. ગુજરાતી બહેનો પ્રત્યે મળુ લેખો. સૌ ચૈતન્યમાળા મજા-
મુદર (૧૯૨૮) ૦-૧૧-૦

૧૫૪. તરવાળી કળા. શ્રીકાન્ત મુકુદરામ મહેતા ખી. એ, એનએલ.
ખી. (૧૯૨૯) ૦-૭-૦

૧૫૫. અર્ચાંજીવ મરાઠી વાઙ્મય ગણેશ રંગનાથ દડવે
મરાઠી (૧૯૨૯) ૧-૧૦-૦

૧૫૬. ગિદ્યાલુનો શાસ્ત્રાર્થ. શાસ્ત્રી મગાનાન દલસુખરામ, પુરાણ-
નિધાત (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૭. સામાજિક સુખરૂપતા. ચિમ્પનાલ બોમીલાલ ગાધી. એસ ડી
સી. ડી. (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૮. ભૂચના મોતીનાથ ઉત્તમરામ અનમૌયા ખી એ, ખી. એસ
સી. ડૉ. બોતીના અગ્રેષ્ઠ પુસ્તક ઉપરથી (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૯. શ્રીમદ્ ભાગવતગીતા ભાગ. ૨. મોતીનાન રવિશંકર મોડા
ખી એ એનએલ ખી. (૧૯૨૯) ૧-૧૦-૦

૧૩૮. ચંદ્રગુપ્ત મૌર્ય. જયસુખગાય પુરોત્તમગાય જોષીપુત્ર એમ. એ
(૧૯૨૮) ૦-૧૦-૦
- ૧૪૦ કેટલાક રોનો, ભાગ પડેલો. ડૉ. ચંદુલાલ સેવકલાલ દ્વિવેદી,
એમ. બી. બી એમ. (૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦
૧૪૧. નેલ્સનનું જીવનચરિત્ર. લીરાલાલ દરજીવન ગણુલા, બી
એ; એલએચ. બી, મોવીમીટર Robert Southey કૃત
"Life of Nelson" નો ગુજરાતી અનુવાદ (૧૯૨૮) ૧-૮-૦
- ૧૪૨ નાણું રતિપતિરામ ઉદયભરામ પંડ્યા બી. એ D E Barker
કૃત " Theory of Money " નો ગુજરાતી અનુવાદ
(૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦
- ૧૪૩ મધુમદ્ધિકા અને ભ્રમર "ગ્ગ ઇડુવલ્લ દનસુખરાય દેસાઈ, બી.
એચ. O. H. Latier કૃત Bees and Wasps" નું ગુજરાતી
ભાષાંતર. (૧૯૨૮)
૧૪૪. ચીનનો સંસ્કૃતિ (ઇતિહાસ-ગુચ્છ) અનુવાદક રા. રા.
શાંતિપ્રિય આત્મભારામ પંડિત. H. A. Giles કૃત " Civiliza-
tion in China " નો હિન્દી અનુવાદ (૧૯૨૮) ૧-૬-૦
૧૪૫. ઉત્તર હિંદુસ્તાની રાગીતનો ઇતિહાસ લેખક રા. રા.
વિશુકુમાર શિવરામ દેસાઈ, બી એ (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૬. ખેતીના ઉપદ્રવો, છોગભાઈ ઉમેલભાઈ પટેલ (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૭. કેટલાક રોનો ભાગ ૨. ડૉ ચંદુલાલ સેવકલાલ દ્વિવેદી એમ બી
બી એસ (૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦
- ૧૪૮ લગ્ન અને લવિષ્યની માતા મોહનલાલ નરોત્તમદાસ શાહ
બી. એ (૧૯૨૮) ૦-૧૪-૦
૧૪૯. સંસ્કૃતિની ઉત્પત્તિ. રમણલાલ વસંતલાલ દેસાઈ, એમ એ.

જેવમરી દ્વારા ' Origin of Civilisation ' નો ગુજરાતી
અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૧-૧૩-૦

૧૫૦. આદર્શ કુમાર. અમૃતનાથ સુનીલાન મેદી બી. એ. નીકસન
વૉટરમેનના "Boy Wanted" નો અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૦-૧૦-૦

૧૫૧. વિદ્યાગાળા. હિમતનાથ કલ્યાણરાય બક્ષી બી. એ. જે. જે.
શીન્ડમેનના ' The School ' નો અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૧-૧-૦

૧૫૨. હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસની વાતો. બરતરામ બલુચખરાય
મહેતા એ. ટી. મી. શ્રીનિવાસ આયંગરકૃત "Tales from the
Story of India" નો અનુવાદ. (૧૯૨૮) ૦-૧૨-૦

૧૫૩. ગુજરાતી બહેનો પ્રત્યે વ્રજ લેખો. સો ચૈતન્યમાળા મજ-
સુદા (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૪. તરવાની કથા. શ્રીકાન્ત મુકુદરામ મહેતા બી. એ, એલએલ.
બી. (૧૯૨૯) ૦-૭-૦

૧૫૫. અર્ધાંચીત મરાઠી વાહમય ગણેશ રગનાથ દડવને
મરાઠી (૧૯૨૯) ૧-૧૦-૦

૧૫૬. શિક્ષણનો શાસ્ત્રાર્થ. શાસ્ત્રી મગનલાલ દલસુખરામ, પુરાણ-
નિષ્ણાત. (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૭. સામાજિક સુખરૂપતા. ચિમનલાલ ભોગીલાલ ગાધી. એસ ટી
સી. ડી. (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૮. ભૂસ્વના મોતીલાલ ઉત્તમરામ અનમૌલા બી. એ, બી. એસ
સી. ડૉ. જોતીના અગ્રેજી પુસ્તક ઉપરથી (૧૯૨૯) ૦-૧૧-૦

૧૫૯. શ્રીમદ્ ભાગવતગીતા ભાગ. ૨. મોતીલાલ રવિશંકર ઘોઝા
બી. એ. એલએલ. બી. (૧૯૨૯) ૧-૧૦-૦

૧૧૦. હન્દ્રધનુષ્ય. ઘાજ નાગેશ આપે બી. એ, એવએલ. બી.
(૧૯૨૯) મરાઠી ૨-૦-૦
૧૧૧. માટીના પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ. કેશવલાલ નાનાલાલ દીક્ષિત.
બી. એસબી. ' Story of Clay ' નો અનુવાદ (૧૯૨૯)
૦-૧૩-૦
૧૧૨. પ્રગતિને પથે. પ્રેમચંદ પંડ્યા અને માર્તંડ સિ. પંડ્યા. મિ
ક્વિલ્ટર કૃત ' Onward and Upward ' નો અનુવાદ
(૧૯૨૯) ૧-૧-૦
૧૧૩. કસરત અને આરોગ્ય. પ્રો માણિકરાવ (૧૯૨૯) ૦-૧૪-૦
૧૧૪. માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શિક્ષણકળા. શાન્તિલાલ સારાભાઈ
ઓગ્રા બી. એ. વિલીયમ જેમ્સ કૃત ' Talks to Teachers '
નો અનુવાદ (૧૯૨૯) ૦-૧૪-૦
૧૧૫. રોગ અને આરોગ્ય. ડૉ. સેવકલાલ માણેકલાલ દવે એલ
એમ એન્ડ, એસ ટોમ યુનીવર્સિટી લાયબ્રેરીના ' Health and
Diseases ' નો અનુવાદ (૧૯૨૯) ૧-૫-૦
૧૧૬. બાળકેળવણી. બાપુભાઈ જાદવરાવ વૈજ્ઞન. બી. એ જી સ્પેલ
રના " The Training of the Child " નો અનુવાદ
(૧૯૨૯) ૦-૧૩-૦
૧૧૭. સંગીત પ્રણાલિકાઓ. વિશુકુમાર શીવરાવ દેસાઈ બી એ
(૧૯૨૯) ૦-૧૨-૦
૧૧૮. આહારશાસ્ત્ર અશ્વિન લાલુસુખરામ મહેતા એલ સી પી
એન્ડ એસ એનેક્સ પ્રાઇકસ કૃત " Dietetics " નો અનુવાદ
(૧૯૨૯) ૦-૧૪-૦
૧૧૯. વૈયાસિક ન્યાયભાષા છોટાવાન નરભેરામ બાઈ (૧૯૨૯)
૧-૮-૦

૧૭૦. મોન્ટેસોરી પદ્ધતિના આત્મા નરેદ્ર મિશનરીય દેસાઈ બી. એ. ડોરોથી કેનફિશ્લ ફિશરના ' The Montessori Mother ' નો અનુવાદ (૧૯૨૬) ૧-૨-૦
૧૭૧. કૃષ્ણજ્ઞાનનો ખગીચો માતૃક ધીવબદ્ર પંડ્યા બી એ જી. ગોડબોને કૃત મરાઠી પુસ્તકનો અનુવાદ (૧૯૨૬) ૦-૧૨-૦
૧૭૨. તારાશાસ્ત્ર. જેવથકર મણિયકર દાધો બી. એ મેમ્બર્સ કૃત ' The Stars ' નો અનુવાદ (૧૯૨૬) ૦-૧૨-૦
૧૭૩. સામાજિક ઉત્ક્રાંતિ. પ્રસન્નવદન છ દીક્ષિત તથા જ્યોતિષ દ. દવે એમ એ. બેન્ગમીન ઈડ કૃત " Social Evolution " નો અનુવાદ (૧૯૨૬) ૧-૬-૦
૧૭૪. અહિપતગમ ભાનુસુખરામ નિ. મહેતા (૧૯૩૦) ૧-૧-૦
૧૭૫. આર્યા ઝલ જંતુશાસ્ત્ર. ગજનન શામરાવ ગોખલે વેદ (૧૯૩૦) ૦-૧૨-૦
૧૭૬. રાજનાતિશાસ્ત્રાંચી મૂઝતરવે ભાસ્કર ત્રબક કાળે બી. એ. એફ આર ઇ એમ મરાઠી (૧૯૨૬) ૨-૧-૦
૧૭૭. ભગવદ્ગીતા ભાગ ૩ મોનીલાય રવિશંકર ઘોડા બી. એ. એલએલ બી (૧૯૩૦) ૨-૨-૦
૧૮૮. લિંગ વિચાર ડો. ચક્રલાલ સેવકલાલ દ્વિવેદી (૧૯૩૦) ૦-૧૩-૦
૧૭૮. સ્વયં પ્રેરણા રવિશંકર અબાશકર જાયા બી. એ. એલએલ બી ' Auto-suggestion ' નો અનુવાદ ૧-૧-૦
૧૮૦. ગ્રામજીવનમાં સહકાર. કેશવલાલ અબાશકર દેસાઈ, બી. એ. એલએલ બી (૧૯૩૦) ૦-૧૨-૦
૧૮૧. ગ્રામહિતની પુનર્ધરના. દોરલાલ મોહનલાલ દેસાઈ બી. એ. એલએલ બી ' Remaking of Village India ' નો આધાર (૧૯૩૦) ૦-૧૩-૦

૧૬૦ હન્દ્રધનુષ્ય. દાશ નાગેશ આપ્ટે બી. એ.
(૧૯૨૯) મરાઠી

૧૬૧. માટીના પ્રાકૃતિક ઇતિહાસ. કેશવલાલ
બી. એસસી. ' Story of Clay ' નો અ

૧૬૨. પ્રગતિને પંથે, પ્રેમચંદ પંડ્યા અને માર્ત
કિવલ્ટર દ્વૃત ' Onward and Upward
(૧૯૨૯)

૧૬૩. કસરત અને આરોગ્ય. પ્રો. માણિકરાવ (૧૯૨૯)

૧૬૪. માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ શિક્ષણકળા. શાર્
એચ. બી. એ. વિલીયમ જેમ્સ દ્વૃત ' Talks
નો અનુવાદ (૧૯૨૯)

૧૬૫. રોગ અને આરોગ્ય. ડૉ. સેવકલાલ માણે
એમ. એન્ડ, એસ. હોમ ધનીવર્સિટી લાયબ્રેરીના
' Diseases ' નો અનુવાદ. (૧૯૨૯)

૧૬૬. બાળકેળવણી. બાપુલાલ બલ્લરાવ વૈષ્ણવ બ
રના " The Training of the Child
(૧૯૨૯)

૧૬૭. સંગીત પ્રણાલિકાઓ. વિલુકુમાર શીવરા
(૧૯૨૯)

૧૬૮. આહારશાસ્ત્ર. અશ્વિન લાનુસુખરામ મહેતા
એન્ડ એસ. એલેક્સ બ્રાઇક્સ દ્વૃત " Dietetics
(૧૯૨૯)

૧૬૯. વૈયાસિક ન્યાયમાસા હોટાલાલ નરભેરામ

૧૭૦. મોન્ટેસોરી પદ્ધતિનો આત્મા નરેન્દ્ર સિકદરરાય દેસાઈ
બી. એ ડેવિડી કેનફિલ્ડ દ્વિતરના ' The Montessori
' Mother ' નો અનુવાદ (૧૯૨૬) ૧-૨-૦
૧૭૧. કૃષ્ણાનો ખગોળો માતૃકા સીવભદ્ર પડ્યા બી. એ જી
ગોડમોને દ્વિત મરાઠી પુસ્તકનો અનુવાદ (૧૯૨૬) ૦-૧૨-૦
૧૭૨. તારાગામ્ર ડેવિડ મલ્લિસકર દ્વિત બી. એ એમ્મર્સ દ્વિત
' The Stars ' નો અનુવાદ (૧૯૨૬) ૦-૧૨-૦
૧૭૩. સામાજિક ઉત્ક્રાંતિ પ્રમતવન જી દીક્ષિત તથા જ્યોતિષ દ્વિત
દેવે એમ. એ. બે જામીન દ્વિત " Social Evolution " નો
અનુવાદ (૧૯૨૬) ૧-૬-૦
૧૭૪. મહાપતરામ બાનુમુખરામ નિ. મહેતા (૧૯૩૦) ૧-૧-૦
૧૭૫. આર્યોક્ત જીજ્ઞાસા ગમનન વામરાવ ગોખલે વૈદ્ય
(૧ ૩૦) ૦-૧૨-૦
૧૭૬. રાજનાતિશાસ્ત્રાર્ચી મૂલતલેય બારકર વામ દાગે બી. એ
એફ આર ઇ એસ મરાઠી (૧૯૨૬) ૨-૧-૦
૧૭૭. ભગવદ્ગીતા ભાગ ૩ મોનીવાન રવિશકર ઘોષ બી. એ
એનએન બી (૧૯૩૦) ૨-૨-૦
૧૭૮. વિન વિચાર ડા ચકુલાન સેવમ્બાન દ્વિવેદી (૧૯૨૫) ૦-૧૨-૦
૧૭૯. સ્વયં પ્રેરણા રવિશકર અબાશકર ડાયા બી. એ એમ્મર્સ
' Auto-suggestion ' નો અનુવાદ ૧-૧-૦
૧૮૦. ગામજનનમા સહકારી. કેશવનાથ અબાનાન દેકર, બી. એ
એનએન બી (૧૯૩૦) ૦-૧૨-૦
૧૮૧. ગામજનની પુનર્ધરના. દેકરનાથ મોહનના દેસાઈ
એ એમના ' Remaking of Village India ' નો
(૧૯૩૦) ૦-૧

૧૧૨. પાષાત્ય તત્ત્વજ્ઞાન. પ્રો. દત્તાત્રય ગો કેનકા એમ એ.
મરાઠી (૧૯૩૧) ૧-૧૨-૦
૧૧૩. મહારાષ્ટ્ર નાટ્યકલા ય નાટ્યચાત્રમય ગણેશ રંગનાથ
દેવને મરાઠી (૧૯૩૧) ૧-૩-૦
૧૧૪. જીવના દાદા કેરકર. દેશવ મણેશ ગગણેશ
મરાઠી (૧૯૩૧) ૦-૨-૦
૧૧૫. ઋગ્વેદ સહિતાઃ અષ્ટક પહેલુઃ ઉત્તરાધ મોતીનાન રવિશંકર
વેડા બી. એ એન. એલ. બી. (૧૯૩૧) ૨-૦-૦
૧૧૬. દીવનિકાય. ભાગ ૨ ને પ્રો ચિંતામણુ વૈજનાથ રાજવાડે
મરાઠી (૧૯૩૨) ૨-૮-૦
૧૧૭. આલમગોર કે પત્ર પડિત શાન્તિપ્રિય
હિંદી (૧૯૩૨) ૦-૧૦-૦
૧૧૮. જગન્ની રાજનીતિ અને હિંદ. વિહુન્નસ કાનજી ભૂતા
તારકનાથ દામના " India in World Politics " નો
અનુવાદ (૧૯૩૨) ૦-૬-૦
૧૧૯. યુરોપના પ્રસિદ્ધ શિક્ષણસુધાલકો. વિદ્યારામ વસનજી ત્રિવેદી
(૧૯૩૨) ૧-૧૨-૦
૨૦૦. ધર્મોની બાલ્યાવસ્થા. ચુનીનાથ મ દેસાઈ બી એ
'Childhood of Religions' નો અનુવાદ
(૧૯૩૨) ૧-૨-૦
૨૦૧. કળા વિષે પ્રવચનો. રા રજુનાન જાદુનાથ ત્રિવેદી, બી એ.
એમ. ટી. સી Sir Joshua Reynolds ના Discourses
on Art નો અનુવાદ શ્રી રવિશંકર રાવગના 'પરિચય'
સહિત (૧૯૩૨) ૧-૭-૦

१८२. नऽमेद् सद्दिता : अष्टक पल्लु : मोतीनाल रविचंद्र
घोष भी ओ ओसओल भी (१९३०) २-०-०
१८३. वैद्यकीय कायदाशास्त्र, वैद्य गोप लाल गरमज्झास शांड
'Medical Jurisprudence' संग्रही ग्रंथ (१९३०) १-५-०
१८४. भगोपाईनी सुभाषीओ. सुभन्त नाथ लाल भी ओ,
ओसओल भी 'Impacts of Munro Park' उपरथ
(१९३०) १-१४-०
१८५. प्राचीन आभिलोनिग, मनसुभनन मोहन लाल पोरा भी
ओ (१९३०) १-१-०
१८६. जातकातील नियमक गाष्टीः प्रथमार्ध प्रो. चितामधु विनायक
नेशी ओम ओ (१९३०) मराठी १-१२-०
१८७. काश्मिरीय अर्थशास्त्र, नयसुभराय पु नेशीपुरा ओम ओ
(१९३०) ३-८-०
१८८. भूत आने वर्तमान उद्विष्टसृष्टिओनो सभ १,
लनितायसाद श्रीप्रभात दवे (१९३०) ०-१३-०
१८९. शिक्षणभा लावप्राधान्यसाद, लगवतरान पंड्या भी
ओ ओन टी ओस होर्नाना 'Idealism in Education'
नो अनुवाद (१९३०) १-०-०
१९०. बालक न्याचा प्रकृति आणि सवर्धन, वासुदेव गोविंद
आप्टे भी ओ 'Child, its Nature & Nurture'
नो मराठी अनुवाद (१९३०) १-०-०
- नरसिंह भड्डेता, नयसुभराय पु नेशीपुरा ओम ओ
(१९३१) ०-११-०

૧૧૨. પાષાત્વ તત્ત્વજ્ઞાન. પ્રો. દત્તાત્રય ગો. કેનકર એમ. એ.
મરાઠી (૧૯૩૧) ૧-૧૨-૦
૧૧૩. મહારાષ્ટ્ર નાટ્યકલા ય નાટ્યવાદ્ધમય ગણેશ રંગનાથ
દેવને મરાઠી (૧૯૩૧) ૧-૩-૦
૧૧૪. જીવના દાદા કેરકર. કેશવ મગેશ રાંગણેકર
મરાઠી (૧૯૩૧) ૦-૨-૦
૧૧૫. ઋગ્વેદ સંહિતાઃ અષ્ટક પહેલુંઃ ઉત્તરાર્ધ મોતીલાલ રવિશંકર
ધોડા. બી. એ. એલ. એલ. બી. (૧૯૩૧) ૨-૦-૦
૧૧૬. દીવનિકાય. ભાગ ૨ જો. પ્રો. ચિંતામણ વૈજનાથ રાજવાડે
મરાઠી (૧૯૩૨) ૨-૮-૦
૧૧૭. આલમગોર કે પત્ર. પંડિત શાન્તિપ્રિય
દિલ્લી (૧૯૩૨) ૦-૧૦-૦
૧૧૮. જગનની રાજનીતિ અને હિંદ. વિદ્વત્સ કાનગી ભૂતા
તારકનાથ દામના " India in World Politics " નો
અનુવાદ (૧૯૩૨) ૦-૬-૦
૧૧૯. યુરોપના પ્રસિદ્ધ શિક્ષણ સુધાગ્રંથો. વિદ્યારામ વસનગી ત્રિવેદી.
(૧૯૩૨) ૧-૧૨-૦
૨૦૦. ધર્મોની જ્ઞાપ્યાવસ્થા. સુતીયાન મ. દેસાઈ. બી. એ.
' Childhood of Religions ' નો અનુવાદ.
(૧૯૩૨) ૧-૨-૦
૨૦૧. કળા વિષે પ્રવચનો. રા. રંજુલાલ જડુનાથ ત્રિવેદી, બી. એ.
એસ. ટી. સી. Sir Joshua Reynolds ના Discourses
on Art નો અનુવાદ શ્રી રવિશંકર રાવળના ' પરિચય '
સહિત (૧૯૩૨) ૧-૭-૦

૨૦૨. ધોરુધર્મ અર્થાત્ ધર્મ ચિકિત્સા રા રામચંદ્ર નારાયણ
પાટકર બી. એ. Mrs. Rhys Davis ફ્રંત Buddhism નો
અનુવાદ (૧૯૩૨) ૧-૦-૦
૨૦૩. વિપતન્ત્ર. Toxicology (મરાઠી) રા ગજનન શામરાવ
ગોખલે સંબંધી અનેક પુસ્તકોને આધારે તૈયાર કરેલો
મથ. ૧-૬-૦
૨૦૪. દેહલાક રોગો ભા. ૩ ડૉ. ચંદુલાલ સેનકલાલ દ્વિવેદી.
૧૯૩૨ ૧-૦-૦
૨૦૫. વીરશૈવ સંસ્કૃતિ, રા. શંકર ગોવિંદ સાખર પેખર સ્વામી
રામસિંગ કરમાળેકરના મરાઠી પુસ્તકનો અનુવાદ
૧૯૩૨ ૦-૧૩-૦